

CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI ILDIKÓ

KUMMER FERENC

A LAKATOSBÓL LETT BÁNYAMÉRNÖK

 ERDÉLYI
SZALON
KÖNYVKIADÓ

A kötet megjelenését támogatta

Borító- és kötetterv:

Bencze Zsolt

Szaklektor:

Germuska Pál

Sajtó alá rendezte:

Bank Barbara

Képek és fotók:

*Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Bank Barbara,
Dzsida László hagyatéka, Fortepan, Kovács Attila Zoltán,
Lánczi Tamás, Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára*

© Cserényi-Zsitnyányi Ildikó, 2025

© Erdélyi Szalon Kiadó, 2025

BEVEZETÉS

Kummer Ferenc bányamérnökről a történettudomány eddig semmit, de még szűkebb szakmája, a bányászat is csak nagyon keveset tudott. A korabeli sajtó több helyen beszámolt ugyan a Szovjetuniót megjárta bányamérnök kitüntetéseiről, a *Bányászati és Kohászati Lapok*ban olvashatunk tanulmányairól, ám halálhíre is csak egy pár soros gyászjelentés volt a napilapok hasábjain.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTTL) iratai nagyban árnyalják ezt a képet. Ezek szerint Kummer Ferenc bányamérnök minden követ megmozgatott az 1952 és 1954 között letartóztatott, majd koholt vádakkal perbe fogott bányaműszaki szakemberek ártatlanságának bizonyításáért, kiszabadításukért. Tényleges betekintést Kummer nem mindennapi élettörténetébe az egyik áldozat és későbbi barát, Dzsida László által megőrzött életrajz enged, amelyből kiderül, hogy az egyébként mindig elvhű moszkovita kommunista politikai meg-

győződése hogyan szorult háttérbe hivatása, mérnöki racionalitása mellett a kollégák/barátok elleni – már akkor is nyilvánvalóan – koncepciós eljárás megszüntetése érdekében.

De lássuk először is azt az embert, akinek az élettörténet megőrzését köszönhetjük. Dzsida László (1916–1981) bányamérnök 1940-ben szerzett bányamérnöki diplomát a soproni Bányamérnöki Karon. Ezt követően először, mint a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. mérnökeként dolgozott, majd 1942-től a Magyar–Német Ásványolaj Művek alkalmazta. 1943–1944-ben a Magyar Bel- és Külforgalmi Rt. bányagép-eladási osztályának volt a vezetője. 1945-ben Salgótarjában „bányabénítás” gyanújával letartóztatták, de a népbíróság felmentette. 1946-ban a borsodi szénmedencében lévő Baross-akna üzemvezetője, 1948-ban a Mátravidéki Erőmű és Bányaépítési Rt. helyettes vezérigazgatója lett. 1950-ben a Petőfi-bánya vezetőjeként „szabotázs” gyanújával letartóztatta az ÁVH, azonban három hét múlva elengedték. 1950-től 1953. márciusi 3-i letartóztatásáig a budapesti metrót építő Földalatti Vasút Vállalat

A barát, Dzsida László (Dzsida László hagyaték)

helyettes osztályvezetője volt. Dzsida 1954. március 25-én a demokratikus államrend ellen folytatólagosan elkövetett izgatás bűntette miatt két év börtönre ítélték, de beszámítva a vizsgálati fogságban töltött időt, hazaengedték. Szabadulása után, 1954. április 1-től a Komlói Szénbányászati Tröszt műszaki vezetője volt, majd a Dorogi Szénbányászati Tröszt Kutató- és Tervezőirodájában dolgozott. A későbbiekben kétszer, 1964-ben és 1975-ben perújítási kérelmet nyújtott be, amelyet mindkét esetben elutasított a Legfőbb Ügyészség. Ítéletét halála után – hozzátartozójának kérelmére – a Fővárosi Bíróság az 1990. évi XXVI. törvény 1. § 1. bekezdésében írt rendelkezés folytán nyilvánította semmisnek.¹

Kutatásaim kezdetén, 2012-ben találkoztam először a meghurcolt bányamérnök fiával, ifj. Dzsida Lászlóval, aki feleségével és nyolc gyermekével él ma is az apai házban Budapest XII. kerületében. 2017 nyarán, az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára megbízásából készített „Bányászakták” című vándorkiállítás anyagának gyűjtése során kerestem fel ismét a Dzsida-családot. Legnagyobb meglepetésemre a fo-

tókon és a személyes hagyaték mellett egy nagyobb iratcsomó is az asztalra került, benne egy régi barát életének lejegyzett történetével és hátramaradt személyes irataival. Elsőként arra az időszakra vonatkozó feljegyzések olvasásába kezdtem, amelyek az általam kutatott bányamérnökök sorsáról írtak, azonban belemélyedve a teljes iratba, egy nem mindennapi élet története bontakozott ki: hamar kiderült, hogy nem egy „tipikus” elvhű kommunista, a Szovjetuniót is megjárt, majd hazarendelt moszkovitáról van szó.

De ki is volt valójában Kummer Ferenc? Amint az alább közölt írásból részletesebben is kiderül majd, a századforduló elején Bécsben született, munkáscsaládból származó, és németül tökéletesen beszélő fiatalember az első világháború kitörése miatt kénytelen volt abbahagyni tanulmányait, hogy kiegészítse a család jövedelmét.

Az egyre romló közellátás miatti elégedetlenség, az életszínvonal rohamos csökkenése, a háborús véráldozatok Európa több városában sztrájkokat robbantott ki 1916-tól, így Magyarországon is. Az 1917. márciusi orosz politikai fordulatban, a novemberben

lezajlott bolsevik fegyveres hatalomátvételben és az ezt követő diktatúra kiépítésében szerepet játszó magyar hadifoglyok 1918 őszére egy Magyarországon is „bevethető” kommunista maggá szerveződtek. Mint leszerelt katonák, jelentős szerepük volt az októberi őszirozsás forradalomban, magukkal hozva a Szovjetunióban kiépült vörös terror örökségét, annak minden eszközével – agitáció, a vélt vagy valós ellenségekkel szembeni könyörtelen leszámolás – együtt. A hivatalosan 1918. november 24-én megalakult Magyar Kommunista Párttal, valamint az 1919 elején a Károlyi Mihály által kormányalakításra felkért Szociáldemokrata Párt baloldali szárnyának közös megegyezésével bekövetkezett hatalomátvétel, a proletárdiktatúra bevezetése mindezeknek intézményes keretet biztosított.

Kummer politikai szerepvállalása 1918-ban, az akkor formálódó kommunista párt szombathelyi csoportjának a megszervezésével kezdődött, a Tanácsköztársaság bevezetését követően. 1919 áprilisában a Kommunista Ifjómunkások Magyarországi Szövetsége (KIMSZ) Vas megyei Bizottságának tit-

kára lett. Miután a román csapatok elérték a Tisza vonalát, a Vas megyei KIMSZ-csoport tagjai is jelentkeztek – eleget téve a kormány felhívásának – a Vörös Hadseregbe szolgálattételre. Kummer Győrbe került és futárszolgálatot vállalt, majd egyik útja során belekeveredett az 1919. június 24-én kirobbant a Tanácsköztársaság ellen szervezett legnagyobb puccskísérletbe is.

Az 1919. július 30-án végleg összeomlott Vörös Hadsereg, a román előretörés és az augusztus 1-jén lemondott Forradalmi Kormányzótanács véget vetett a proletárdiktatúrának, menekülésre kényszerítve az abban résztvevőket. A Friedrich István vezetésével megalakult új kormány legelső intézkedései között szerepelt a kommunista diktatúra szolgálatába szegődött személyek elfogása és letartóztatása, így Kummernek is menekülnie kellett, bujkálni kényszerült. Győrből Dombóvárra, majd a jugoszláv demarkációs vonalon átjutva Pécsre, onnan pedig másodmagával Eszékre menekült, ahol egy bodnárüzemben hordóabroncsokat szegecselt. Hamarosan azonban letartóztatták, és mint kommunista emigránst át akarták

adni a magyar hatóságoknak. A kiadatás elkerülésében Pécs egyik magas beosztású tisztviselője, a szovjet hadsereg későbbi századosának, Steimetz Miklósnak apja, Steimetz István segítette, aki jó kapcsolatai révén elérte a szerbeknél, hogy Kummert – bécsi születésű lévén – utasítsák ki Ausztriába. A többséghez hasonlóan tehát ő is Bécsben kötött ki, ahol a Joint² ausztriai szervezetét felkeresve jutott élelmiszerhez és ruhához, amelynek a zsebébe korábbi tulajdonosa két 10 dolláros bankjegyet felejtett.

Ez a pénz, valamint a hely- és nyelvismerete nagyban hozzásegítette ahhoz, hogy többedmagával lakást béreljen, és hamarosan további pártmunkára irányították. Az oktatást nem mástól, mint az akkor Bécsben működő Gerő – akkor még Singer – Ernőtől kapta, majd visszaküldték Magyarországra. A fedőtörténet szerint Kummer a düsseldorfi Műszaki Főiskola második évfolyamának hallgatója volt, aki a nyári szünetben három hónapos gyakorlatra érkezett Budapestre, a Schlick–Nicholson Gép-, Waggon- és Hajógyárba. A gyár főmérnöke a szerszámműhelyben helyezte el, ahol a pártoktatásnak megfelelően

megkezdte a kommunista sejtek szervezését az üzemben. Az utasítás szerint nem beszélt senkivel, csak dolgozott, és naponta a satupadján hagyta a *Pesti Napló* egy számát, amelyben a munkásságra vonatkozó híreket korábban aláhúzta.

A felsőbb kapcsolatai által sikeresnek ítélt nyári gyakorlat után Kummer visszatért az osztrák fővárosba, és újabb megbízást kapott a Bécsbe menekült korábbi népbiztossal, Hamburger Jenővel együtt. Bergből, a Bécs–Pozsony vasútvonalon kommunista röplapokat és egyéb irodalmat kellett átcsempésznük Budapestre, az akkor a csehszlovák emigrációban működő Vas Zoltánnal együtt.

Többször lépte át a határt Bécs és Budapest között illegálisan, feladata elsősorban a kommunista sajtóanyag és utasítások, munkatervek eljuttatása volt a magyar fővárosba. Az osztrák belügyi szervek állandó kapcsolatban álltak a magyar hatóságokkal, és lebukás esetén fennállt a kiadatás veszélye. Az Andics Erzsébet és Berei Andor vezette csoport le tartóztatását követően egyre kockázatosabbá vált a bécsi tartózkodása, a rendőrség Kummer otthoná-

ba is eljutott, így Ausztria veszélyessé vált számára, ezért átjuttatták a bajor határon. Németországban ekkor – főleg Berlinben – sok magyar élt, nagyrészt az 1920-as évek elején az anyaországból és Bécsből érkező kommunista emigránsok. Kummer végül 1923-ban, az 1922 végére lezajlott szovjet–magyar fogolycsere-egyezményt³ követően, külön beutazási engedéllyel kerülhetett ki a Szovjetunióba.

* * *

Az 1920–1930-as évek fordulóján – az európai országok közül – a Szovjetunió területén élt a legnagyobb lélekszámú magyar emigráció, amelynek egy részét képezték a Tanácsköztársaság után fogolycserével kikerültek és azok családtagjai.

Kummer már a kezdetektől fogva elszigetelődött a magyar emigráció csoportjaitól, nem volt kapcsolata a Szovjetunió területén szerveződött magyar nemzetiségi gazdasági és politikai központokkal, szervezetekkel. Megérkezését követően azonnal munkát kért, így került a III. Internacionálé nevét viselő

moszkvai mozdonyjavító gyárba. Mindeközben az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt [OK(b)P] Igazoló Bizottsága 1918-as dátummal átigazolta párttagságát, és kérvényére még abban az évben megkapta a szovjet állampolgárságot.

A Kommunista Egyetem elvégzése után lényegében a többi emigránstól függetlenül küldte a szovjet pártvezetés olyan helyekre, ahol szükségét érezték német nyelvtudásának, hiszen – többek között Ukrajna területén is – több német nemzetiségű közösség élt a Szovjetunióban. Néhány év alatt tökéletesen megtanult oroszul, így hamarosan „bevethető” kommunistának számított. Az első ötéves terv időszakában 1928/1929-től a Szovjetunióban súlyos szakmunkás- és mérnökhány jelentkezett, melynek ellensúlyozására a kommunista párt hatékony toborzó- és propagandatevékenységet indított, és határozatot adott ki megbízható kommunisták mérnökké képzésére.⁴ Több emigráns pártmunkás, így Kummer számára is biztosították a továbbtanulás lehetőségét, mint jó kommunistát – akkoriban az ukrán pártapparátusban dolgozó Nyikita Szergejevics Hruscsov javaslatára

– küldték továbbtanulni a Donyec-medencei Bányászati Főiskola Bányagépészeti Fakultására Sztalinóba. A bányagépész-mérnöki oklevél megszerzését követő évek során a Donyec-medence több olyan bányájában megfordult, amelyekre a szovjet lágerrendszer épült: Kagyijevkában (Kadiivka), Brjankában (Bryanka), Makejevóban (Makiivka), Sztalinóban (Donyeck) és Gorlovkában (Horlivka). Német nyelvtudása a helyi pártvezetés számára ismert volt, s ez a tény több alkalommal is befolyásolta sorsát. Kapcsolata azonban továbbra sem volt a kinti magyar emigrációval.

Olvasva önéletírását az is kitűnik, hogy a hagyományos moszkovita elvhűséggel ellentétben elsősorban a szakmai szempontok határozták meg a munkáját és a döntéseit, ami miatt nem egyszer került szembe a bányák vezetésével és a helyi politikai szervekkel. Pedig munkája során közvetlenül megtapasztalhatta a sztálini személyi kultusz, a totalitárius diktatúra működését. Petrák Katalin a témában megjelent könyvében arról ír, hogy a harmincas évek elején a magyar emigráció viszonylagos jólétben és megbecsülésben élhetett, élvezve azokat az elismeréseket,

amelyeket nemzetközi forradalmi múltjával vívott ki. A szovjet állam kiemelten gondoskodott a különböző beosztásokba elhelyezett szakemberek lakhatásáról, ellátásáról, akik – főként a fiatalok – igyekeztek beilleszkedni a szovjet életbe.

Kummer itt szerzett szakmát, sőt, azt megelőzően szovjet feleséget. Az irreális gazdasági tervcélok végrehajtását megkövetelő szovjet politika, valamint az azt körül lengő hatalmi gyanakvás és terror azonban jócskán megnehezítette a dolgát, amelyekkel később, az '50-es évek első felében Magyarországon is szembesülhetett.

Saját bőrén érezte, milyen drámai pillanat, amikor valakit indoklás nélkül félreállítanak, kizárnak a pártból. Tisztában volt azzal, hogy egyik percről a másikra bárki ellenséggé válhat, hogy senki sem élhet biztonságban, bárki a börtönben vagy a bitófán végezhet. 1932-ben – még a nagy tisztogatások előestéjén – Kagyijevka egyik bányájában bekövetkezett szerencsétlenség miatt vádat emeltek ellene, holott a veszélyt már korábban jelezte. Történt ugyanis, hogy a hibás alkatrészek, az állandó víz-

betörések miatt, – mivel a felsőbb műszaki vezetéstől érdemi segítséget nem kapott – önálló hatáskörben, a balesetek elkerülése érdekében a frontfejtéseken leállította a munkát, amiért beidézték a politikai rendőrséghez, az OGPU-hoz. Itt elrendelték a munka azonnali folytatását, és Kummer ígéretet kapott az elvizesedett kábelek kicserélésére. Hamarosan azonban bekövetkezett a tragédia: egy réselő gép⁵ kezelője és annak segédje áramütés következtében életét vesztette. Kummer ellen gondatlanságból elkövetett emberölésért emelt vádat az ügyész: hiába védekezett azzal, hogy többször jelezte a problémát, hogy korábban leállította a munkát, és azt a politikai rendőrség az ő utasítására indította újra. Mindezeket sem az ügyész, sem a bíró nem vette figyelembe. Első fokon egy év kényszermunkára és havi bérének 25%-os levonására ítélték. Kummer fellebbezett, a másodfokú tárgyalásra nem idézték be, de távollétében felmentő ítéletet hoztak. Pár évvel később, az 1936-ban meginduló nagy sztálini tisztogatási hullám idején minden indoklás nélkül kizárták a szovjet bolsevik pártból, hat hónapon keresztül semmilyen munkát nem kapott.

1941. június 22-én, Hitler elindította hadosztályait a Szovjetunió ellen, a hónap végére a német repülőgépek már a kelet-ukrajnai Gorlovkát (ma: Horlivka) bombázták. A Kummer vezetése alatt álló műhely tábori konyhák gyártásába kezdett. 1941. szeptember elején Kummernek, mint tartalékos századosnak⁶ kellett jelentkeznie a Gorlovkai Kiegészítő Parancsnokságon. A névsor felolvasása után – amelyek között Kummer visszaemlékezése szerint alig volt orosz hangzású – közel 1800 embert vagonírozott be az NKVD, hogy kelet felé indítsák őket. Kummer német származása miatt került deportálásra. Átlépve a Volgát, összesen tíznapos, közel 3000 km-es utazást követően érkeztek meg a Közép-Ural ázsiai oldalán fekvő Turinszkba, ahol megindult az egyik legnagyobb hadifogoly és internált munkatáborrendszer kiépítése. Innen Kummert Tura felső folyásánál felállított táborba vitték, ahol nekikezdték egy monumentális víztározó építésének előkészületeihez.⁷

Kummer a gátépítésről csak 1943 elején térhetett vissza többedmagával a központi táborba, mivel skorbutot kapott. A láger kórházába került, majd

munkaképtelenné nyilvánították, és útnak indították az időközben szintén kitelepített családjához, a Novoszibirszk melletti Csaniba.

1944-ben, miután a Donyec-medence felszabadult, megkezdték Kummer korábbi munkahelyének, a gorlovkai bányáüzemnek a helyreállítását. Értesülvén erről, Kummer kérte azonnali áthelyezését. Az utazás a háborút követő kaotikus állapotok miatt hosszú és viszontagságos volt, családjával több hónapra keresztül tette meg a közel 3500 km-es távolságot. Végül 1945. december 10-én jelentkezett a gorlovkai bánya Sztálin nevét viselő 8. számú üzemében, mint a bánya helyreállításának gépészeti felelőse. Feladata volt a háború alatt megrongálódott gépek javítása, újak beszerzése, a termelés mielőbbi beindítása. A bányavállalatól lakást kapott, és az üzem pártszervezetének közbenjárására a városi pártbizottság visszaállította tagságát. A bánya főként hadifoglyokat dolgoztatott, köztük sok magyart is.

* * *

1941. június 22-én, Hitler elindította hadosztályait a Szovjetunió ellen, a hónap végére a német repülőgépek már a kelet-ukrajnai Gorlovkát (ma: Horlivka) bombázták. A Kummer vezetése alatt álló műhely tábori konyhák gyártásába kezdett. 1941. szeptember elején Kummernek, mint tartalékos századosnak⁶ kellett jelentkeznie a Gorlovkai Kiegészítő Parancsnokságon. A névsor felolvasása után – amelyek között Kummer visszaemlékezése szerint alig volt orosz hangzású – közel 1800 embert vagonírozott be az NKVD, hogy kelet felé indítsák őket. Kummer német származása miatt került deportálásra. Átlépve a Volgát, összesen tíznapos, közel 3000 km-es utazást követően érkeztek meg a Közép-Ural ázsiai oldalán fekvő Turinszkba, ahol megindult az egyik legnagyobb hadifogoly és internált munkatáborrendszer kiépítése. Innen Kummert Tura felső folyásánál felállított táborba vitték, ahol nekikezdték egy monumentális víztározó építésének előkészületeihez.⁷

Kummer a gátépítésről csak 1943 elején térhetett vissza többedmagával a központi táborba, mivel skorbutot kapott. A láger kórházába került, majd

munkaképtelenné nyilvánították, és útnak indították az időközben szintén kitelepített családjához, a Novoszibirszk melletti Csaniba.

1944-ben, miután a Donyec-medence felszabadult, megkezdték Kummer korábbi munkahelyének, a gorlovkai bányaüzemnek a helyreállítását. Értesülve erről, Kummer kérte azonnali áthelyezését. Az utazás a háborút követő kaotikus állapotok miatt hosszú és viszontagságos volt, családjával több hónapra keresztül tette meg a közel 3500 km-es távolságot. Végül 1945. december 10-én jelentkezett a gorlovkai bánya Sztálin nevét viselő 8. számú üzemében, mint a bánya helyreállításának gépészeti felelőse. Feladata volt a háború alatt megrongálódott gépek javítása, újak beszerzése, a termelés mielőbbi beindítása. A bányavállalatól lakást kapott, és az üzem pártszervezetének közbenjárására a városi pártbizottság visszaállította tagságát. A bánya főként hadifoglyokat dolgoztatott, köztük sok magyart is.

* * *

Kubinyi 1952. júniusi elbocsátásával azonban mégsem Kummer került a vállalat élére, mivel ismét Budapestre rendelték, és az 1950-ben alapított Bányászati Kutató Intézet Bányaművelési Osztályának helyettes vezetőjévé nevezték ki 1952. július 1-jével.¹¹ Az Osztály élen ekkor az 1952. augusztus 6-án letartóztatott Krupár Géza bányamérnök állt.

Kummer Ferenc önéletrajzának talán ez az időszak az egyik legfontosabb fejezete, hiszen részletesen beszámol az 1952 és 1954 között zajló ún. bányamérnökperről, amelynek megakadályozásáért rengeteget tett: „Igen nehéz évek következtek! A személyi kultusz és az üzemi szabotázsoktól való félelem irányító erőt képezett. Ekkor történt 12 bányamérnök letartóztatása, ellenük a vád szabotázs akció szervezése, ellenségeknek minősítették őket.”¹²

Kummer tisztában volt azzal, hogy a kollégái/ barátai ellen megindított büntetőeljárások minden szakmai alapot nélkülöznek, a politikai vezetés csupán bűnbakokat keresett és talált a hibás, irreális gazdaságpolitika következményeinek igazolására. A Szovjetuniót megjárta, a sztálini terrort elszenvedő

bányamérnök mégsem a hallgatást választotta „jó moszkovita” módjára, és nem fogadta el azt, hogy az igazságnak sok oldala lehet attól függően, hogy a párt főtitkára és vezető testülete mit vall annak.¹³

A „Lignit-ügy”-ként hivatkozott nyomozati anyagot 1951 őszén nyitotta meg politikai utasításra az Államvédelmi Hatóság. Ekkorra vált egyértelművé ugyanis, hogy sem az ország természeti adottságai, sem pedig a bányák technikai elmaradottsága nem teszi lehetővé, hogy megteremtsék az ötéves terv által meghirdetett „vas és acél országát”. Gerő Ernő utasításának megfelelően elkezdtek felelősöket keresni, egyre nőtt a mindenre kiterjedő ellenőrzés.

Az első letartóztatásokat egy lényegében tisztán szakmainak tűnő akadémiai vita előzte meg. A Magyar Tudományos Akadémia Bányászati Főbizottsága 1951-ben létrehozta az úgynevezett Alapszén Bizottságot, amelynek hangadói az ötéves terv tarthatatlanságának okát nem az irreális keretszámokban, hanem az 1947–1949 közötti időszak fejlesztési irányvonalában, annak kidolgozóiban kívánták megtalálni. Az MTA Műszaki Osztályán, 1951 őszén megtartott

Kubinyi 1952. júniusi elbocsátásával azonban mégsem Kummer került a vállalat élére, mivel ismét Budapestre rendelték, és az 1950-ben alapított Bányászati Kutató Intézet Bányaművelési Osztályának helyettes vezetőjévé nevezték ki 1952. július 1-jével.¹¹ Az Osztály élen ekkor az 1952. augusztus 6-án letartóztatott Krupár Géza bányamérnök állt.

Kummer Ferenc önéletrajzának talán ez az időszak az egyik legfontosabb fejezete, hiszen részletesen beszámol az 1952 és 1954 között zajló ún. bányamérnökperről, amelynek megakadályozásáért rengeteget tett: „Igen nehéz évek következtek! A személyi kultusz és az üzemi szabotázsoktól való félelem irányító erőt képezett. Ekkor történt 12 bányamérnök letartóztatása, ellenük a vád szabotázs akció szervezése, ellenségekknek minősítették őket.”¹²

Kummer tisztában volt azzal, hogy a kollégái/ barátai ellen megindított büntetőeljárások minden szakmai alapot nélkülöznek, a politikai vezetés csupán bűnbakokat keresett és talált a hibás, irreális gazdaságpolitika következményeinek igazolására. A Szovjetuniót megjárta, a sztálini terrort elszenvedő

bányamérnök mégsem a hallgatást választotta „jó moszkovita” módjára, és nem fogadta el azt, hogy az igazságnak sok oldala lehet attól függően, hogy a párt főtitkára és vezető testülete mit vall annak.¹³

A „Lignit-ügy”-ként hivatkozott nyomozati anyagot 1951 őszén nyitotta meg politikai utasításra az Államvédelmi Hatóság. Ekkorra vált egyértelművé ugyanis, hogy sem az ország természeti adottságai, sem pedig a bányák technikai elmaradottsága nem teszi lehetővé, hogy megteremtsék az ötéves terv által meghirdetett „vas és acél országát”. Gerő Ernő utasításának megfelelően elkezdtek felelősöket keresni, egyre nőtt a mindenre kiterjedő ellenőrzés.

Az első letartóztatásokat egy lényegében tisztán szakmainak tűnő akadémiai vita előzte meg. A Magyar Tudományos Akadémia Bányászati Főbizottsága 1951-ben létrehozta az úgynevezett Alapszén Bizottságot, amelynek hangadói az ötéves terv tarthatatlanságának okát nem az irreális keretszámokban, hanem az 1947–1949 közötti időszak fejlesztési irányvonalában, annak kidolgozóiban kívánták megtalálni. Az MTA Műszaki Osztályán, 1951 őszén megtartott

tanácskozáson alapvetően kétféle beruházási politika képviselői érveltek egymással szemben.

Az egyik, a minisztérium részéről – a hivatalos politikai irányvonalat is képviselve¹⁴ – Ajtay Zoltán,¹⁵ a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Szénbányászati Főosztályának vezetője, a Tatabányán és Dorogon bányászható jó minőségű barnaszén fokozott kitermelését és igénybevételét sürgette az ötéves tervben.¹⁶ Ezzel szemben állt azoknak a szakembereknek a véleménye, akik a szerint az ún. eocén-kori szenek, így a tatabányai, dorogi, oroszlányi jó minőségű, magas kalóriatartalmú fekete- és barnakőszén kibányászása a karsztvízveszély megoldatlansága miatt akkor lehetetlen volt.¹⁷ Ők a rövidebb idő alatti külfejtéssel, így kevesebb ráfordítással kibányászható hazai lignit előnyeit emelték ki, amelyre építve kisebb beruházással, feleannyi idő alatt létesíthető egy bányauzem – így a Mátrai Erőművet ellátó Petőfibánya is¹⁸ – hivatkozva arra, hogy a gyengébb minőségű szenek (a lignit és főleg az észak-magyarországi barnaszén) az összes szénvagyon döntő részét képviselték.

Túllépve a tudományos akadémia falait, egy kis félremagyarázással könnyen el lehetett jutni ahhoz az érveléshez, amely szerint az utóbbi álláspontot képviselő bányamérnökök „kímélni akarták a jó minőségű alapszenet a kapitalista restauráció számára”, szabotálva ezzel az ötéves tervet.¹⁹ Politikai utasításra 1952. augusztus 6-án további három bányamérnököt, Káposztás Pált, Vargha Bélát és Krupár Gézát az ÁVH letartóztatta.

A nyomozás prekonceptiója a három- és ötéves szénbányászati terv nem teljesítése, annak „elszabotálása” volt, a kiinduló pont pedig az 1951-es „alapszén kontra lignit” vita. Elsősorban olyan bányamérnököket áldoztak fel, akik elismert és megbecsült szakemberei voltak a „régi rendszernek”, így a nevük még 1952-ben is ismerősen csengett a szakmában. Ők voltak azok, akik komoly szerepet vállaltak az ország újjáépítésében, valamint – elsősorban múltjuk miatt – több külföldi kapcsolattal rendelkeztek. Az „ellenséges” Nyugat felé is üzeni kellett, ezért a koncepció folyamatának igazolásába bevonták a második világháború alatt külföldre menekült „tőkést”, – a

Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. korábbi tulajdonosát – ifj. Chorin Ferencet.

Először a külföldi kapcsolattartó Déry Józsefet, a vállalat korábbi vezető ügyvédjét „találták meg”, valamint a követségi kapcsolatai miatt „gyanússá” vált Kelemen Ferenc egykori bankárt, majd a novemberben letartóztatott Márkus György közgazdászt, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. egykori ügyvezető igazgatóját. Nem kerülhette el a letartóztatást Hansági Imre bányamérnök sem, aki a korábbi viták során a magas kalóriatartalmú szénmezők kímélése mellett állt ki. Ugyancsak a jó minőségű tatabányai barnaszén megóvását tartotta célszerűnek dr. Mohi Rezső bányamérnök, akinek letartóztatásával a „vizsgálatot” a tatabányai bányára is ki lehetett terjeszteni. Továbbá 1952 decemberében őrizetbe vették dr. Vitális Sándor geológust, akinek a jelentés szerint egyik 1946-os geológiai szakvéleménye „hamisan értelmezett szénvagyonbecslést” adott, s emiatt került előtérbe a gyenge minőségű barnaszén és lignit kitermelése.

Az ügy ellenőrzése a legmagasabb szinten folyt: Péter Gábor személyesen felügyelte a vizsgálatot,

Gerő Ernő pedig – egyeztetve Rákosi Mátyással – újabb és újabb tárgyi bizonyíték gyűjtésére adott utasítást.²⁰ 1953. március 3-án dr. Schmidt Sándor, a már említett Dzsida László, valamint Heinrich Henrik bányamérnököket hurcolták el otthonukból.

Kummer Ferenc jól ismerte az áldozatokat és azokat is, akiknek döntő szerepe volt a letartóztatásukban. Minden információt, iratot igyekezett megszerezni ahhoz, hogy bizonyítsa ártatlanságukat és azt, hogy letartóztatásuk koholt vádakon alapuló hamis feljelentéssel történt: „A koncepciós szénbányászperben – és az önkény tobzódásának több más megnyilatkozásában is – elég szokatlan szerepet vállalt magára Kummer Ferenc kollégánk, a fogadatlan prókátorét. Nehéz és veszélyes volt ez a munkája, nem ok nélkül szitkozódott neve pusztán említésekor egykori névtelen előadóm. Borzasztó is lehetett, hogy az őrizeteseink ügyvéddel nem tárgyalhattak, valaki mégis fellépett érdekükben, nem is akármilyen fórumokon” – írta visszaemlékezésében Dzsida László. Kummer visszaemlékezése – és az eddigi kutatás – teljes egészében fedi a letartóztatott bányamérnökök

arra vonatkozó vallomását, mely szerint az ügy hátterében a Bányászati Kutató intézet vezetője, Ajtay Zoltán bányamérnök állt.²¹ Ajtay „felülről történő tudatos áskálódására” Vargha Béla és társai többször utaltak kihallgatásaik során, véleményük szerint Ajtay a letartóztatott szakembereket bűnbakként kínálta fel az ÁVH-nak.

Már az első letartóztatásokat követően megmozdult a szakma egy szűkebb része, de csak Kummer Ferenc mert nyilvánosan állást foglalni, többen, így Hansági Imre is a háttérből próbált segíteni: „Vargha Béla és társainak megmentése érdekében az első megbeszélésre 1952. augusztus végén került sor. Ekkor jöttem ugyanis meg szabadságról. Ezt a megbeszélést Martos Ferenc²² szobájában a Bányászati Kutató Intézetben Kummer Ferenc kezdeményezte. Két alkalommal tartottunk megbeszélést. Az első beszélgetésen a fentieken kívül jelen volt Dzsida László és Fekete Sándor²³ bányamérnök. A megbeszélés eredményeképpen az a terv született meg, hogy Kummer Ferenc a Párt legilletékesebb vezetőihez, Gerő [Ernő] vagy Vas [Zoltán] miniszterekhez, Ajtay Zoltán ál-

talunk helytelennek és károsnak tartott munkájával kapcsolatban beadványt fog eljuttatni. Meggyőződésünk ugyanis az volt, hogy ha a vezetők felfigyelnek Ajtay Zoltán működésére, akkor ez egyben Vargha Béláék szabadulását is fogja jelenteni.”²⁴

A Vargha Béla és társai ügyében közel 18 hónapra keresztül tartó vizsgálat során összesen 12 személyt vettek őrizetbe, 94 tanút hallgattak ki. Olyanokat próbáltak megtörni, hamis beismerő vallomásokra kényszeríteni, akik előéletükből, társadalmi hovatartozásukból – és nem mellesleg foglalkozásukból – adódóan is rendkívül kemény, határozott, már-már makacs, hivatásukat magas szinten művelő szakemberek voltak. Többszöri kísérlet után az ügyészség végül hét ember ellen emelt vádat, és a Budapesti Fővárosi Bíróság hozott elmarasztaló ítéletet, a többieket – Schmidt Sándor kivételével, aki a vizsgálati fogsága alatt meghalt – a Legfőbb Ügyészség szabadlábra helyezte, miután mindegyikükkel aláírták a titoktartási nyilatkozatot.

Bár a vizsgálatot nem sikerült leállítania, Kummer nyíltan vállalt szakmai érvei, kiállása komoly

szerepet játszott abban, hogy az ügyet nem tudták az államvédelmi szervek a nyilvánosság teljes kizárásával lezárni, s a vizsgálat kifutása arra az időszakra tolódott ki, amikor az eredetileg tervezett szabotázsvádát bizonyítani hivatott forgatókönyvet már módosítani kényszerültek.

* * *

Az 1956-os forradalom kitörése Kummert egyedül érte, mert az '50-es évek elején felesége és kisebbik lánya – honvágyra hivatkozva – visszatelepült a Szovjetunióba. Mint V. kerületi lakos és ismert párttag a VIII. kerületi Balassa János Kórházban húzta meg magát, ahol Vas Zoltán első felesége, Vadas Sára volt az igazgató főorvos. Amikor az főorvos asszony is a Szovjetunióba menekült, Kummer egykori munkatársnője családjánál talált menedéket Vácott. Itt november 4-ig maradt, hogy aztán szovjet tankon utazva térhessen vissza Budapestre, folytatva munkáját a Bányászati Kutató Intézetben.

Ebben az időszakban életének meghatározó eseménye volt az egykori „harcostárssal”, Hruscsovval való találkozás 1957-ben, valamint az, hogy 1962. márciusában a Magyar Tudományos Akadémián „Gépesített fejtési vándorbiztosítással végzett kísérletek” címen megvédte kandidátusi értekezését. Kummer Ferenc 1967-ben – több korábbi érdemérem mellett – megkapta a Szocialista Hazáért Érdemrendet, 1969-ben pedig a Munka Érdemrend arany fokozatát.

Bár szakmai érdemeit és elvhűségét többször elismerték, családja sok keserűséget okozott számára az évek során. Felesége többször magára hagyta, hogy visszatérjen szülőhazájába, s lányaival sem volt harmonikus a kapcsolata. Kummer Ferenc 1970. március 1-jével nyugdíjba vonult, azonban egy év múlva mindketten súlyosan megbetegedtek: felesége agyvérzés következtében félig lebénult, Kummert belső szervi panaszokkal kellett műteni. Amikor hazatérhettek a gyógykezelésekről, felesége többször kérte, hogy végleg térjenek vissza a Szovjetunióba, ahol lányaik éltek. Így Magyarországon mindenüket felszá-

molták, beszerezték a szükséges papírokat, és Kummer rendezte nyugdíjának átutalását is.

1972. júniusban érkeztek meg az ukrainai Izmailba (Izmajil), a viszontlátás első örömteli pillanatai azonban hamar elmúltak, amikor kiderült, hogy Kummer nem a magyarországi nyugdíját kapja meg, hanem – egy korábbi szovjet–magyar kormányközi megállapodásnak megfelelően – a helyi viszonyoknak megfelelően újraszámolt összeget. Végül magyarországi nyugdíjának az ötödét sem kapta meg, s ezzel sem családját, sem felesége további gyógykezelését nem tudta támogatni. A család helyzete egyre rosszabb lett, Kummer hiába próbált kedvezni lányainak és feleségének, a pénztelenség rányomta a bélyegét a mindennapokra. Végso elkeseredésében 1974-ben egyedül tért vissza Magyarországra. Az MSZMP KB lakást nem, de egy férőhelyet biztosított számára egy VI. kerületi szociális otthonban, a Rózsa utcában. Innen havi átutalással támogatta a Szovjetunióban maradt feleségét, egészen 1978 áprilisában bekövetkezett haláláig.

* * *

Kummer Ferenc bányamérnökként hátrahagyott eredményei vitathatatlanok, életútjának egyik fontos fejezete az 1952 és 1954-ben zajlott bányamérnökperben betöltött szerepe volt. Az áldozatok és azok hozzátartozói számára kétségtelenül, hiszen az életüket köszönhatték neki. Kummer az utolsó időkig tartotta a kapcsolatot velük, akik mindig a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak róla, barátként tekintettek rá. Hagyatéka jó barátjához, a perben elítélt Dzsida Lászlóhoz került, amelyet fia is megőrzött. Nem egyértelmű, hogy a fennmaradt önéletírása kinek a lejegyzésében került papírra. Haláláig sokszor megfordult Dzsida Lászlóéknál, állandó vendége volt a családnak, sokat mesélt életéről. Ifj. Dzsida László közlése szerint hétvégenként ő is ott ült édesapja és Kummer Ferenc mellett, hallgatva beszélgetésüket és figyelve azt, ahogy édesapja lejegyzi a történeteket. A személyes, közvetlen és baráti beszélgetések következtében a lejegyzett életrajz „mesélőjének” a személye gyakran váltakozik első, illetve harmadik elbeszélő mód között, belefeledkez-

ve a beszélgetésbe gyakran felcserélődtek a szerepek. A személyes hagyaték között található egyik levél annak a lehetőségét is felveti, hogy az önéletrajz összeállításában az egykori kolléga, egyben későbbi élettárs, Tornáry Mária is segédkezett, aki a kézirat „hazakerülésének” reményében váltott levelet Dzsida Lászlóval Kummer halála után, 1979-ben.²⁵

Kummer Ferenc a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, Magyarok a Szovjetunióban adatbázisában is szerepel(het), sőt, Horn János lentebb idézett 2014-es könyvismertetése hivatkozik az ott fellelhető dokumentumokra (születési, házassági anyakönyv, munkahelyek, mérnöki oklevél), azonban megkeresésemre ezeket az iratokat nem tudták a rendelkezésemre bocsátani. A Dzsida Lászlónál őrzött hagyatékban több hivatalos irat fennmaradt, így házassági bizonyítványának, munkakönyvének és 1931-ben a Szovjetunióban megszerzett bányamérnöki oklevelének a magyar fordítása, az 1961-es visszahonosítási okirata, valamint a hatóságokkal folytatott levelezése gondozási díjának csökkentése, felesége támogatása és párttagságának visszaállítása ügyében.

Több közvetett irat, levelezés szól Kummer Ferencről Dzsida László bányamérnök saját hagyatékában is, hiszen a börtönévekről írt feljegyzésében többször megemlíti a korábbi kollégát, a későbbi barátot. Dzsida 1981-ben bekövetkezett haláláig többször próbálkozott perújrafelvétellel, ezért megpróbálta felvenni a kapcsolatot a még élő egykori sorstársakkal, így a Stockholmba emigrált Hansági Imrével folytatott levelezésekben többször felbukkan Kummer neve. Ezek a levelek a kézirat után, a *Függelékben* kerülnek közlésre. A „Lignit-ügy”-ként jelzett, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzésében lévő 42 kötetnyi vizsgálati anyagban találhatóak azok a levelek, amelyeket Kummer Gerő Ernőhöz és Hidas Istvánhoz írt annak érdekében, hogy bizonyítsa a letartóztatott szakemberek ártatlanságát és felhívja a figyelmet arra, hogy szakértelmük nélkülözhetetlen a gazdaságban. Ezek, a jórészt szakmai tartalmú levelek szintén a *Függelékben* találhatóak. Több dokumentum került elő a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából (MNL OL), a Rákosi Titkárság iratai között. Ezek főként Kummer levelei

ve a beszélgetésbe gyakran felcserélődtek a szerepek. A személyes hagyaték között található egyik levél annak a lehetőségét is felveti, hogy az önéletrajz összeállításában az egykori kolléga, egyben későbbi élettárs, Tornáry Mária is segédkezett, aki a kézirat „hazakerülésének” reményében váltott levelet Dzsida Lászlóval Kummer halála után, 1979-ben.²⁵

Kummer Ferenc a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, Magyarok a Szovjetunióban adatbázisában is szerepel(het), sőt, Horn János lentebb idézett 2014-es könyvismertetése hivatkozik az ott fellelhető dokumentumokra (születési, házassági anyakönyv, munkahelyek, mérnöki oklevél), azonban megkeresésemre ezeket az iratokat nem tudták a rendelkezésemre bocsátani. A Dzsida Lászlónál őrzött hagyatékban több hivatalos irat fennmaradt, így házassági bizonyítványának, munkakönyvének és 1931-ben a Szovjetunióban megszerzett bányamérnöki oklevelének a magyar fordítása, az 1961-es visszahonosítási okirata, valamint a hatóságokkal folytatott levelezése gondozási díjának csökkentése, felesége támogatása és párttagságának visszaállítása ügyében.

Több közvetett irat, levelezés szól Kummer Ferencről Dzsida László bányamérnök saját hagyatékában is, hiszen a börtönévekről írt feljegyzésében többször megemlíti a korábbi kollégát, a későbbi barátot. Dzsida 1981-ben bekövetkezett haláláig többször próbálkozott perújrafelvétellel, ezért megpróbálta felvenni a kapcsolatot a még élő egykori sorstársakkal, így a Stockholmba emigrált Hansági Imrével folytatott levelezésekben többször felbukkan Kummer neve. Ezek a levelek a kézirat után, a *Függelékben* kerülnek közlésre. A „Lignit-ügy”-ként jelzett, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzésében lévő 42 kötetnyi vizsgálati anyagban találhatóak azok a levelek, amelyeket Kummer Gerő Ernőhöz és Hidas Istvánhoz írt annak érdekében, hogy bizonyítsa a letartóztatott szakemberek ártatlanságát és felhívja a figyelmet arra, hogy szakértelmük nélkülözhetetlen a gazdaságban. Ezek, a jórészt szakmai tartalmú levelek szintén a *Függelékben* találhatóak. Több dokumentum került elő a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából (MNL OL), a Rákosi Titkárság iratai között. Ezek főként Kummer levelei

a párt főtitkárának, amelyben a hazai bányászat helyzetére, problémáira hívta fel a figyelmet.

Kummer Ferenc önéletírását a mai központozás szabályai szerint alakítottam, a nyilvánvaló elírásokat, a gépelési és az érthetőség rovására menő helyesírási hibákat külön jelzés nélkül javítottam. Amennyiben az eredeti fogalmazás, szóhasználat maga értelmetlen vagy stilisztikailag helytelen, erre [sic!] jelzést használok. A megértéshez szükséges szerzői magyarázatok, az olvasást megkönnyítő kiegészítések szögletes zárójel között találhatóak.

KUMMER FERENC

Egy szürke ruhás, kissé hajlott, ősz hajú férfi botja kopog minden reggel és délután a Rózsa Ferenc utcából a Népköztársaság útjára.²⁶ Kisétál a város felé, vagy a Városliget irányába szaporázza lépteit. Találkoztam vele múzeumokban, láttam a Margit-szigeten napsütéses időben olvasgatni, szemlélődni, elgondolkodva, gyönyörködve állni szobraink, műemlékeink előtt. Olvastam róla újságcikket, mint a párt 1919-es futáráról, nevével gyakran találkoztam a kitüntetettek névsorában.

Mindig pontosan tér haza délben és délután is a Veterán Otthonba.

Értékes, érdekes, de nem veszélytelen életutat megjárt férfi Ő.

1900. február 4-én Bécsben, a Landgut utca 10. számú házban született. Apja Kummer Ferenc üveges-képkerepező és mázoló szakmunkás,²⁷ aki előzőleg kertészettel foglalkozott. Bebarangolta az egész Osztrák-Magyar Monarchiát. A vándorévek idején még vagy nyolc különböző szakmát sajátított el saját szorgalmából, pedig írni-olvasni csak a katonaságnál, az 1890-as évek első öt évében tanult meg. Tökéletesen beszélt a magyar és a német nyelvet.

Az 1890-es évek végén Bécsben telepedett le, ahol megismerte Tusztics Hedviget,²⁸ egy nagy étterem főszakácsnőjét, akivel rövidesen házasságot kötött. 1899-ben a fiatal pár Bécs X., a szegények kerületében, megtakarított pénzükkkel szatócsüzletet nyitott. Kereskedői tapasztalat híján, jó szívükre hallgatva, könnyen hiteleztek mindenkinek, ezért igen gyorsan csődbe jutottak.

Első gyermekük – a most már öregember – apja után a Ferenc nevet kapta. Alig múlt el a kisfiú három hónapos, amikor Bécsből Szombathelyre, a Csillag utca egyik egy szoba-konyhás lakásába költöztek. Itt született 1902-ben István, aki csendes, szorgal-

Bécs, a Duna-csatorna, 1908

mas jó testvér volt. 1920-ban behívták a Horthy hadseregbe,²⁹ ahonnan 1922-ben megszökött és Ausztriában, Sankt Pöltenben telepedett le. Mivel kitűnően beszélt németül – hiszen anyanyelve volt –, minden nehézség nélkül folytatta tanult szakmáját és gumiabroncs-javító műhelyt nyitott. A két testvér 1919-ben találkozott utoljára. Halálának körülményei – állítólag repülőgép szerencsétlenség áldozata lett – bizonytalanok.

Bécs, a villamos a Schüttelstrasse 47. számú épület előtt áll, 1915

Bécs, a Heldenplatz a Hofburg előtt, 1917

A szülők szemefénye, a kis Ilona 1905-ben szintén Szombathelyen született. A szülők ragyogtak a boldogságtól, különösen az apa. Bár két kisfiát is szeretete, a kedves, a legkisebb, a leányka lett. A boldogság azonban nagyon rövid ideig tartott. Állítólag – egy váratlan disznóölés alkalmával átélt izgalmaktól – agyhártyagyulladászt kapott és 1908. február 9-én meghalt. [sic!]

A harmadik testvér, Rudolf 1908-ban született. A nyughatatlan természetet ő is örökölte, de amíg az apa és az idősebb fiú ezt a hajlamot tudásuk gyarapítására használták, a legkisebb, akit talán jobban kényeztettek a kis Ilonka halála után, kisiklott az I. világháború gondjaitól sújtott szülők kezéből. Roszszul tanult, szerette elkerülni az iskolát, bár ezért a szigorú büntetés, olykor a verés is kijárt.

A Magyar Tanácsköztársaság leverése után az apát forradalmi magatartásáért és tevékenységéért agyonlőtték. Rudolf magára maradt agyongyötört édesanyjával, mert az idősebb fiú, Ferenc is emigrálni kényszerült. Kitanulta az üveges szakmát, a felszabadulás után Veszprémben egy üvegüzlet vezetője lett.

Családjában négy gyermek élt. Azonban nem volt önuralma, ivásnak adta a fejét, családját elhagyta és az 1950-es évek végén nyomtalanul eltűnt.

A kis Ferenc 1906 szeptemberében lépte át először szombathelyi Nagytemplom-téren lévő – Papneveldével szemben álló – elemi iskola kapuját. Vékonyka, értelmes, érdeklődő tekintetű kisfiú, aki mindenre kíváncsi nézett, mivel ekkor magyarul még mit sem tudott. Otthon csak a német szó járta. A tanítója megértetni magát kis növendékével nem tudta, az utolsó padba ültette, és sorsára hagyta. Anynyira nem ügyelt erre a kisdíákra, hogy még azt sem vette észre, amikor igyekezetében nem a tollszemmel, hanem a tollszár végével rajzolgatta a táblára felírt szavakat, betűket.

Egy napon búcsúzni kellett a régi, kedves Csillag utcai háztól, az ottani pajtásoktól, az öreg fáktól. Új otthont a Söptei utcában alakítottak ki maguknak. Ferenc nagyon szerette a labdát és mindenfajta társasjátékot, itt igen sokat szenvedett új társaitól hiányos és gyatra magyar tudásáért. Csúfolták is éppen eleget: „Német lafanc, orbánc, lába között van egy

lánc, ha a lánc elszakad, német lafanc megszakad.” A kisleány, aki nem verekedős természetű, akiből már akkor kiütözött, hogy az őt ért sérelemért bosszút soha nem áll, csak állt, fekete szeméből lassan szivárogtak a könnyek. Összeszorított fogakkal vívódott önmagával. Bármilyen áron, de mielőbb megtanul magyarul! Új barátokat keresett, akik szívesen segítették a der, die, das-hoz szokott nyelvét a magyar szavakhoz.

Az első iskolaév kudarccal végződött, a mellőzött kisleány nem tudta elsajátítani egyedül a tantervi kívánalmakat. Apja megértő szeretettel simogatta meg síró kisleányát, aki nyelte keserűségét, arca szégyenpírban égett, de szó nélkül vette tudomásul az igazságtalan ítéletet.

1907-ben a Szent Márton utcai elemi iskolában a népszerű és közszeretben álló Horváth János tanító bácsihoz került. Régi ismerősként üdvözölte a kisleányt, hiszen édesapját ő tanította írni-olvasni katonáéknál. Nem az utolsó, hanem az első padba ültette és mindenkinél többet foglalkozott vele. Minden nap szebben hangzottak a magyar szavak, és napon-

Szombathely az I. világháború után

Szombathely, Széchenyi István utca a húszas évek végén

ta újabb dicsérettel ment haza. Érdeklődő édesapja örömmel hallotta, fia könnyű felfogású, szorgalmas, érthetetlen, hogy mindez előző tanítójának nem tűnt fel, hanem hagyta kallódni.

Mind a négy évben kitűnő eredményt megörökítő bizonyítvánnyal örvendeztette meg szüleit. A negyedik osztály vizsgáján még 10 korona jutalmat is kapott, amire egész életében igen szívesen és büszkén emlékezik. Ez volt kemény akaratának első, nyilvános diadala. Nem hangoskodott, hanem szerényen, nagy szeretettel köszönte meg az öreg tanító bácsinak fáradságát.

Az apát is sarkallta az előbbre jutás vágya. Újkámonba³⁰ költöztek, ahol 200 négyszögöles telken takarékpénztári kölcsönrel kétszobás lakást építettek. Ferenc buzgón segített otthon mindenben szüleinek, de esténként vágyódó szemmel nézegette a gimnáziumi tankönyveket a könyvkereskedés kirakatában. Az anyagiak hiánya nem engedte ennek az álomnak teljesedését. 1911 szeptemberében a Templom utcai polgári iskola tanulója lett, ahol az első három osztályt szintén kitűnő eredménnyel végezte el. A né-

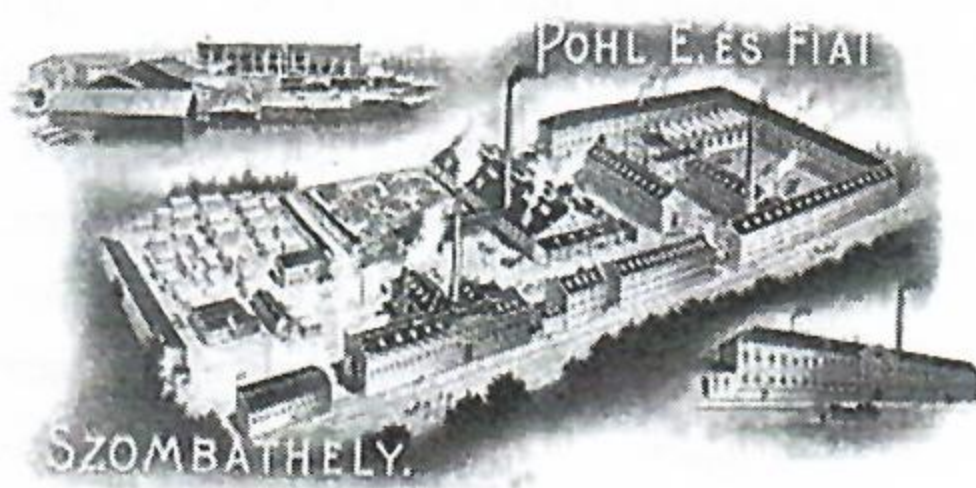

met anyanyelv még mindig kísértett írásban, a ty-t gy-nek, a gy-t ty-nek súgta és íratta. Ezért igen sokat foglalkozott vele osztályfőnöke, Horváth Ferenc tanár, akinek azonban adósa maradt a köszönettel, mert 1914-ben behívták és az első hónapban meg is halt a fronton.

A régi iskolából hadikórházak alakítottak ki, a tanítás a Szombathelyi Múzeumban folyt. Az ekkor negyedik osztályos Ferencet most nem csak a könyvek érdekelték. Pajtásaival állandóan katonásdit játszott, puskát, kardot faragott, papírból zászlót, csákót ragasztott. Csataterük az Újkámontól 4 km-re lévő lovassági- és lőtér volt. Ellenségek a magas fűben teheneket legeltető nagygyencsi és kámoni parasztyerekek lettek. Ferencék elhatározták a támadást és álmodoztak a győzelemről. A megtámadottak azonban nem a harci tervet nézték, hanem két öklükkel és józan paraszti ésszel meggondolt, pontosan célzott ütlegeiket vetették a harcba, puskáikat elszedték a támadóktól és ostorral kergették a „hősöket” haza.

A háborús világ mindent megváltoztatott. Tanulmányait a negyedik polgáriban már nem fejezhette

be, kenyér után kellett nézni. Apja egy kisiparossal állapodott meg szerződtésében. Még időben meghallotta jövő mesterétől, hogy az első nap „avatásul” alaposan megveri minden inasát. Hazafelé közölte apjával tisztelettudóan, de keményen: „Nem vagyok törlőrongy, hogy állandóan püföljenek.” Az apa ezután a Pohl és Fia Mezőgazdasági Gépgyárba³¹ szerszámlakatos-tanulónak adta, 1915. április 21-én állt be munkába. Itt srapszeleket³² gyártottak. Első munkája gyutacslyukak fúrása volt. A dolgozó 40 fúrógép zaját nem volt könnyű megszokni.

Bevett szokás volt, hogy a legkisebb inas hozza be nap, mint nap a munkások részére a tízórait. Amitől

irtózott, a pofont itt sem kerülhette el. Egy reggel valaki hátulról ütötte arcul. A váratlan, igazságtalan inzultus kiváltotta felindulásában felkapott egy srapnelt és a géptől eltávozott főnökének hátába vágta, aki összeesett. Mindenki iszonyatosan megdöbbent, izgatottan élesztgették a sérültet. Ekkor fegyelmezett hangsúllyal, igen határozottan megszólalt: „Ha valaki engem ártatlanul képen ver, nem ússza meg élve!” A rámeredő szemekkel egy igen elszánt, kemény arc nézett szembe, és a mondást a jelenlévők nem vették hetvenkedésnek, hanem elhatározott tett bejelentésnek. Többé nem is nyúlt hozzá senki.

Az egyre romló közellátás miatt az apa külön munkát vállalt a környező falvakban élelmiszerért, amelynek hazaszállítása Ferenc feladata lett. Egy ilyen útján találkozott másodszor a cigányokkal. Az első – elmondásból – emlékezetében élő történet: hároméves korában a szombathelyi Csillag utcai lakás udvaráról kisurrant az utcára. Az eltűnt gyermeket kétségbeesetten kereső édesanyjának a szomszédok egy sátoros cigány kocsiról tettek említést. A rendőrség segítségével keresték és a sátoros kocsi aljában,

szalma között találták meg. Érthető, hogy ennek a találkozásnak nem örült különösebben. Éktelen sivalkodásra lett figyelmes, amint a göröngyös folyóparton kerékpározott hazafelé. Átbújt a bokrok szövevényén, és megdöbbenően látta, hogy a jégbe vágott lék előtt állók egy kicsi gyermeket mártogatnak a vízbe.

„Mit csinálnak?” – kérdezte.

„Harcolunk, edzünk, – hangzott a válasz – de kotródják innen!” Ezt kétszer nem kellett neki mondani.

Az élet nap-nap után nehezebb lett munkahelyén és otthon egyaránt. A gyár hadiüzem lett. Parancsnoka egy napon értem küldött. A főhadnagy tőlem egy szót sem kérdezett irodájában, hiszen már tájékoztatták őt a főnököt ért sérelemről a műhelyben. Telefonon járőrt hívatott a Kálvária utcai 83. sz. Gyalogsági laktanyából és hat napra lecsukatótt. A büntetés után visszakerült a gyárba, de új munkahelye a szerszámműhely lett, önállóan dolgozott a satu mellett. A tulajdonos, Pohl János gyakran felkereste a munkahelyeket: amikor egy-egy inas megkapta az esedékes pofont, utána irodájában a 20 korona bá-

natpénzt, nehogy bárki is feljelentse. Ferencre soha többé nem nézett, hozzá nem is nyúlt.

1916 elejétől a formálógépek javítását végezte az öntödében. Itt is sértetlen maradt, pedig 51 társát gyakorta bántalmazták. Ferenc kivételezett helyzetéről szóló elbeszélés gyorsan a tulajdonos fülébe jutott. Ezután ahányszor belépett a műhelybe, mindig belekötött a hangtalanul dolgozó fiatalemberbe. A megszólított azonban kezéből ilyenkor sem tette le a kalapácsot.

„Tedd le a kalapácsot!” – hangzott egy alkalommal.

„Ne közelítsen hozzám, mert fejbe verem!” – kiáltotta elszántan Ferenc.

Ismerte a tulajdonos szándékát, aki csupán a tekintély kedvéért kívánta egyszer megverni. De neki is sikerült ügyes taktikázással a három lépést betartani és az „avató” pofont elkerülnie az őszirózsás forradalomig, utána pedig többé sem módja, sem alkalma nem kínálkozott ehhez a tulajdonosnak, Pohl Jánosnak.

1916 nyarán a gyárban általános sztrájk robbant ki, és ő a tanoncokat ifjúmunkás-csoportba szervezte. Mozgalmi munkában tapasztalattal még nem rendel-

kezett, ezért a Szocdem Párt szombathelyi szervezetéhez fordult segítségért. K. Kovács, a szervezet elnöke azonban...³³

A sztrájk idején a katonai parancsnok a tanoncokat és 50, már régebben a gyárban dolgozó orosz hadifoglyot bezárattott. Itt ismerkedett meg Alexejjel, aki eddig az ideig már tökéletesen megtanult magyarul. Otthon a Szentpétervári Putyilov gyárban volt lakatos. Komoly barátság alakult ki közöttük, és tőle hallotta először, hogy az ifjúmunkások szervezetét „Független Szocialista Ifjúmunkás Szervezetnek” nevezzék,³⁴ és nem csak ebben, hanem minden gyárban, üzemben, sőt, még a kisiparosoknál dolgozókat is szervezzem be városban, falukban [sic!] egyaránt, ezeket Ifjú Szegényparaszt Szervezetnek nevezve. Alexej tanácsára kerestem olyan tanítót, aki hajlandó volt velünk foglalkozni, hiszen nekünk hetenként egyszer esti iskolába kellett járnunk. Két tanító szívesen vállalkozott erre a munkára, az egyik fizikára, a másik történelemre tanított, azonban eltérő, az akkori hivatalos szemléletre egyáltalán nem hasonlító módon. Sokat és lelkesítően beszélt Dózsáról, a forradalmakról, de nem szocdem.

értelmezésben. Fejlődésemért sokkal tartozom Alexejnek és a Független Szocialista Ifjómunkás szervezettel foglalkozó tanítóknak.

A sztrájk idején a bezártakat Alexej tanácsára szöktette meg úgy, hogy az egyik pinceablak rácsát kifűrészelte, az üveget kitörte. A sztrájk letörte után visszatért mindenki a gyárba, ahol bántódásuk nem történt. A munkások közül néhányat bevonultattak, de sokan közülük megszöktek.

1917 novemberében – az oroszországi forradalom hírének megérkezése idején – Alexej nyomtalanul és örökre eltűnt. A jó barát hiányát szomorúan nélkülözte, emlékét mindig nagy szeretettel őrizte és említette. Forradalmár voltáról soha nem beszélt, csak később, viselkedését boncolgatva döbbsent rá, hogy Alexej minden valószínűség szerint „bolsevik” volt.

1916 végén Feldmann Tibor és Csillag Endre főiskolai hallgatók Budapestről Szombathelyre menekültek és kapcsolatba kerültek Ferencel. Felajánlották neki előadás tartási készségüket a Független Szocialista Ifjómunkás csoporttagok részére. Javaslatukra Ferenc elintézte, hogy vasárnap délelőttönként haladó

szellemű filmeket vetítsen a mozi olcsó, 10–20 filléres helyárrakkal az ifjúmunkások részére. Itt látták először Pompei és Herculaneum pusztulása,³⁵ Spartacus³⁶ és a Quo vadis?³⁷ c. filmeket. A bevétel megmaradt részéből könyveket vásároltak és a Templom utcában, egy üres üzlethelységben könyvtárat rendeztek be Ferenc irányításával, közreműködésével.³⁸

Az őszirózsás forradalom kitörésekor a Független Szocialista Ifjúmunkás Szervezet helyzete gyökeresen megváltozott. Felfegyverkeztek. Egy csoporttal a pályaudvar katonai őrségének helyiségéből – amelyet gazdátlanul hagytak – karabélyokat, tölténytárákat és kb. 5000 db töltényt zsákmányoltak. Később a bécs–soproni pályatest mentén szedték össze a vontatókból kiszórt fegyvereket, lőszereket, majd a zalai zöldektől³⁹ néhány koronáért géppuskát szalagokkal, szalagdobozokkal és töltényekkel ellátva vásároltak. A felszerelés tárolására a Keresztényszocialista Nőszövetség székházát találta alkalmasnak, ezt úgy foglalták el, hogy a házmestertől elkért kulccsal felmentek a helyiségekbe. Ellenkezésre nem került sor, hiszen felfegyverkezve jelentek meg. A Nőszövetség elnö-

ke nagynéném, Kummer Jánosné volt, aki később a Vas megyei Naplóban hirdetésben közölte: „Kummer Ferenc MÁV gyári munkáshoz semmiféle rokoni kötelék nem fűzi, az csak névrokon, mint a többi, Magyarország különféle városaiban élő Kummerek.”

A szövetség antik, értékes bútorait nem bántották, majd elszállították a múzeumba. Értékes könyveket is találtak, pl. Jókai összes műveit, Marx Tőkéjét. Bár Ferenc ekkor már olvasmányai révén tájékozott volt a jó és haszontalan munkák megkülönböztetésében, selejtezésre az 1916 óta segédkező tanítókat kérte fel.

Apám vagy nem tudott tevékenységemről, vagy megelégedett közléseimmel, amely bár a régi családi fegyelmet sokszor megsértette, mégsem gátolt tevékenységemben, pedig ő ekkor már fanatikus szociáldemokrata volt.

Feldmann Tibor és Csillag Ede az őszirózsás forradalom kitörése után eltűntek Szombathelyről. 1918 nyarán Kun Béla jött Szombathelyre.⁴⁰ A Hungária Szálloda előtt beszélt a gyűlés népes, fegyelmezett hallgatóinak az MKP megalakulásának szükségességéről, a párt jövő programjáról és harcairól.

Rövidesen a megalakulás után, 1918 novemberében megalakult a KMP vasmegyei csoportja,⁴¹ és Ferenc 1918 decemberében párttag lett. A Független Ifjús munkás Szövetség tagjai gyűlésen elhatározták, hogy ezen túl szövetségük a Kommunista Ifjús munkások Csoportja nevet viseli.

Otthon már ágya fölött saját könyvespolca volt. Könyvszeretete közismert volt minden időben, bár fáradságos volt részére az olvasás, hiszen erősen rövidlátó. Szellemi éhségének csillapításáról lemondani soha nem tudott, szemüvegének segítségét még nagyítóval erősítette, de olvasott minden szabad percében akkor is, amint ma is teszi.

Itt rejtegette a Magyarországi Kommunisták Pártjának programja c. könyvét, amelynek szép fehér borítását, piros betűs felirata miatt letépte, hogy apja figyelmét, aki gyakran keresett magának olvasnivalót itt, elkerülje. Egyszer mégis kezébe került, és a leszakított fedelű könyv gyanússá vált, hiszen még a lapot sem volt szabad behajtani jelzésül, nemhogy megsérteni a kötést! Belelapozott, és gyorsan kiderült, milyen könyv ez.

„Te kommunista vagy?” – kérdezte este hazatérő fiát.

Igenlő válaszára olyan pofont kapott, hogy elesett, orrán-száján elindult a vére. Feltápáskodott.

„Ez a ti, a szociáldemokraták legnyomósabb érve” – mondta és eltávozott a lakásból szó nélkül, zsebkendőjével törölgetve magáról vérét.

Három napig az újkámoni határ egyik szalmakazaljában aludt, de munkahelyéről nem hiányzott egyetlen percet sem. Negyedik nap édesanyja Pista öccsével várta a gyárkapuban. Anyja rábeszélésére – apja ígéretének birtokában – hazament, de köszönését nem viszonzta az asztal mellett ülő családfő. 1919. március 21-ig éltek egymás mellett szótlanul, mint az idegenek. Ezen a nevezetes napon, március 21-én⁴² később ért haza, mint apja. Beléptekor apja felkelt, átölelte, megcsókolta és így szólt hozzá:

„Taknyos kölyök létedre messzebbre láttál, mint én!”

Szent lett köztük a béke.

A MÁV Mozdony- és Vagonjavító műhelyében a nagy tekintélynek, tiszteletnek örvendő apát megválasztották a Munkástanács elnökének, ő is belépett a pártba, amelynek igen aktív, példamutató tagja lett.

Az ifjabb Ferencet a KIMSZ⁴³ Megyei Bizottsága elnökének választották meg.⁴⁴ Ezentúl a gyárba karabéllyal járt be, pedig a fegyverrel bánni nem tudott. Erre mesterlövész apja tanította meg. Az első kísérletek közül legemlékezetesebb az, amikor úgy megvágta a lazán tartott karabély, hogy a lövés eldördülése után világos nappal látta az összes csillagot. A kézigránát kezelésére is apja oktatta, aki már fegyverés elvtársa volt fiának.

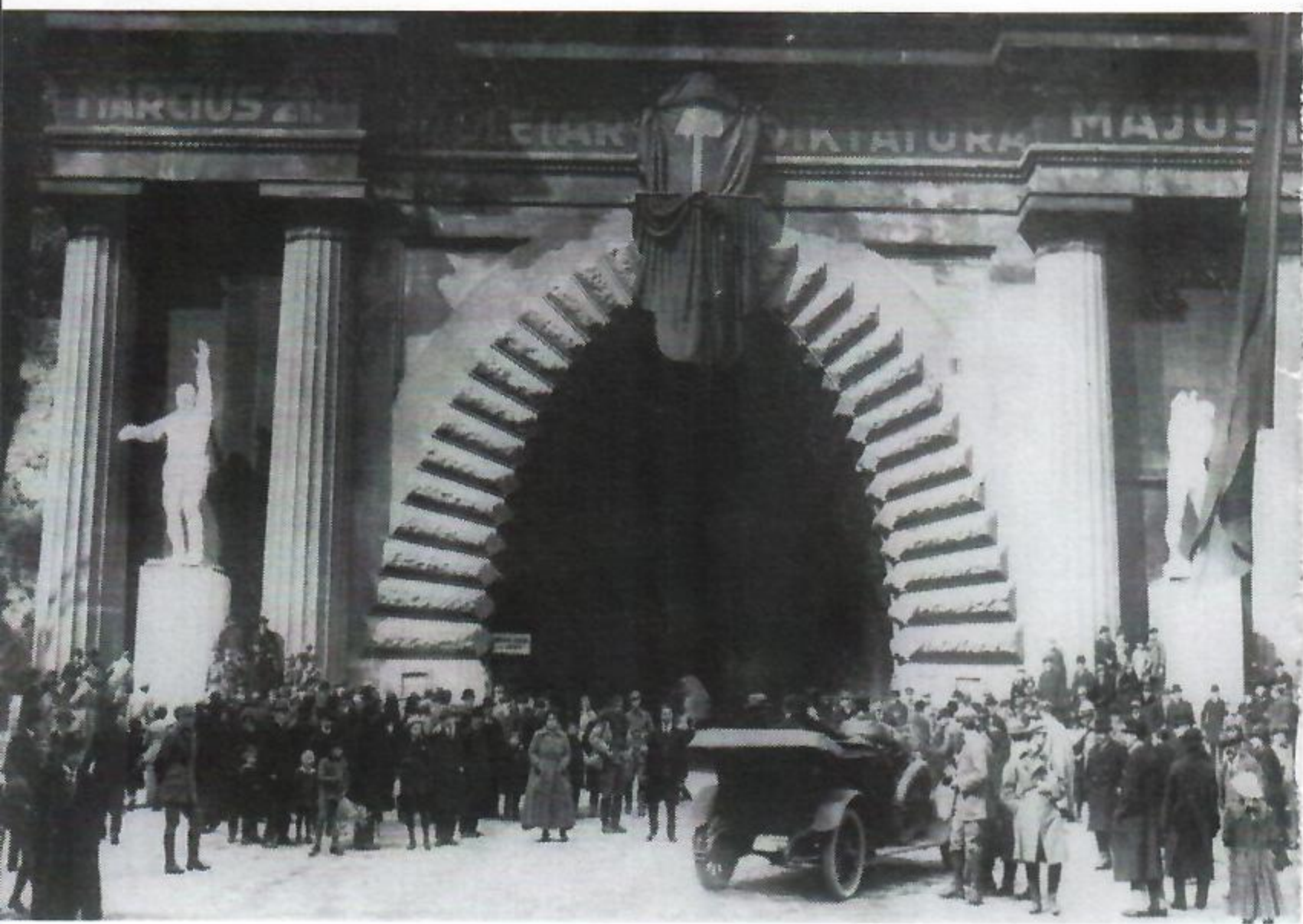
A Magyar Tanácsköztársaságot 1919 áprilisában megtámadta Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia. A csehek aktívan támadtak, és elfoglalták Salgótarjánt, Miskolcot. A komáromi munkásokhoz a szomszédos megyék munkásai is csatlakoztak és a komáromi dunai hídon átkelve kívánták felszabadítani Komáromot.⁴⁵ A cseh túlerő, a fegyverfölénnyel rendelkező csapat minket bekerített, embereinket a Komáromi-szigetre, vagy a Duna jobb partjára szorította. Ferenc néhány társával a hídról gépfegyvertűzzel szorította vissza az ellenséget. Mint érdekességet többször említette, hogy gépfegyverállvány híján maguk tartották egymásnak a fegyvert üzemeltetés köz-

Budapest a vörös diktatúra alatt, 1919

Budapest, a Várnegyed a Tanácsköztársaság giccsdekorációjában, 1919

Budapest, Ferenciek tere, május 1-i dekoráció Lenin és Karl Liebknecht szobrával

Budapest, Kodály körönd (Körönd), 1919. május 1-i felvonulás

ben. Sajnos kb. 300 bekerített munkást kiszabadítanunk nem sikerült. Szerencsétlen társaikat szemük láttára akasztották fel a csehek a Duna partján vagy a szigeten.

A Tanácskormány megegyezett a határ menti osztrák munkásokkal, akik élelmiszerért fegyverrel és lőszerrel megrakott vasúti szerelvényeket löktek át az osztrák–magyar határon, többek között még két 30,5 cm-es mozsárágyút is lőszerrel.

Szolnok és Szeged román kézre került. A Tanácsköztársaság kormánya önkéntes katonai jelentkezésre tett közzé felhívást. A Vas megyei Direktórium elnöke javaslatára határozatot hozott: „Katonát csak megyénk határainak védelmében adunk!”

Ő megértette, hogy ez a határozat egyenlő az ellenforradalommal. Mozgósította és felfegyverezte a KIMSZ csoport tagjait, és velük a Megyeháza elé vonult, ahol tüntetve követelték a rendelet visszavonását, ellenkező esetben megostromolják az épületet. Másnap falragaszok jelentek meg, amelyen az előbb említett rendelkezés visszavonásáról értesítette a direktórium a város lakosságát. Ugyanitt felszólította a

dolgozókat, hogy jelentkezzenek a Vörös Hadseregbe a Tanácsköztársaság védelmére.

A Vasmegyei KIMSZ csoport minden tagja azonnal, önként jelentkezett a Vörös Hadseregbe katonai szolgálattételre. Ferenc Győrbe került, a Párt futára lett, és ebben a minőségében több mint 200 esetben lépte át oda és vissza a határt.

Az apa, id. Kummer Ferenc a szombathelyi MÁV műhely munkásaival a jugoszláv frontra vonult a határ védelmére, azonban itt harcra nem került sor.

A Clemenceau-jegyzék kiváltotta politikai válságban Kun Béla visszavonulási parancsot adott ki. A vörös katonák sírva hagyták el Kassát és a Szlovák Köztársaságot.

Budapesten a Ludovika növendékei ellenfordalmat robbantottak ki.⁴⁶ Ekkor Ferenc éppen Budapesten tartózkodott és részt vett a Józsefvárosi Telefonközpont elfoglalására irányuló harcban. Gépfegyvertűzzel szorították ki a ludovikásokat az épületből, betörték a kaput és a még bent lévő ellenséges erőt letartóztatták. A vezetőt az udvaron agyonlőtték, de az önbíráskodást utasítás tiltotta, mert a

Győr, Bécsi kapu (Erzsébet) tér,
szemben a Szabadsajtó utca (Szél köz), 1920 körül

többi vezetőt haditörvényszék elé kívánták állítani.⁴⁷
„A kadétoakat átnevelés céljából Kecskemétre szállít-
ják” – szolt a további tájékoztatás. A kadétoak között
volt Héjjas Iván is.

Győr, a Városház tér, 1917

A Tanácsköztársaság bukásának napján, 1919. augusztus 1-én Győrben volt Ferenc, ahol ismét összejött Feldmann Tiborral, aki az Állami Bank kormánybiztosa volt, és ott tartózkodott Csillag Ede is, akinek funkciója nem derült ki. A bukás napján Győr még a vörösök kezén volt, ők vörös katonákból járőröket szerveztek, és a díszes ruhában sétáló tisztek kardját elvették, azokat az utca fáit övező vasrácsokon derékszögbe hajlítva visszaadták, kényszerítve a

Győr, Rába-part, balra a Székesegyház,
jobbra a Karmelita-templom, 1920

tulajdonosokat, hogy így viselve fegyverüket sétáljanak tovább rangjelzéstől, sapkározettától megfosztott ruhájukban. Még azon a napon kivontatták a városból az ágyúkat, amelyeknek csövét földdel megtömve elsütötték, miközben azok szétrobbantak és használhatatlanná váltak. A laktanyákban fellelhető kézi fegyverekből, gépfegyverekből kihúzták a závárokat és azokat a Rába, Rábca hullámaiba szórták.

1919. augusztus 7-e után Győrben tartózkodni veszélyes volt, ezért Feldmann tanácsára, vele és Csillaggal Szombathelyre utaztak hármasan. A két harcostársnak szombathelyi jegyesük volt, náluk szálltak meg. Augusztus 8-án Feldmann Kummerék lakására ment és mindannyiuknak az emigrációt javasolta Pécsre, amely akkor jugoszláv megszállás alatt volt. Az id. Kummer bízva munkásai védelmében, nem vállalkozott az útra. Feldmann búcsúzóul 10 000 korona „fehérpénzt” adott apámnak. Ferenc csak később szerzett tudomást arról, hogy Tibor nagyobb összegű „kék és fehér” pénzt hozott magával a Győri Állami Bankból. Bőkezűségét valószínűleg a már tudott devalváció magyarázza.⁴⁸

1919. augusztus 8-án hárman Pécs felé menekültek, de Szombathely és Dombóvár között már fehérek igazoltatták a vonaton. Papírok hiányában ekkor még beérték azzal, hogy az utasok a közreadott ívre nevüket írják fel. Eljutottak Dombóvárra, ahol Feldmann egy ismerőse, Fucks Sándor – aki később Farkasra változtatta nevét – csatlakozott hozzájuk. Pécsre innen gyalog indultak tovább. Sikeresen átjutottak a demarkációs vonalon, és a Mecseki Szénbányák felé tartottak, szigorúan ügyelve arra, hogy csupán a meddőhányók területét érintsék. Még álomnak is merész lett volna ekkor az a gondolat, hogy itt, ezen a vidéken, egyszer irányító, felelős vezető bányamérnökként fog dolgozni.⁴⁹

Baj nélkül jutottak ki az országútra, ahol azonban jugoszláv járőr iratokat követelve toppant eléjük. Mivel papírjaik nem voltak, csomagjaikat kezdték átvizsgálni, majd motozás következett. Feldmann ügyeskedett, utolsónak maradt, és egy figyelem nélkülinek vélt pillanatban holmija közé dugta zsebéből előhúzott browningját.⁵⁰ Az egyik katona azonban észrevette, a fegyvert Tibor finom fehérneműjével együtt elkobozta. A másik kettőtől semmit nem

vettek el, hiszen nekik csak ócska holmijuk volt. A nagy összegű pénzt azonban sikerült megmentenie, de a két társa ennek létezéséről csak később értesült. Pécsről Feldmann és Csillag Szabadkára, Kummer és Fucks pedig Eszékre gyalogolt. Itt Farkas egy ruházletben helyezkedett el, Ferenc pedig naphosszat egy bognárműhelyben hordóabroncsokat szegecselt. Farkas gyorsan megismerkedett egy lánnyal, akinek szülei szállást és ételmet adtak mindkettőjüknek. Az ismeretségből szerelem, később házasság lett.

Eszéken a bognár munka jóval többet fizetett Farkas állítása szerint, mint az eladói jövedelem. Jövedelme felét elkérte Ferencről, hivatkozva az ő részére szükséges jobb öltözékre, hiszen jegyese apja ismert tisztviselő volt a városban. Ferencünk akkor is, mint egész életében tiszta szívű, mindenkiben jót látó, naiv ember volt, kölcsönt adott, amit azonban vissza soha nem kapott.

Még 1919 nyarán Eszéken megjelent Feldmann Tibor és öccse, Ferenc, mindketten elegáns öltözkében. Kézfogás után ezt kérdezte Kummertől F[eldmann] Tibor:

Pécs az ellenforradalmi időkben, 1919

„Ugye excentrikus [Értsd: különc, különleges] vagyok?”

„Az nem – hangzott a válasz – de hogy hülye vagy, az vitathatatlan!”

A Feldmann testvérek hamarosan eltűntek Eszékről.

Ferencet Farkas Sándorral rövidesen letartóztatta a rendőrség, házkutatást tartottak szállásukon, de eredménytelenül. Ennek ellenére mindkettőjüket a pécsi börtönbe szállították. Itt megtudták, hogy a hét

végén Magyarországra utasítják őket, azaz kiadják a politikai bűnösöket Horthyéknak, akik a demarkációs vonal és Dombóvár között ezeket a személyeket az erdőben felakasztják.

Kummer elvtárs előtt még ma is rejtély – amint említeni szokta –, hogy Farkas honnan tudta meg, hogy segítséget részükre csak a Pécssett élő Steinmetz kapitány, a szovjet parlamenter apja⁵¹ adhat. Farkasnak sikerült [az] egyik fegyőrt rábeszélni és anyagiakkal megnyerni, hogy segélykérő levelüket Steinmetz címére elvigye. A címzett hamarosan megjelent bör-

Eszék, a vasúti híd a Dráván, 1920

tönükben és kivallatta őket. Miután megtudta, hogy Farkas Pozsonyban, Kummer Ferenc pedig Bécsben született, ígéretet tett a városparancsnoktól kieszközlendő Ausztriába történő kiutasítás elintézésére. Biztatásul még közölte, nem lesz nehéz eredményt elérni, mivel a városparancsnok haragszik a magyarokra hadifogoly korában elszenvedett rossz bánásmódért, és szívesen megtesz mindent azért, hogy egy kis borsot törjön a fehérek orra alá. Másnap megkapták Steinmetz értesítését az Ausztriába történő kiutasítás fogatosításáról.

A következő pénteken besorolták mindkettőjüket a demarkációs vonalhoz kísérendők csoportjába. Azonnal megértették, hogy így ők is a fehérek kezére kerülnek. Szerencsájükre a peronon tartózkodott Steinmetz mérnök is, aki szemtanúja volt, mint tuszkolják fel két védencét a vonatra. Telefonhívására a városparancsnok azonnal kijött a pályaudvarra, miközben elnézést kért elfeledett intézkedéséért Steinmetztől, rendelkezésére 5 perccel a vonat indulása előtt levették őket a szerelvényről.⁵² Sírva borultak egymás nyakába.

Visszakísérték őket a fogházba, majd másnap a Zágrábba induló szerelvényhez vitték őket, mivel abban a városban kellett átszállni az Ausztriába menő vonatra. A kísérő őr kiürítette az I. osztályú várótermet és közösen átaludták az éjszakát. A reggeli vonattal indultak, és késő este a határ közelébe értek. Az őr átadta foglyait a határőröknek, akik kivezették őket a határra, és ott – amikor nem látták az osztrák határőröket – kezükbe nyomták a kiutasítási papírt azzal, hogy igyekezzenek mielőbb minél messzebbre kerülni innen.

Első pihenőjük a határtól kb. 10 km-re egy csermely mellett volt, ahol Farkas elővette és tanulmányozni kezdte a két darab papírlapot. Kiderült, magyar nyelvű sorozási űrlapok voltak katonai szolgálatra alkalmatlanok számára a sorozóbizottság pecsétjével. A hátsó, tiszta oldalára vezették rá a jugoszláv hatóságok a kiutasítási végzést. Farkas – miután az ötlet adott volt – szép, kalligrafikus írásával nekikre kiállította az űrlapokat tintaceruzával, majd az írást nedves zsebkendővel kezelték, amíg az írás lila tintával készültnek látszott. Kitűnően sikerült! A pa-

pírokat ingük alatt szárították, majd kissé összegyűrték, hogy régieknek látszódjék. Az áruló zsebkendőt elvitte a kicsi patak vize.

Papírjaik birtokában elindultak, de néhány ezer lépés után határőrökkel találkoztak, akik nemcsak elengedték, hanem még tanáccsal, útbaigazítással ellátták. Hosszú gyaloglás után elérték az első falut, amelynek szélső házában enni kértek. Tökéletes német tudásukkal nem váltak feltűnőkké, és kijelentették, nem koldulnak, hanem az élelemért szívesen fizetnek munkával. Farkast istállójuk takarításával, Ferencet kertjük felásásával bízták meg a háziak.

A munka elvégzése után folytatták útjukat. Pénzüik nem volt, tehát ezen a módon tartották fenn magukat, amíg kb. másfél hónap eltelte után teljesen lerongyolódva megérkeztek Bécsbe. A magyar emigránsokat a Ruszwurm laktanyában [sic!] megtalálták, akik azonnal fejenként megajándékozták őket 200 Koronával. Utána a Joint nevű zsidó egyesületbe irányították, ahol ruhát kaptak. Farkasnak könnyű volt a dolga, de Ferencről nehezen akarták elhinni, hogy zsidó. Az ajándék, olajfolttal szennyezett világoszöld

csíkos ruha zsebe szakadt volt. Ferenc belefogott javításába, amikor úgy érezte, a bélés alatt valami lapul. Két darab összetapadt 10 dolláros bankjegyet talált a bélés alá varrva. Dúsgazdag lett! A fiúkat azonnal megvendégelte egy kávémérésben, majd lakást keresett magának. Szállást Krizsán néni – lengyel vagy cseh származású volt – Mariahilfer Straße-n lévő bérleményében kapott, négy ágygal. A néni nem tiltakozott a társak ellen, csupán a rendőrségi bejelentkezéshez ragaszkodott. Még azon a napon megérkeztek a társak, Fehérváry Miklós,⁵³ Török Zoltán, Dancinger Jenő. Később lakótársa lett Leibner Sándor, a későbbi Ék Sándor ismertté vált grafikusművész is.⁵⁴ Sajnos a lakótársak gyakran változtak, de a néni ez ellen nem emelt kifogást.

1920 első hónapjában Fehérváry Miklós és Ferenc illegális pártmunkát végezni Budapestre indult. Az osztrák–magyar határt egy ösvény követte, amelyet már jól ismertek. A szegélyező fák védelméből kémlelték az utat, jár-e arra határőr. Az első lépések pillanatában szuronnyal találkoztak, mert a határőrök őket figyelték, míg a hivatlan jövevények az

utat. Bekísérték őket a határállomásra, megmotozták és kifaggatták őket, de a nadrágtartóba bevarrt pénzt nem találták meg, csupán Fehérvárynál – csalétekül – lévő pornográf képsorozatot. A „csemegére” a szolgálatos főhadnagy rávetette magát, mohó élvezettel szemlélte a képeket, míg az elfogottak csendes butának tetteve magukat békésen játszadoztak a főhadnagy kutyájával.

Fehérvár nagylelkűen századosnak titulálva a főhadnagyot, a képekkel megajándékozta őt. Kiküldték őket az udvaron lévő fa felhasogatására, majd a munka végeztével szabadon, újukra engedték a két barátot. „Mehettek, ahová akartok!” – csengett állandóan a fülükbe az engedély, és ők erősen szaporázták lépteiket az ösvényen, hogy nyomot ne hagyjanak. Később az erdő felé futottak, ott biztonságban érezték magukat újuk további szakaszán. Sejtésük helyes volt, mert keresték őket, amit Fehérvár két évvel később a börtönben tudott meg. Egy volt határőr főhadnagy állandóan azt a „nagy orrú barátot” kereste rajta, „akivel 1919-ben a vasmegyei országhatáron a kezünkbe kerültél”. Ekkor derült ki az is, hogy a

főhadnagy őr ezért a ténykedéséért, azaz az ők szabadon bocsátásáért egy hónapi fegyelmi büntetést kapott. Sérelmét Fehérváry[n] a váci börtönben leverte, bizonyára ezt tette volna Ferenczel is, ha kézre kaphatja.

A határőrségtől megszabadulva rejtett erdei ösvényeken jöttek Budapest felé. Élelmet csak eldugott kis falvakban vettek, szállást nem kértek senkinél, szalmakazlakban húzták meg magukat éjszakai pihenőre. A fővárosban kapcsolatot kerestek az Andics-Berei mozgalomhoz.⁵⁵ Ez 1921-ben volt.

Hamarosan ellátták Ferencet igazoló okmányokkal, amelyek szerint ő a düsseldorfi Műszaki Főiskola második évfolyamának hallgatója, aki a nyári szünetben három hónapi gyakorlatra érkezett a Schlick-Nicholson Gépgyárba.⁵⁶ A gyár főmérnöke a szerzőműhelyben helyezte el az ifjút és heti 4,7 Korona illetményt rendelt el számára. Az illegális KMP Központi Bizottsága, Gerő Ernő, akkor még Singer Ernő a gyárban való jelentkezés előtt⁵⁷ úgy felruházták [sic!], hogy hihető legyen külföldi diák mivolta. Megkapta a szükséges pártoktatást is, hogyan visel-

kedjék, és milyen módon szervezze a kommunista sejteket.

Köszönésen kívül nem beszélgetett senkivel, csak dolgozott és naponta satupadján hagyta a *Pesti Napló* egy számát, amelyben a munkásságra vonatkozó híreket, megjegyzéseket, írásokat aláhúzta előbb. A jól öltözött fiatalember igen nehéz körülmények között élt a 4,7 Korona jövedelméből, napi élelme egy csésze tejeskávé és egy zsemle volt, többre nem telt. Enyhítették helyzetét, az illegális pártszervezet valamelyik, Ferenc által nem ismert tagja „ismeretlen” jelszó kíséretében időnként átadott néhány koronát.

A munkahelyen „felejtett” újságokat a munkások átnézték, akiknek feltűnt a jól öltözött, zárkózott fiatalember. Később néha szóba ereszkedtek vele, és hamarosan meggyőződtek, nem az, akinek kiadja magát. A szomszéd satunál dolgozó munkásnak felfedte kilétét, aki nem kis meglepetésére közölte vele, hogy régebben sejtí mindezt. Segítségével megszervezte az első háromtagú sejtet, majd még hét további sejt megszervezése is sikerült. Az egyiknek Bogdán Béla volt a vezetője, aki a szereldében dolgozott. Növ-

rét, Rózsit – amint a beszélgetésekből kiderült – még Bécsben megismerte Ferenc.⁵⁸ Sajnos, Bogdán Bélát hamarosan letartóztatták, Ferencnek ezért el kellett tűnnie.

Már igen ügyes volt ebben a tevékenységben, amelyben igen sokat segített tökéletes német tudása, bécsi akcentusa. Másnap már Bécsben volt, ahol megdöbbentő hír fogadta: a Feldmann fivérek árulókká lettek. Itt értesült arról is, hogy a Schlick–Nicholson gyárban szervezett sejtek tagjai közül legtöbbjük lebukott, de az áruló személye ismeretlen maradt. Lehetséges az is, hogy csupán az illegális munkához szükséges tapasztalat hiánya juttatta őket rendőrkézre.

A határátlépés már szinte mindennapi, egyszerű tettek számított Ferencnek.

1920 augusztusában vagy szeptemberében – a pontos hónapra már nem emlékezett – Hamburger Jenőtől⁵⁹ és Lékai Jánostól⁶⁰ Weinberger Vas Zoltánnal együtt utasítást kaptak, hogy a bécs–pozsonyi villamosvasutat igénybe véve, Bergben kiszállva, 10–10 kg kommunista irodalmat vigyenek Budapestre.

Ellátták őket névre szóló igazolvánnyal, schillinggel, dollárral, amit a nadrágtartóba varrtak biztonságból. Az útvonal vázlatán feltüntetett időpont szerint 23.30-kor érkeznek Berg állomásra. Nem valószínű, hogy más leszálló is lenne, ha igen, maradjanak utolsónak. Az állomás és a falu közötti félútnál, az út jobb oldalán egy szénakazlat találunk, itt kell letérni és a mezőn át két rádióantenna között átmenni a határon, mert az egyik antenna osztrák, a másik már magyar területen van.

Minden a legnagyobb rendben ment, a hold sem világított, csak éppen a szénakazlat hordták közben el, de ők ezt csak a faluszélén vették már észre. Közben a hold is kibukott és széles mosollyal világított. Sürgősen visszavonultak az út bal oldalán lévő, kb. 20–25 méter széles erdősávba, miután az őszi vetést nevelő tábla szélén bekaparták az irodalmat a földre. Az volt a tervük, hogy megvárják, amíg a hold nem világít, majd akkor indulnak, addig pihennek egyet. Előtte abban is megegyeztek, hogy csak németül tudnak, más nyelven nem. Elaludtak. Ferenc arra ébredt, hogy valaki felemelte a lábát, és akaratlanul is

magyarul szólalt meg. A határőrök ébresztették őket, és őrbódéjukba kísérték foglyaikat. Megmotozták, személyi igazolványaikat elvették, de a pénzt nem találták meg. A bódé kicsi volt, az osztrákok zúgolódni kezdtek, hogy vagy kísérik át őket a magyar őrsre, vagy engedjék el, mert a helyre nekik ebben a hidegben szükségük van. Az őrs bódéjával szembe-ni szénaboglyához vezették őket azzal a paranccsal, hogy abban helyezkedjenek el. Őrizetükre egy kutyát hagytak ott, amely azonban gazdáik után sompolygott az ajtóhoz, ahol vinnyogni kezdett. Kihasz-nálták a helyzetet, megszöktek és reggel már ismét Bécs-ben voltak.

Az Andics–Berei csoport letartóztatásáig dolgozott, mint futár Budapest és Bécs között, feladata illegális sajtóanyag és utasítások, munkatervek eljuttatása volt. A csoport férfi tagjai Vácott, a nők pedig Márianosztrára kerültek büntetésük kitöltésére. A még szabadon lévők hamis papírokkal kerültek vidéki munkahelyekre. Ferenc ekkor lett „főiskolai hallgató” és üzemi gyakorlatot végző fiatal főiskolás a budapesti Schlick–Nicholson gyárban.⁶¹ Útleve-

Bécs, a Dr. Karl Renner-Ring, 1919

lét egy szimpatizáns, de a mozgalomban részt nem vevő fiatalemberre bízta. Az útlevelet őrző diákot az 1922. május 1-i tüntetés miatt letartóztatták és lakásán megtartott házkutatás során Ferenc útlevelét megtalálták. A rendőrség már úgyszólván régen kereste őt, de édesanyja megnyugtatóra külföldről – Bécsből, Csehországból, Olaszországból – érkező levelek, dátumunknak megfelelő időben feladva, elterelte a magyar hatóságok figyelmét róla, azt hitték, valóban külföldön van.

Szerencséjére az útlevel megtalálásának napján, május 4-én Gerővel volt találkozója, aki már tudta az esetet. Utasította, azonnal tűnjön el az országból. Nem is ment haza a Rózsa utcai szállására, hanem a kelenföldi pályaudvaron felszállt a Győrbe tartó vonatra, és másnap reggel, május 5-én ismét szülővárosában volt. Első útja itteni szállására vitte. Krizsán néni a Mariahilfer Straße-n lakott, mint albérlő volt itt Ferenc.

„Szent Isten! – csapta össze a kezét Krizsán néni.

Franz, ma reggel kereste magát a rendőrség, hamis útlevel használata miatt!

Úgy? – hangzott a válasz. Akkor már itt sem vagyok. A viszontlátásra!”

Ilyen esetben az elvtársak az üldözöttet mindig más-más német családnál helyezték el, de nem többre, mint egy-két napra.

Újabb feladata volt, hogy Fehérváry Miklóst, Weinberger Zoltánt és Horváth Imrét⁶² – bebörtönzöttek voltak – értesítse a szovjet kormány kicserélési jegyzékéről.⁶³ Az ügyészségen, mint Fehérváry Ferenc kért látogatási engedélyt másik két elvtárssal, amit

az ott beépített elvtársak segítségével meg is kaptak. Látogatás Vácott történt, ahol a fegyház folyosóján felsorakoztatták a rabokat, a látogatókat egyenként, kísérettel engedték be. Minden simán ment, de az elvtársnő ijedtében szaladgálni kezdett. Horváth Imre – a későbbi külügyminiszter – felismerte a veszélyes helyzetet, magához szólította, az őrnél pedig sikerült kimagyarázni a dolgokat.

1922. május 5-én, a Krizsán nénitől szerzett rendőrségi látogatásról szóló hírek után *Schärdingbe*, a bajor határra utazott, ahová voltak elvtársi címei. Itt át is segítették a határon, de már hárman voltak, és az itt dühöngő fehérterror miatt Drezdába mentek tovább.

A Német Kommunista Párt⁶⁴ Szászországi Bizottságától igen rosszul elkészített hamis papírokat kaptak, amelyet még az avatatlan szem is első látásra felismer. Barátaival megbeszélte tervét, hogy csak ő tud németül és másnap jelentkeztek a drezdai rendőrség külügyi osztályán. Elmondta, hogy Passaunál illegálisan lépték át a határt, Horthy-rendszer rendőrei elől menekülő szociáldemokraták, akik a választási kampányban kompromittálták magukat, és

felmutatta szocdem tagsági könyvét. Tartózkodási és munkavállalási engedélyt kért saját és társai részére. Az osztályvezető mindezt végighallgatta elképedten, s magyarázatot kért, miért éppen itt, a hatóságnál mondja el mindezt. „Minden becsületes polgár, aki önhibáján kívül bűnt követett el, köteles azt bejelenteni a rendőrségen, bocsánatot kérve, vagy a kiszabott büntetést elszenvedni!”

Megkapták az okmányokat, de pénzbírsággal sújtották őket, amit majd munkahelyi keresetükből kell kifizetni. Egy külfejtés kommunista munkástanácsához irányították munkára, ahol fel is vették. A gyűrű egyre szűkebb lett, a letartóztatás veszélye mindig nagyobb, illegalitásba kellett mennie. Félt, hogy a magyarok hatóságainak átadják, ezért kiutazást kért és kapott a Szovjetunióba.

Az indulás és az utazás nem volt zavartalan, de mégis sikerült. Az utolsó lengyel állomás Stolpce volt. Itt találkoztunk egy Szovjetunióból érkező szerelvény utasaival. Közülük egy igen jól öltözött, testes férfivel beszélgetni kezdtem németül. Az ottani éhínségről, igen rossz helyzetről, a nap minden sza-

kában az utcán éhen halókról beszélt. Ferencet ekkor sem hagyta el a humora. A bőbeszédű pocakjára bökve: „Ha mindenki úgy éhezik ott, mint Ön, akkor mi csak oda megyünk!”

* * *

1923. június 10-én érkezett Moszkvába, a határállomáson átélt szívélyes, baráti és megható fogadtatás emlékével, valamint a kétheti egészségügyi megfigyelést végző tábor élményével. Moszkvába csak az emigránsok hozzátartozói és politikai foglyok családtagjai, valamint maguk az emigránsok kerültek, a volt vrangelistákat⁶⁵ Boriszovba, utána pedig illetőségi helyeikre irányították.

A politika miatt emigrációba kényszerülteket azonnal üdültetni kívánta a szovjet kormány. Ferenc kijelentette, hogy miután az utóbbi időben éppen eleget pihent, munkát kér, de azonnal, még hozzá a szakmájában. Így került a III. Internacionálé nevét viselő mozdonyjavító gyárba, és egy szovjet házban kapott lakhelyet, közös szobában.

Az Összoroszági Kommunisták (Bolshevikiek) Pártja [sic!]⁶⁶ Átigazoló Bizottságot szervezett, átigazolt 1918-as tagsági idővel, és javaslatára beadott kérvényem kedvező elintézése szerint 1923-tól szovjet állampolgár lett[em].⁶⁷

Nagy öröme volt Ferencnek Moszkvában, amikor a régi, kedves baráttal, Fehérváry Miklóssal találkozott. A viszontlátás első percei után azonban alaposan megmosta fejét meggondolatlanságáért, amit 1922-ben a váci fegyházban, mint „testvéröccse” elkövetett. Miklós 1922-től élt kint, őt kicserélték. Az életveszélyt jelentő lebukás már csak hősi, baráti tett emlékeként élt bennük.

Mozdonygyári munkájának jutalmául 1923. szeptember 1-jén a Marhlewszki⁶⁸ nevét viselő Nyugati Nemzetiségi Kisebbségek Kommunista Egyetemére küldték tanulni.⁶⁹ A zord moszkvai telet – az állandó 20–30 fokos hideget, ami 1923–1924-ben volt – nem bírta, sokat betegeskedett, de már betegen is órákat álldogált, hogy Lenin ravatalánál lerója kegyeletét. Lába majd lefagyott, és igen megdöbbent, amikor kollégista társai a maguk lábát hóval dörzsöl-

Moszkva, a Szretenszkij-kolostor, 1930

ték, mielőtt a fűtött szobába léptek volna. Ferencnek mindez ismeretlen és idegen volt, csak rohant be a szobába, de bármennyire igyekezett mozgással elzsibbadt, agyonfagyott végtagjainak vérkeringését felfrissíteni, nem ment. Csak a régi moszkvai módszerhez, a hóval való dörzsöléshez kellett folyamodnia. Egészségi állapota egyre romlott, kivizsgálásra küldték. A leleteket az egyetem igazgatóságánál kellett leadnia, amelynek tanúsága szerint, ha nem kerül délre, tüdővész lép fel.

Az Összoroszági Kommunisták (Bolsevik) Pártjának K[özponti B[izottsága] Ukrajna fővárosába, az ottani KB-hoz küldött, ahonnan először Melitopolba, majd Malocsánszkba [Molocsnába] továbbították az ottani Járási Pártbizottsághoz. Itt német propaganda-tanfolyamot végeztek el vele 1924 szeptemberéig, utána Nikolájpole [Mykolai-Pole] német mennonita-baptista⁷⁰ község általános iskolájának 5-8 osztályaiban lett politikai oktató. Fröse,⁷¹ az iskola igazgatója ellenségesen fogadta, szóba nem állt vele, szállásul egy ágyat kapott az egyik tanteremben. Étkezésre sehol nem vállalták, az üzletben ki-

szolgálat nem nyert, a szomszéd község üzletében szerezte be élelmiszerét.

A község utcáját – az egyetlent – egy patak szelte ketté, bal partján a gazdag – kulák – mennonita földművesek laktak, a hídon túli részben pedig a szegények, akik földnélküliek voltak, német anyanyelvűek és katolikus vagy protestáns vallásúak. Ő csak velük tudott beszélgetni, bár ők is rendkívül bizalmatlanok voltak. Tőlük tudta meg, hogy a közmunkákat úgy osztották el, hogy a gazdagok alig valamit, míg a szegények, a nem mennoniták a munka zömét kötelesek ellátni. A javak elosztásába viszont semmi beleszólásuk nem volt. A Mennonita Fogyasztási Szövetkezet vezetője Fröse iskolaigazgató volt, mint elnök és ez a vezető intézte a község ügyeit is.

Nikolapolében [Mykolai-Pole] kegyetlenül érezte magát Ferenc. Tettre határozta el magát. Fröséhez közeledett hízelgéssel, mennoniták dicséretével, amely gyermekeikre, kulturált gazdai magatartásukra, állattenyésztésükre vonatkozott, olykor – ez már később volt – olyan hibára is utalt, amit ők is tudtak. A szegénynegyedbe többé nem ment el.

Rövidesen mutatkozott az eredmény. Ellátását egy kulák család vállalta az igazgató közbenjárására, igaz, csak a konyhában. Már akadtak, akik társalogtak vele, ő a bőbeszédűek társaságát kereste, mert itt többet megtudott a közmunkák elosztásának elvéről. A kulákok megváltoztak, hozzájuk tartozónak érezték, érkeztek az ajándék gyümölcsök kosárszámra. Tevékenysége a Járási Pártbizottság előtt nem maradt titok, ezért beidézték és ott kérdőre is vonták. Magyarázatát elfogadták, de intették ennek a dolognak végsőkéig való folytatásától, és felajánlották segítségüket a kulákok politikájának felszámolásához.

Előre megjelölték azt a napot, amelyen meg kellett jelennie a bizottság előtt, de addig öt szegény és öt gazdag közmunkaterhét is összeállítja a Szegény-paraszt Bizottság elnökével. Az iskolában nagygyűlést terveztek összehívni, és Frőse feladata lett volna mozgósítani az embereket, ahol Ferenc a kimutatások birtokában feltárni készült a falu lakóinak helyzetét. A Járási Pártbizottság titkára is megjelenni kívánt, de egyúttal azt is közölte Ferencsel, hogy ezután aligha lesz további maradása a faluban.

Moszkva, Moszkvoreckaja rakpart, szemben a Munka Palotája
szakszervezeti központ, 1928

Mielőtt sor került volna a gyűlésre, kiderült, hogy Frőse Kolcsak⁷² hadseregében szolgált. Ekkor a titkárral elhatároztuk, hogy a szövetkezet feloszlását is megszavaztatjuk a gyűlésen, vagyonát pedig a Szegényparaszt Bizottság által szervezendő Állami Fogyasztási Szövetkezetnek juttatják szavazással. Az új társulás elnökének a szegényparasztok jelenlegi vezetőjét szemelték ki.

Frösére Ferenc ráolvasta ellenforradalmi tevékenységét, és közölte vele, hogy a terv nem támogatása esetén reá letartóztatás vár az Államvédelmi Hatóság részéről. A közgyűlést 1924 októberében hív-

Moszkva, a Szovjetunió Első Háza, a Központi Végrehajtó Bizottság háza és a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa, 1925

ták össze, ahol Ferenc röviden ismertette a tárgyat: a közmunkák igazságos elosztásának tervét, a szövetkezet feloszlását, majd újbóli megalakítását. Minden a terv szerint történt: a kulákok megdöbbenően hallgatták a bejelentéseket, a szegények örültek az igazságtalanságok kiderülésének. A szavazatok többsége mellettük volt, tehát azonnal hatályba lépett az új elosztás érvénye. A mennonita szövetkezet felosztásának helyességét Fröse előadásában is hangsúlyozta, és ő is javasolta a vagyon átadását az előbb már említett új szövetkezet részére. A szegényparasztok örömmel és hálával vették körül Ferencet, felajánlva segítségüket, ha bármilyen problémája akad. Ez nem váratott magára sokáig, mert rési háziasszonya már vacsorát sem főzött számára. A lakásból is kitessekelte Fröse, hivatkozva arra, hogy törvénytelen tény, ha tanító az iskola valamelyik tantermében lakik.

Bár a szegényparasztok ellátást, lakást biztosítottak számára, helyzete mégis tarthatatlanná vált. 1925-ben Sztalinóban – Donyeck – vezényelték⁷³ a Sztalinói Megyei PB Agitprop. Osztályára⁷⁴ német nyelvű instruktornak. Munkámmal elégedettek vol-

tak itt is, a baj az volt, beszámolni orosz nyelvtudás híján nem tudtam. Dimonstein elvtársnő tolmácsolta mindig németről oroszra mondanivalómat. Hruscsov,⁷⁵ a PB szervező titkára Ferenc érdekében megtiltotta a német szót az elvtársnővel való beszéd során, amit ő szigorúan be is tartott. Bár naponta 20 orosz szót tanult meg, mondatok szerkesztésével mindig bajban volt, de a leányokkal már szót értett. 1925-ben ismerkedett meg Popova Annával,⁷⁶ aki a Megyei Szovjet Végrehajtó Bizottságon titkárnőként dolgozott. Házasságot 1926. január 14-én kötöttek.

1926 végén fia született. A szülőotthonban a dajka leejtette és ettől kezdve állandóan betegeskedett. Egyik orvost a másik után hívták, eredménytelenül. Itt [az] egyik professzor megvizsgálta a kisfiút, orvosságot írt neki, amittől állapota javult, vidám, virgonc lett. Az ottani nagy meleget azonban nem bírta, ismét romlott az állapota. Akkor dr. Brandt nézte meg, szintén írt orvosságot, de mint mondta, csupán az anyja megnyugtatóására. Az apával közölte, fia menthetetlen, elkezelték, térjen vele haza, mert rövidesen elpusztul. 1928. február 9-én meghalt a fia.

Az eltelt évek alatt tökéletesen megtanult oroszul. A Sahti-per folyamán kiderült, hogy milyen óriási a mérnökhány az iparban, szénbányászatban, valamint nyilvánosságra került a szovjet hatalommal szemben ellenséges érzületű mérnökök kártevése is.⁷⁷ P[éldáu] l olyan aknát temettettek be a kimerülés okával, amelyről később kiderült, hogy még legalább 50 évre elegendő szénvagyonnal rendelkezik. 1927 végén a pártvezetőség határozatot hozott megbízható Kommunisták mérnökké képzése tárgyában. Munkájával a Sztalinói Megyei Pártbizottságon igen elégedettek voltak, a szervező titkár, Hruscsov javaslatára az első párt-ezer [sic!] keretében a Donyecki Szénbányászati Egyetemre⁷⁸ küldték tanulni, miután erről előzőleg beszéltek vele. Bár középiskolai végzettséggel nem rendelkezett, a tanév előtti időben tanárokkal készítették fel – időmegtakarítás érdekében a lakásán tartották az órát – az érettségire. A négy tanár készítette fel matematika, fizika, vegytan, földrajz tantárgyból a vizsgára, amelyet 1928. augusztus végén kitűnő eredménnyel le is tett. 1928. szeptember 1-vel megkezdte tanulmányait az Artyom⁷⁹ nevét viselő egye-

A donyecki szénmedence

tem bányagépészeti fakultásán.⁸⁰ Jövedelmi viszonya is módosult: a pártbizottságon illetménye havi 141 rubel volt, most 178 rubel ösztöndíjban részesítették. Kitűnően haladt tanulmányaiban, pedig mellette az egyetemi PB-nek személyzeti vezetője volt. 1931-ben nyert bányagépész-mérnöki oklevelet.

A tanulmányt nehezítette, hogy az Oktatásügyi Népbiztos, aki az Ukrán Központi Bizottság tagja volt, nacionalista politikát folytatott és megkövetelte mindenkitől, aki itt tanult, tanított vagy dolgozott, hogy hat hónapon belül az ukrán nyelvet is elsajátítsa.

Az anyagszilárdságokat [egy] lengyel származású professzor, Dobrovolszkij adta elő, akinek sikerült is a megadott terminus alatt elsajátítani az orosz nyelvet. Ő többször elkérte jegyzeteimet, sőt, előadása során felszólított, hogy mondatait – amit ukránul mondott – fordítsam és ismételjem meg oroszul. Közölte a professzorral, hogy csupán ért, de nem beszél ukránul, ezt ne is kívánja tőle, mert akkor mindenki megszakad a nevetéstől az ő nyelvi hibái miatt.

Mint mérnöknek első állomása Kagyijevka⁸¹ volt, itt a bányagépesítés vezetője lett. Ekkoriban az ezen a posztón dolgozó vezető volt felelős a frontfejtésben⁸² dolgozó minden gép üzembiztonságáért, eltekintve attól, hogy minden frontfejtési munkahelynek volt termelési felelőse, annak három helyettese, egy gépészeti technikus és három lakatos, elosztva műszakonként egy-egy személyében. Sok problémája akadt a 36. sz. bánya öt frontfejtésében dolgozó Sullivan-típusú réselőgépekkel és a Wagner-típusú fejtési szkréperekkel.⁸³ Nem könnyű harc után sikerült fentnevezett gépektől megszabadulnia, helyükre DT-típusú réselőgépek kerültek. Gondjai csak részben csökken-

tek, mert a DT-típusúak gyakran meghibásodtak, pedig a Sullivan gépek pontos másolatai voltak. Az ifjú mérnök életét megkeserítette egy fogaskerék is, amelyet nem az előírásnak megfelelő krómnikkelből, hanem vasból gyártottak, és legtöbbje 1,0 m [sic!] réselés után már fogatlanná vált. Gorlovkán⁸⁴ 1932-ben megtartott minőségi értekezletre egy bőrrönd hibás fogaskerékkel érkezett, amelyet a gyártó cég ott lévő igazgatója elé rakott, rajzuk a cédulával, amely a működési időt és az elvégzett munkát méterben tartalmazta. Védekezésül meghallotta az igazgató előadását, hogy a vasból készült fogaskerekeken egy ZS betű⁸⁵ látható. Ez sok-sok fegyelminek lett a szülőanyja, megnehezítve a dolgozók és a vezető életét, de harsány nevetés fogadta Ferenc javaslatát, amikor a ZS betű elhelyezésére a gyártó fenekét javasolta a fogaskerék helyett.

Sokat küzdött. A frontfejtésben folyt a víz, a kábelek átáztak, veszélyessé váltak. Írásbeli úton kért új kábelt vagy vulkanizáló gépet, de még választ sem kapott. A baleset elkerülése érdekében leállította a frontfejtésben a munkát, amiért az Államvédelmi Hatóság-

hoz⁸⁶ idézték. Elrendelték a tényállás ismertetése után a munka azonnali elindítását, kábelről ők gondoskodnak, ígérték, ami azonban nem történt meg.

Mielőtt a frontfejtést újból megindította volna, a réselőgépésznek és segédjének 1-1 pár gumikesztyűt, gumicsizmát és 1x1,5 m[éter] gumiszőnyeget adatott azzal, hogy feltétlenül használják a réselések alkalmával, és ha a géptest feszültség alá kerül, azonnal kapcsoljanak ki. Az egyik éjszakai műszakban elrendelték, hogy a 100 fronthomlokot aláréseljék, majd robantsák le a szenet, ezt várják meg a gépész és segédje közösen. A szén elszállítása három órát igényelt. Addig aludni kívántak mindketten. Az alapvágatban a gép olajkapcsolóját kikapcsolták, megkérve a frontmestert, hogyha elvégezték munkájukat, a kapcsolót ismét kapcsolja be. A védő gumiruházatot levetve, a szőnyegről megfeledkezve feküdtek a bekapcsolt gépre. A baleset megtörtént. Először éleszeni próbálták őket, majd a sikertelenséget látva értesítették Ferencet, aki azonnal a légaknán keresztül rohant a tetthelyre. A mesterséges légzés eredménytelenségének láttán a bányamentőknek telefonált. Az orvos-

nak elmondta, hogy érzi a pulzusukat, de már több mint egy órája küszködnek mesterséges légzéssel, nem térnek magukhoz. „A holtaknak nincs pulzusuk – válaszolta az orvos –, ön izgalmaiban a saját pulzusát érzékelté.” Az orvos kiállította a jegyzőkönyvet a két ember áramütéses haláláról, a vezetőnek és a frontmesternek is alá kellett írni.

Újabb megpróbáltatás Ferencnek, mivel ellene gondatlanságból bekövetkezett emberölésért emeltek vádat. Hiába mutatta be az igazgatónak írt, a titkárság által hitelesített követeléseket tartalmazó másolatokat, a 35. sz. bánya igazgatójának igazolását, hogy saját elhatározásából az életveszélyes körülmények miatt a frontfejtés munkáját korábban leállította, amit csak az Államvédelmi Hatóság parancsára indítottak újra meg. Az ügyész éppen úgy nem vette ezeket figyelembe, mint a tárgyaláson az ítélkező bíró. Az ítélet: egy év kényszermunka, a havi bér 25%-os levonásával. Fellebbezett a felsőfokú bírósághoz, eljuttatva minden őt igazoló okiratot. Ide nem is idézték meg, hanem távollétében felmentő ítéletet hoztak, amelyet megküldtek neki.

1929-ben Sztalinóban született idősebb lánya, Ninel, és 1937-ben a fiatalabb Viktorina már Kagyijevkán. Nehéz lett volna az ítélet sújtotta évben a két gyermek nevelése.

1933-ban a brjankai⁸⁷ 12. sz. Dzerzsinszkij nevét viselő bányában lett a gépesítés vezetője, ahol munkáját a főmérnök és főgépész legnagyobb megelégedésére végezte el. Behívták katonának, első állomáshelye Luganszk, ahol parancsnoki tanfolyamot végzett, utána századparancsnoki kinevezést kapott. Feladata volt Alcsevszkből Luganszkba tartalékos paraszti legénységből álló egységet vezényelni, közben fegyelemre, kitartó menetelésre megtanítani [őket]. Sikeresen eleget tett feladatának. Három hónapi tartalékos szolgálat után századparancsnoki rendfokozattal szerelt le és tért vissza munkahelyére.

Innen rövidesen a tröszt⁸⁸ Gorszko-Ivanovszkra küldte, mint az ott épülő nagy kapacitású bánya főmérnökének gépészeti helyettesét. A tervezett napi kapacitás 4000 tonna volt, de az építkezés idején – odakerülésekor – még csak 700–900 tonna volt a napi teljesítmény. Minden új helynek megvoltak

Aknatorony Davidovkában, az 1034-es lágerrendszer része

a maguk új problémái is. Ennek forrása itt az aknaszállító gép kötélsebessége volt, amely eredetileg 16m/sec, míg az ellenőrző tahográf⁸⁹ csak 9m/sec-t mutatott. A gyanús utóbbi eredményt ellenőrizte, és miután kitűnt, hogy a tényleges sebesség 16m/sec, lecsökkentette 6m/sec-re, amivel a főmérnök helyeslése nem találkozott. Követelte az eredeti sebesség helyreállítását, amelyre csak akkor tér majd vissza az új vezető, ha a napi termelés eléri az 1500 tonnát.

Magánszorgalomból a tachométer tárcsáját leszerelte, kiszámította a szükséges méreteket, ennek megfelelően elkészítette és visszaszerelte. A főmérnök ezt sem megértéssel fogadta, hanem akadékoskodásnak vette.

A bányaudvaron talált egy 90 m hosszú, 10 m széles, valamikor[i] gazdasági épületet, amely üresen állott. Itt minta-műhelyt kívánt berendezni az adódó javítások elvégzésére. Mivel semmiféle javítógéppel az üzem nem rendelkezett, ezeket a trösztől igényelte. Az irat az igazgató kezéhez került a trösztnél, aki magához rendelte tájékoztatás céljából. A tervvel egyetértett és intézkedett a kérelem teljesítése ügyében, sőt, eljött megnézni is a létesítményt. Még pénzt is biztosított számára a hiányzó szerszámgépek vásárlásához, a többi az elfekvő anyagok felhasználásával, munkaidő után lakatosaival oldotta meg. A főmérnök – Belov – ebbe sehogy sem tudott belenyugodni, és úton-útfélen vádolta, hogy [a] munkát elhanyagolja, és csak a javítóműhellyel törődik. Az elkészült daru motorját is leszereltette azzal, hogy arra a bányában van szükség.

Az egykori Musketovo-bánya Donyeckben
(német hadifoglyok építették)

A Szovjetunióban a május 1. és 2., valamint a november 7. és 8. napok a teljes karbantartás időszakai. 1934. május 1-én az aknaszállító gép áramfejlesztő dinamóját kellett üzemképes állapotba hozni. Egy ügyes esztergályos volt a javítóműhelyben, de ő nem vállalta el a munkát. Maga helyett a központi műhely esztergályosát ajánlotta, aki ennek a munkának híres mestere volt. Április 30-án reggel kocsit ment a bányáról Kagyijevkára a bankba pénzért. Ezzel a kocsival kértem elhozni az esztergályost, de a pénztáros

nem engedte meg a gépkocsivezetőnek, hogy várakozási időben érte menjen. A főmérnöknek és a párttitkárnak jelentettem ezt, mint a javítási terv szándékos megghiúsítását célzó tettet. A párttitkár gépkocsit kért a főmérnöktől, aki benzinhiányra hivatkozva tagadta meg a teljesítést. Végül este mégis megérkezett a gépkocsi a szakemberrel. A karbantartási munkák végzése közben a főmérnök többször megjelent, siránkozott a lassú haladás miatt, az embereket ingerelte, a vezetőt szintén. Ferenc megértette, hogy minden tétével a javítási terv felborítására törekszik. Életében hirtelen haragú volt, most is indulattól fűtött hangon kiáltotta egy felkapott feszítővassal hadonászva:

„Takarodj innen, vagy szétzúzom a fejed!” A főmérnök úgy ugrott ki a műhelyből, mintha kilőtték volna. Még megtoldotta egy szíves üzenettel, amit utána kiáltott:

„Ha 3-dikáig ide be mered tenni a lábadat, élve nem megy ki!”

A javítások, karbantartások nagyszerűen sikerültek. Az emberek naponta három alkalommal meleg ételt kaptak, haza sem kellett menniük. Ebben fele-

ségem, aki ellenőr volt a telepi étkezdében, nyújtott segítséget. Minden meleg ételt lefoglalt embereim számára, amelynek szállítását kocsisa feladatává tette. Május 3-án munkásai csúfolták a bányászokat, mondván:

„Csak nekünk van olyan főnökünk, aki ember-séges és nem engedett haza, mert tudta, hogy az asz-szony megvendégel egy kupica pálinkával, akkor vár-hat minket vissza! Viszont gondoskodott arról, hogy mindig meleg ételt is kapjunk, míg titeket két napon keresztül csak kétszersülttel etetett a főnökötök!”

Ő csak május 3-án este tért haza, miután meggyőződött, hogy minden a legnagyobb rendben várja az új üzem kezdetét. Május 4-én reggel, legnagyobb meglepetésére íróasztalánál egy idegent talált. Kérte, engedje a helyére, mivel ki kell osztani a munkát, az-tán beszélhetnek. „Erre már nincs lehetősége – hang-zott a válasz –, én vagyok a főmérnök új gépészeti he-lyettese.” Szó nélkül sarkon fordult és hazament. Érte küldött a főmérnök, adja át munkakörét az új tiszt-ségviselőnek. Másnap Kagyijevkára utazott a tröszt igazgatójához, megtudni leváltásának körülményeit:

„Derék munkát végeztél, ezért megbecsülés jár, – mondta az igazgató – azt azonban nem engedhetem meg, hogy a főmérnökre beosztottjai közül bárki is kezet emeljen.”

„Joga van a főmérnöknek minden erejével törekedni a terv megghiúsítására?”

„Igazad is van, meg nem is. Nem büntetlek meg, hanem kinevezlek a tröszt keményfém vágólemezeinek terjesztését propagáló mérnökévé.”

Ez a munka nem nyerte meg tetszését, és szívesen ment [a] Zavadszki⁹⁰ községben lévő Mélyfúrási Vállalathoz⁹¹ gépészeti vezetőnek. Gyorsan rendbe hozta a gépeket, itt két találmánya is született, amiért pénzjutalmat kapott, de a Találmányi Hivatalhoz nem terjesztette be. Az igazgatónak javasolta a jól dolgozók jutalmazását, amihez engedélyt kapott. A tanulmányi szabadságra menő igazgatót helyettesítő új vezető kérdőre vonta, miért fizetett némely munkavállalónak magasabb összeget. Magyarázatát a létrejött megállapodásról és engedélyről az új főnök nem fogadta el és sikkasztásért feljelentette, megvádolva még azzal, hogy a kifizetett összeget a mun-

kásokkal közösen elítették. Munkaviszonyát azonnal megszüntette.

A kihallgatások során munkásai igazolták, hogy szeszest italt még az ünnepeken, ünnepségeken sem fogyasztott soha, a régi igazgató pedig vállalta korábbi engedélyét a többletbérnek jutalom címén való kifizetéséért, amelynek összegét mindig az ő jóváhagyásával állapított[a] meg. Az Ügyészség a vádat elejtette, erről Ferencet hivatalosan értesítette.

Régi munkahelyére felmentő ítélete birtokában sem kívánt ismét visszatérni. A Makejevka⁹² Kohóműbe jelentkezett munkára, ahol az igazgató a Martin-mű kisgépesítésével kívánta megbízni, miután már hallott róla és munkateljesítményéről egyet és mást. Egy hónapi tanulmányi időt kért a Martin-kemencék megismeréséhez, amit örömmel biztosítottak számára. A hónap elteltével elvállalta a munkát és azonnal két újítási javaslatot is nyújtott be:

1. Az olvasztott acél kiürítése után a kemence fenekén maradt acéltócsákat nem 20mm-es vasrúdra tűzött fahasábokkal, hanem sűrített levegővel kell eltávolítani.

2. A tócsák eltávolítása után a kemence fenekén maradt gödröket darura függesztett, bunker alatti gyorsjárású gumiszalagra ömlő dolomittörmelékkel kellene feltölteni.

A javaslatok kidolgozására megbízást kapott úgy, hogy azt a Tervező Irodával közösen végezzék. A kivitelezés után egy reggel 2500 rubel jutalom és köszönő levél várta irodájában, és ezután az utasítást soha nem parancs, hanem mindig udvarias kérés formájában juttatták el hozzá.

A bányamérnökök a bányáktól – a lehetetlen bánásmód, a sok oktalan és ocsmány szidalmazás miatt – szöktek. Amikor Kaganovics lett a miniszter,⁹³ javaslatot tett a Központi Bizottságnak, hogy bárhol dolgozzék a bányamérnök, azt törvény erejével visszavezérelhessék a bányához.⁹⁴ Így érte őt is az a meglepetés, hogy a Makejevcai, [Makejevko] Lenin nevét viselő 12. sz. bányába nyert beosztást, a költözéshez kiutalt 2000 rubellel.

Az új munkahely főmérnöke nehéz természetű férfi volt, aki rendszerint az éjjeli órákban távozott a bányáról, beosztottjait pedig jelentéstételre délelőtt

rendelte magához. A beszámolót szó nélkül hallgatta végig, majd utána leírhatatlan ocsmány módon szitkozódott, miközben észrevételeit és újabb utasításait közölte. Az emberi hangot és bánásmódot kérő Ferencnek válasza az volt, hogy [az] íróasztalán lévő tapperrel összetörte az asztal üveglapját, miközben régi szokásának áldozva, szinte felülmúlta önmagát a trágár kifejezések, szitkok variálásában. Ferenc egy ideig állt, majd szó nélkül távozott.

Sok időt, a nap 24 órájából kb. 16–18 órát töltött munkahelyén. A megsértett főmérnök újabb módszert talált ki a piszkálódásra. A fáradtan hazatérő Ferencet távozása után egy-két órával – éjszaka – behívatta nem egyszer, hogy jelentéktelen és nem lényeges utasításait ebben a rendkívüli időpontban közölje vele. A türelem véges, még akkor is, ha a főnökkel áll szemben az ember. Ferenc is így gondolta, és amikor már vagy tizedszer rendelte magához éjszakai pihenését megszakítva, felesége csitítására nem hallgatva, közölte főnökével, hogy utoljára jelent meg hívására ebben a nem hivatalos időpontban, amikor az üzemben semmi baj, halaszthatatlan intézkedést

Kulturház, Lenin sugárút 1., Gorlovka városa

nem kívánó dolog nincs. „Amit akar közölni, jegyezze fel – kiabálta mérgesen –, majd meghallgatom reggel!” – És sarkon fordult, kirohant a szobából.

Másnap „K” telefonon⁹⁵ felhívta a Tröszt igazgatóját, Vlaszov elvtársat, bejelentve, hogy ezt a bánásmódot tovább elviselni képtelen, új beosztást kért. Azonnal felajánlotta a Sztálin nevét viselő 8.a. bányauzem Gorlovkán lévő munkahelyét, ahol bánya-

gépész-mérnököt keresnek a részleghez, amely 3000 tonna kapacitású lesz. Két-három napi gondolkodási és intézkedési időt kért, majd ennek elteltével elfogadta az új állást biztosító kinevezést. De közben megváltozott a személyzeti politika és először ismét a Kagyijevkai 3-35. sz. bányára küldték gépészeti vezető helyettesként. Itt derült ki róla tökéletes német nyelvtudása, ami később erősen befolyásolta sorsa alakulását.⁹⁶

A Sztálin nevét viselő 8.a. sz. bányán igen jól érezte magát, kedvére dolgozhatott az udvarias légkörű környezetben, és felettesei megbecsülését gyorsan kivívta.⁹⁷

Ebben az időben [mármint 1933 előtt] – a nagy mérnökhány miatt – a Weimari Köztársaságból német szakembereket szerződtettek, akik a megállapodás aláírásakor kémtevékenység folytatására is kötelezettséget vállaltak hazai feletteseik megbízásából, a Szovjetunióban pedig munkájuk közben sok kárt is okoztak, amiről eleinte senki nem tudott.⁹⁸

Ez az időszak volt a sztálini személyi kultusz virágkora, amelynek igen sok ember esett áldozatul,

közöttük Vlaszov elvtárs, a jó barát is, annak ellenére, hogy polgárháborús magatartásáért a Vörös Zászló Érdemrenddel kétszer tüntették ki. Ez 1936-ban történt, amikor Leningrádban a trockisták agyonlőtték Kirovot, a PB titkárát. Haláláért 130 politikai fogoly fizetett életé[vel] Sztálin rendelkezése értelmében.⁹⁹

A szerződötetett német mérnökök tevékenységére fény derült, és a kárt okozókat letartóztatták. Ferencről nemcsak német nyelvtudása lett közismert felettesei előtt, hanem 1918-as párttagsága is. Nemsokára magához rendelte őt a Kagyijevkai Államvédelmi Körzet vezetője, aki felszólította, állomáson kívüli minőségben végezzen részükre német tolmácsi munkát. Ez a megbízatás nem érinti a bányánál végzett beosztását, mivel részükre esetenként egy-két hétnél tovább nem kell dolgoznia. Távollétében munkáját egyik művezetője látja el, teljes felelősséggel. A Körzeti Államvédelmi Hivatal vezetője közölte mindezt a bánya igazgatójával, aki korábban Sztahanov¹⁰⁰ főnöke volt és a szenzáció[s] munkatelmény eléréséhez nyújtott segítségért nyerte el az igazgatói beosztást.

A donyeczki Szent Átváltozás-székesegyház

Nemsokára telefonon értesítették, hogy a repülőtéren gép várja, azonnal induljon vele Sztalinóba. Megérkezése után a Területi Államvédelmi Hatóság¹⁰¹ hivatalába vitte a gépkocsi, ahol a vezető és az ügyész fogadta. A részére rendelkezésre bocsátott

szoba asztalán hatalmas mennyiségű iratot talált és a hozzá beosztott gépírónőt. A német szöveget kellett oroszra fordítania és gépbe diktálnia. A munka sürgős és szigorúan bizalmas volt, elvégzése előtt az épületet nem hagyhatta el. Megtalálta a kötegben Ruth Fischer és Maslow német trockisták¹⁰² levelét, valamint a vádlottak részére kiállított O.R.G.S.T – ORGETS – igazolványt.¹⁰³ (Ez egy levelezőlap nagyságú fehér kartonlap volt, keresztben széles sárga sávval.) Az ORGETS az SS és az SD elődje volt, ennek a szervezetnek tagja volt Hitler, amikor Karl Liebknecht-et és Rosa Luxemburgot meggyilkolták 1919-ben.

A munkával 12 óra leforgása alatt végzett. Másnap megkezdték a kihallgatásokat, amely az ottani törvények szerint 9-től 21-óraig tarthattak csak, de ha a vádlott fáradtságra hivatkozott, pihenőt kellett részére engedélyezni. Nem volt könnyű munka, mert először köntörfalazott, majd védekezett, de őszinte vallomást csak a legkritkább esetben tettek az első alkalommal.

A munkája itt: az ügyész kérdésének németre fordítása, és a válasz orosz nyelven történő tolmácsolás.

lása volt. A jegyzőkönyvet németül kellett lediktálnia, amit a gépíró azután visszafordított oroszra. Az első esetben a kihallgatás két hétig tartott. Az ügy lebonyolítása során érte négy alkalommal küldtek, az ügyész készítette elő és feldolgozta a fordítás anyagát.

Egy alkalommal az ügyész nem jött el, és Ferencet kérte az újabb kihallgatás elintézésére, aki ezekben az esetekben egyenruhát viselt. Dohányzási szünetet kért egy idő múlva a vádlott. Engedélyezte részére, és a jegyzőkönyvet vezető gépírót kiküldte a szobából. A letartóztatott egy ideig szótlanul szívta cigarettáját, majd így szólt:

„Ugye, Uram, Ön is hasonló bűnt követett el, mint én, és most vezekel?”

Elgondolkodott [Kummer] a kérdésen, majd ezt válaszolta:

„Igen, igaza van, csakhogyan én töredelmes vallomást tettem. Önnek is ezt ajánlom, ezzel nagyon megkönnyítheti helyzetét.”

Ennek ellenére sem vallott töredelmesen.

Ezt az ügyet egy német középiskolai tanár jelentette, akit kulák származása miatt eltiltottak a taní-

tástól és Gorlovkán, a Vegyészeti Gyárban dolgozott. Egyik szerződéses német újítása javaslatnak álcázva végezte romboló munkáját, azaz a gyárnak szállított szengázt a tisztító berendezés kiiktatásával azonnal a készterméket gyártó berendezésbe vezessék, miáltal a termelés megkétszereződik. Ezzel sikerült a berendezést úgy tönkretenni, hogy hónapokig tartott [a] helyreállítása. Mivel nehezen haladt az ügy tisztázása, szembesítés vált szükségessé, amit a tanító rabruhában végzett el, tehát az azonosítás megtörtént a vádlott tudta nélkül. A Hadbírószági tárgyaláson a vádlott mindent a tanítóra kívánt kenni. Az ítélet halál volt, de nem hajtották végre, hanem kiutasították a Szovjetunióból.

A Sztalinói Államvédelmi Hatóság még néhány alkalommal igényelt tolmácsolást és [...],¹⁰⁴ elintézik áthelyezését az ottani Szénbányászati Kombinátba, magasabb fizetéssel, és nekik is előnyösebb, mert nem kell alkalmanként repülőgépet küldeni [érte]. Feleségével történt megbeszélés után elfogadta az ajánlatot. Az áthelyezés elintézése simán ment, utoljára a pártszervezetnél jelentkezett ki.

„Kijelentkezésre nincs szükség – mondta a párttitkár –, kizártunk a pártból!”

„Miért?” – kérdezte megdöbbenően.

„Pártellenes tevékenység miatt!”¹⁰⁵

Azonnal a városi Pártbizottsághoz ment, ahol írásban beadta tiltakozását. Itt tudta meg, hogy korábban mindenkitől visszavették a fegyvert, az övé – miután nem tartózkodott akkor otthon – még megvolt. A párttitkár azt javasolta neki, hogy otthon lője magát főbe. Hirtelen indulatában felkapta az egyik tintatartót és a titkárhoz vágta. Az ijedtében csak ennyit nyögött ki:

„Mit dühöngsz, én csak vicceltem,”

Másnap Sztalinóba utazott és a Területi Államvédelmi Hatóság vezetőjének bejelentette a pártból történő kizárását, fegyverének egyidejű átadásával.

„Csak tévedés lehet” – mondta a személyi vezető, és megmutatta személyi dossziéját, amely teljesen tiszta volt, hiszen a berendelés előtt alaposan lenyomozták munkáját, magatartását. Visszaadta a fegyvert azzal, hogy a tévedést hamarosan korrigálják és a kizárást megszüntetik.

A Területi Pártbizottság Szervezési Osztályának vezetőjével 1926–1928 között együtt dolgozott a sztalinói Megyei Pártbizottságon és jó barátok is voltak. Elmesélte neki a vele történeteket.

„Tagsági könyved nálad van?” – kérdezte.

Gyanútlanul átnyújtotta, a régi barát megnézte a könyvet, majd kihúzta íróasztalának fiókját és oda bedobta azt.

„Ez mit jelentsen?” – kérdezte Ferenc.

„Voltál párttag, de már nem vagy az!”

Amikor jelentkezett a Sztalinói Szénbányászati Kombinátnál felvétele ügyében, a beadott életrajzból megtudták kizárását a pártból, nem vették fel. Több helyen ugyanezt a választ kapta:

„Sajnos, a fenntartott helyet már betöltöttük, nincs az Ön számára helyünk.”

Elhelyezkedni sehol nem tudott, pedig mérnöki diplomája ellenére szívesen dolgozott volna lakatosként is, de kizárt párttag ezen a poszton sem volt kíváncsú. Tombolt a sztálini személyi kultusz! Nevezetes, vezető személyek tűntek el, még Tupoljev is, a híres repülőgép-tervező.¹⁰⁶ A letartóztatások egyetlen

indoka: „Az ellenség befurakodott a pártba!” Mivel Tupoljev jelentkezése Sztálinnál hosszabb időn keresztül szünetelt, kerestetni kezdte, sőt, Jezsov¹⁰⁷ azt jelentette Sztálinnak – kíváncsi volt a hatásra –, hogy agyonlövötte a tudóst. Ekkor rendelte el a letartóztatottak ügyének felülvizsgálását. Tupoljev előkerült, Jezsovról pedig kiderült, trockista volt.¹⁰⁸

Kagyijevkán, a Felülvizsgáló Bizottság elnökénél, Leonov elvtársnál jelentkezett kihallgatásra ügyében, hangsúlyozva azt, hogy nem dolgozhat. Leonov a tröszt igazgatóját vonta kérdőre alkalmazásának megtagadása ügyében. Védekezése az volt, hogy ő erről mit sem tud, és rosszallását fejezte ki, amiért nála nem jelentkezett. Felháborodásában szemébe mondta az igazgatónak, hogy szavai nem felelnek meg a valóságnak, mert ő jelentkezett, kérte felvételét, amelyet éppen ő, az igazgató tagadott meg, sőt, a tröszt épületébe való belépést is megtiltotta számára. Ezután már Leonov nem kérdezett semmit, meghagyta utasítását a kötelező alkalmazásra. Másnap a tröszt [ti. Makejevka-ugolj Tröszt] legkisebb bányájára, a 11. számúra helyezték gépesítési vezetőnek. Itt a napi

termelés 75 tonna volt, amelyet napi 500 tonnára kellett felfejleszteni.

Nem bizonyult könnyű kezdetnek itt a munka. Kilenc napig harcolt a savas vízzel, amely tönkretette egymás után a szivattyúkat és a bányát elfulladás fenyegette. Az igényelt szivattyúk – mind a mai napig rejtély előtte, kinek a közbenjárására – de időben megérkeztek, mert voltak napok, amikor a régiekből egy sem volt munkaképes. Ebben a kilenc napban sem ő, sem beosztottjai haza nem mentek, ételmezésükről a bánya főmérnöke gondoskodott, napi pihenőjük egyformán 3–4 órai alvás volt. Az utolsó napon a második szint szivattyúit veszélyeztette a víz. Nem volt szíve a lakatosokat küldeni a vízbe úgy, hogy ő kint maradjon a szárazon. Együtt dolgoztak a mellig erő árban, de az elfulladás veszélyét elhárították. Ezután mindenki számára elérkezett a hazatérés boldog pillanata. Útközben már lázasnak érezte magát, és otthon bizony 39°-t mutatott a hőmérő. A reggel kihívott orvos súlyos tüdőgyulladást állapított meg.

Felgyógyulása után Gorlovkára, a Sztálin nevét viselő 8. sz. bányához vezényelték,¹⁰⁹ mint a gépesítés

vezetőjét. Itt a napi termelés 3000t/nap volt. Mivel itt is igen elégedettek voltak munkájával és megbízhatóságával, kérte párttagságának helyreállítását. Kérését „passzív magatartására” való hivatkozással elutasították, holott minden megmozduláson, társadalmi munkában, munkaversenyek szervezésében komolyan, kezdeményezően vett részt.

1941. június 22-én megtámadták a Szovjetuniót, megkezdődött a Honvédő Háború.¹¹⁰ E hónap végén a fasiszták már Gorlovkát bombázták éjszákánként, de az elsötétített város eleinte nem szenvedett, a bombák meddőhányóra estek. Június végén [a] vezetése alatt álló műhelyekben tábori konyhák gyártását kezdték meg.

1941. szeptember 9-én kellett bevonulnia, mint tartalékos századosnak, a gorlovkai Kiegészítő Parancsnokságra. A névsor felolvasásakor feltűnt, hogy katonatársai között egyiknek sincs orosz hangzású neve. Az 1800 embert bevagónírozták, az utolsó kocsiban államvédelmisek utaztak, akik sem elvtársaknak, sem polgártársaknak nem szólították őket, hanem csak embereknek titulálták.¹¹¹ A megállóhe-

lyeken a sétában nem gátolták őket. Arra is felfigyelt, hogy a vonat nem nyugatra, hanem keleti irányba fut. A bombázások előtt az erdőkben kerestek védelmet, hiszen vonatuk legtöbbször erdőkben haladt.

Kazánynál átlépték a Volgát, vonatuk északra fordult, és a tizedik napon késő este megérkeztek a Közép- Ural ázsiai oldalán lévő Turinszkba.¹¹² Reggel hat óráig a szerelvényben maradtak, és a parancsnak eleget téve felkészültek hosszabb menetelésre. A reggeli sorakozónál szerszámokat, baltát, kétnyelű keresztfűrész, széles vésőt, csákányokat, lapátokat osztottak ki. Mindenki kapott valamilyen munkaeszközt és egy sátorköpenyt.

A menetoszlop a közeli jegenyefaerdő felé haladt, majd az erdőben kb. hat kilométeres utat tett meg, míg egy térségre érkeztek. Az Államvédelmi Osztag parancsnoka közölte, megérkeztek rendeltetési helyükre.

„Először sátorköpenyt építsenek maguknak, négy-négy ember egyet, majd fából barakkokat.”

Ismertette az összes műszaki követelményt a barakképítéssel, fadöntéssel, földmunkával kapcsolat-

ban. Bízta az embereket, minél előbb elkészülnek, annál hamarabb lesz fejük felett tető. Kilenc brigádba osztották a létszámot. Kimondhatatlan és leírhatatlan nehézségekkel sikerült mindent elkészíteni 3–5 hónap alatt, de még akkor a barakkba be nem költözhettek senki, mert hiányoztak még a fürdő és a fertőtlenítő épületek. Nemcsak a hideg, de a tisztálkodási lehetőség hiánya, tetvek, kisebesedett végtagok fájdalma kínozták őket. Élelmezésben eleinte semmi fennakadás nem mutatkozott.

A tábor létesítésének magyarázata: hatalmas méretű bauxit-lelőhelyet fedeztek fel, és a szomszédos Bogulovszkban¹¹³ pedig feketeszén külfejtésű bánya volt, 75 m vastag, beágyazás-mentes szénteleppel. Miután a németek az Ukrajnai Alumínium Műveket elfoglalták, újabbról kellett gondoskodni, ezért itt kellett vízierőművet, timföldgyárat és alumíniumkohót építeni.

Az első munka a 12 millió m³-es víztároló építése volt, amelynek előmunkálataként egy 450 m[éter] hosszú gátat kellett megalkotni.¹¹⁴ Újabb munkaerők érkeztek, a Volgamenti Német Szocialista Autonóm

Köztársaság férfi lakosságát Turinszkba hozták, családtagjaikat Szibéria különböző vidékeire telepítették.¹¹⁵ Megérkezésük előtt az Ukrajnából idetelepített és a tábor lakói közül kevés lett beteg, míg az érkező egészséges németek egy-két hónap leforgása alatt tömegesen betegedtek meg és pusztultak el. Szomszéd tábor is létesült, ahová a hadműveleti területté vált börtönök lakói kerültek. Szökés nem igen volt, részben az irdatlan távolság és mindenki előtt ismeretlen hely miatt, részben a lakosság részére kiállításba helyezett jutalom – egy zsák liszt személyenként, ha elfogták a menekülni szándékozót – [miatt]. A munka gyorsítása érdekében a tábortól északra kb. 40 km-re egy újabb, tartalék vízmedence munkálatait végezték, hogy a szükséges vízmennyiség mielőbb összegyűljön.

Ferenc a felső folyásnál épülő gát munkálatainál dolgozott. Iszonyatos időjárás volt, a kettősfalu sátor védelmet nyújtott, bennük állandóan izzottak a lemezkályhák, mégis szenvedtek, legtöbbet az igen elszaporodott tetvektől, mivel tisztálkodási lehetőség szinte semmi nem volt. Az élelem szállítása is hihe-

tetlen körülményes [volt], megerőltető, embertelen körülmények között, mocsarakon keresztül, a járművek kerekei alá farönköket hengerítve [zajlott]. Ha ez a segítség nem sikerült és a rönköket a kocsi tolt maga előtt, akkor emberi erővel – háton – kellett az élelmiszert a táborhelyre szállítani. Egy alkalommal négy embernek sikerült eltűnnie, amit nem a létszámból, hanem a magukkal vitt élelmiszermennyiség hiányából állapítottak meg.

Ezen a kietlen vidéken egyetlen vendégük egy medve volt, aki névjegyül lábnyomait hagyta ott. Örömmel töltötte el a gondolat mindnyájukat, hogy elejtése esetén végre húshoz jutnak. Amíg maguk igyekeztek elejteni a vadat, kísérletük sikertelen maradt. Egy alkalommal egy hivatásos vadász érkezett hozzájuk, akinek szakértő segítségével nem egy, hanem két mackó húsa javíthatta fel a konyhákban főtt ebéd és vacsora adagokat.

1943 elején tért vissza Ferenc munkatársaival a Tura felső folyásánál lévő táborból a központi lágerbe. Itt a felügyeletet ekkor állítólag olyan vlaszovisták gyakorolták, akik vezetőjükkel, Vlaszovval először a

fasisztákhoz pártoltak, majd visszatértek és bocsánatot nyertek. Ebből a meséből mennyi igaz, Ferenc sohasem tudta meg, de az őrség bánásmódja a lehető legembertelenebb volt, amire addig példa soha nem volt.¹¹⁶

1943-ban, az igen sok megerőltető munka, hiányos táplálkozás következtében megbetegedett, skorbutot kapott és barakk-kórházba került. Itt jutott el hozzá a hír, hogy családját – akiről bevonulása óta semmit nem tudott – Gorlovkáról még 1941-ben evakuálták azzal a meggyőző érveléssel, hogy a katonai szolgálatot teljesítők hozzátartozóit a németek maradék nélkül kiirtják. Így indult el még szeptemberben felesége a két kisleánnyal, édesanyjával és húgával, 130 kg súlyú csomaggal mindannyiuk részére. Két hónapig tartott útjuk a novoszibirszki Csani állomásig, ahol a tanács a községtől 18 km távolságban lévő „Út a szocializmushoz” nevű termelőszövetkezetnél könyvelőként elhelyezte.

Viszonylagosan gyógyult meg a kórházban Ferenc, és utána közölték vele, hogy bizony munkaképtelenné vált. Mivel ismert volt hozzátartozóinak

címe, őt is oda irányították. A munkaképtelenek parancsnoka egy száműzött tengerésztiszt volt, két darab Vörös Zászló [Érdem]Renddel a mellén, amelyet két fasiszta cirkáló és aknaromboló elsüllyesztéséért kapott. Ennek ellenére erre a sorsra jutott német nemzetisége miatt, közölte Ferencsel az orvos, aki szintén a száműzetés kenyerét ette itt. Ennek igazáról sem tudott hitelt érdemlően meggyőződni.

Indításkor tíz napra kaptak élelmet, ami Ferencnek Csaniig ki is tartott. Az asszony kocsival jött rég nem látott férjéért az állomásra, néhány darab kenyérleppénnyel és szárított hallal, amit a legnagyobb csodálkozására az érkező ott azonnal elfogyasztott. A szövetkezetbe sötétedéskor indultak vissza, legtöbbször erdőkön keresztül vezető úton haladtak, farkascordákkal többször találkoztak, de nem támadták meg őket.

A család minden tagja, az anyós kivételével örült a hazatérőnek. [Egyik] éjszaka ismét lázas lett, másnap nem tudott felkelni. Megbetegedett, kiütéses tifusszal került kórházba, súlyos állapotban. A járváynak nem ő volt az első áldozata. A korábban megbe-

tegedetteket Csaniba szállították. Utolsó, eszméletlen lévő napján kérte az orvosnőt, ne vitesse el, hagyja a nyolc ágyas elkülönítőbe. Hét napig feküdt öntudatát veszítve. Állapota javulásakor tudta meg, hogy betegtársai közül többen, köztük egy kedves ést lány is, akinek a helyére került, meghalt. Negyvenkét napot töltött az elkülönítőben, míg egészsége úgy ahogy helyreállt. A betegséget az állami gazdaságban kapta meg, ahol megérkezése után – mivel mérnöki munkára itt lehetőség nem volt – lakatosként tevékenykedett, megismerve a mezőgazdasági kisgépeket, szerszámokat és traktorokat. Tanított és tanult is újabb szerelési fogásokat.

A lábadozási időt otthon töltötte, újra meg kellett tanulnia járni, és hetekig mankó kellett a helyváltoztatáshoz. Igazgatója meglátogatta, kifejezte örömét gyógyulásán, ugyanakkor kérte, látogasson be a műhelybe, ha ereje engedi. Munkát ne végezzen, csak irányítson és ellenőrizzen, valamint tanácsaival segítse a dolgozókat.

1944-ben a Donyec-medence teljesen felszabadult. Gorlovkán megkezdték a Sztálinról elnevezett 8.

sz. bányaiüzem helyreállítását, amelyről értesülést szerzett. Azonnal jelentkezett írásban, közölve végzettségét és azt, hogy a háború előtt ott dolgozott. Napokon belül megérkezett a válaszlevél, benne az utazásra jogosító igazolvánnyal, ingyenes visszatéréshez. A család szó nélkül elhagyta, Csaniból Almáznájába¹¹⁷ költözött. A kohóműben kapott alkalmazást felesége, akinek az apja is ott dolgozott, de külön lakásban éltek.

A kapott igazolvánnyal jelentkezett az Államvédelmi Hatóságnál, ami [a] szükséges intézkedések után lehetővé tette számára az utazást. Rettenetes, mínusz 28 fokos hidegben kezdte útját, amelynek első állomása a gazdasághoz legközelebb lévő Csani volt. Itt beosztották – igazolványának ellenőrzése után – a legközelebbi személyvonat utasai közé. A befutott szerelvény zsúfolt volt, egy tűnek sem volt hely, így ő saját elhatározásából tehervonatra kapaszkodott fel. Innét egy katonavonatra szállt át, egy grúz nemzetiségű alkalmi útitárssal. Meghúzódtak a gabonaszállításához szükséges fatáblák védelmében. Igen viszontagságos volt ez az utazás! Egy megállónál¹¹⁸ sikerült szénát szerezniük, és ezzel betömtek a réseket,

hogy ne szenvedjenek annyira a hidegtől. Napokig utaztak. Egyik reggel fiatal vörös katonák rohanták meg a szerelvényt, de ajtót nem nyitottak nekik. Tisztjuk a levegőbe lőtt, az ajtók kinyíltak, és a betódulók ütlegetni kezdték a már ott lévőket. Motozás következett, majd a civilek kivételével a többi[ek]től okmányaikat is elszedték. Rendet a következő állomáson felszálló államvédelmisek teremtetek. Ekkor abbamaradt az ütlegetés, és az elmondott sérelmeket lehetőség szerint orvosolták, a fellelhető okmányokat tulajdonosaiknak visszaadták. Mindezt néhány ismeretlen úti célú tiszt „magánszorgalma” okozta, ezért kocsijukat le is kapcsolták a szerelvényről. Gorkijban kellett átszállnia Moszkva felé, de ehhez fertőtlenítést igazoló okmányra volt szükség. Mivel a fürdők nem működtek, felvilágosították Ferencet, hogy ezt a papírt néhány rubelért közel az állomáshoz megvásárolhatja. Öt rubelért megkapta, erre pedig a pénztáros ellátta számozott jeggyel és helyjeggyel.

[Moszkvában] nagyon vágyott legjobb barátjával, Fehérváry Miklóssal találkozni. Könnyen megtalálta a Petrovskij parkban a régi faházat, amelyben Fehér-

váry feleségével, anyósával lakott. Ismeretlen fiatalember nyitott ajtót, a sógora. Kérdésemre elmondta barátom tragédiáját. Miklós 1941-ben meghalt. Kujbisevben,¹¹⁹ ahová tiszteket szállított gépével, nem jelezték a leszállás helyét. Egy ideig körözött a géppel, de a fogyó üzemanyag leszállásra kényszerítette. A nagy ködben egy domboldalnak ütközött, felrobbant és elégett a gép utasaival együtt. A felelősséget Miklósról hárították, megvádolván a japán halálrepülők módszerének alkalmazásával. Rehabilitálására csak a háború és Sztálin halála után került sor, amikor is kiderítette a vizsgálat, hogy a katasztróféért egyedül a repülőgép személyzete felelős.

1944 közepén megkeresés érkezett az „Út a Szocializmusba” nevű termelőszövetkezettől, ahol búcsú nélkül távozó feleségem dolgozott és élt a családdal. Szemrehányást kapott hallgatásáért, hogy feleségének nem ír, és az asszony így halottnak hiszi. Kérték, jelentkezzen, vagy ha nem él, közöljék az ott lévő ismerősök, mikor és hol halt meg, hová temették. Válaszában közölte: nem halt meg, és lehetséges a Donyec medencébe történő közeli visszatérése.

Alчевськ, Ukrajna, 1945

1945 novemberében érkezett Alчевськbe, ahonnan gyalog indult az Almáznájban lakó családhoz,¹²⁰ Zovádszkin keresztül. Ebben a helyiségben a Mélyfúró Vállalat egyik munkásával találkozott, aki alig ismerte fel a lesoványodott, megöregedett, elkínzott kinézésű volt főnökét. Meghívta magukhoz teára, amit örömmel fogadott el a kimerült utas.

Az asszony és a kisleányok éltek együtt, az anyós már középső leányához költözött. A viszontlátás örö-

mét, a gyerekek dédelgető ölelését mindaddig elhagasztani volt kénytelen, amíg elférgesedett ruháitól megszabadulva megtisztálkodott és féregmentes öltözékbe bújtathatta magát.

Végre 1945. december 10-én jelentkezhetett a Sztálin nevét viselő bánya 8. sz. üzemének Helyreállítási Vállalata igazgatójánál. Mint a grúzok általában, az igazgató kételkedve és tegezve kérdezte, valóban mérnök-e, mert a kinézése után ítélve nem hinné annak. Kiutalt neki fürdőt, ruhát, megmutatta a borbélyműhelyt, ahol rendbe hozzák az arcát. „Miután mindezen helyeken megfordultál, gyere vissza mihozzánk!” – mondta.

Egy új ember jelentkezett, tetőtől talpig kifogástalanul öltözve, jól ápoltan. Megtudta beosztását: a bánya helyreállításának gépészeti felelőseként fog dolgozni, felelősséggel tartozva az új gépek érkezéséért, munkába állításáért, a régiek javításáért, szereléséért, a rendelések mielőbbi teljesítéséért. Itt is tudták róla, hogy magyarul és németül jól beszél. Az itt lévő hadifoglyok közül választhatott felszólításra maga mellé szakembereket: lakatosokat, villanysze-

relőket, asztalosokat, gépszerelőket, raktári munkában jártas személyeket és olyanokat, akik vele együtt gépkocsival intézik a szállításokat. Az első perctől örömmel végzett munkájával szakmai és politikai feltevesei mindenkor elégedettek voltak.

Lakását, egy 3 m[éter] széles, 9 m[éter] hosszú barakkban jelölték ki, de bútor hiányában deszkából szegezett lap szolgált az asztal, ágy és munkahelyi alkalmatosságot. Az amerikai gépek csomagolásából a használható deszkát és kátránypapírt félrerakatta, későbbi felhasználás céljából. Az igazgatójának szokása volt meglátogatni beosztottjait, meggyőződve lakás- és életkörülményeiről. Egy alkalommal hozzájuk is betévedt, amikor Ferenc nem volt otthon. Feleségétől elképedve hallotta, hogy ebben a lehetetlen körülményekben bővelkedő barakkban a gépészeti vezetője lakik. Azonnali intézkedésére szoba-konyhas lakást biztosítottak számukra. Utasította arra is, hogy a fogly szakemberekkel készíttessen bútort, és tisztelegesen berendezett lakást kíván egy hónap múlva történő látogatásakor találni. Még műbútorasztalosok is voltak a foglyok között, és olyan bútor készült

sámára puhafából, amely keményfának tűnt. Ágy-neműt a bánya raktárából utaltak ki számukra. Most kezdődött életében a gondatlanabb időszak. A bánya pártszervezetének közreműködésére a Városi Pártbizottság helyreállította párttagságát, 1918-as keltezés elfogadásával. Nehezen tudta azonban beleélni magát abba, hogy vannak munkák, amelyeket nem feltétlenül neki kell elvégeznie. A határidő lejáratakor ellenőrzésre érkező igazgatója éppen illetményezésnek lapátolása közben találta.

„Ehhez a munkához nincsenek emberek?” – kérdezte.

„Ezzel ne töltsd az idődet, olvass inkább, vagy foglalkozz a családdal, esetleg nézz meg egy filmet.” A lakásberendezést, a megváltozott életkörülményeket megdicsérte.

A magyar hadifoglyokkal igen jó viszony alakult ki, bár az első három hónapban nem beszélt hozzájuk anyanyelvükön. Egy robbantás alkalmával szólalt meg először, amikor tanakodtak, hogy az „öregnek” szólni kellene, de csak a zubbonya ujját húzogatták.

„Értem” – mondta nevetve, [és] közösen mentek el a robbantás színhelyéről.

Szállítások alkalmával számtalanszor kérték az útvonal városainak, falvainak piacánál, hogy tegye lehetővé számukra bevásárlást. Miután megállapodtak abban, hogy szökést senki sem kísérel meg, minden alkalommal módjuk nyílt szükségleteik beszerzésére, és soha egyetlen ember el nem tűnt. A foglyok parancsnokhelyettese Székudvari János volt, akivel összebarátkozott, és ez a barátság még Budapesten is folytatódott. Székudvari a Nyugdíjigazgatóság Könyvelési Osztályán dolgozott hazakerülése után, most is itt, de magasabb beosztásban tevékenykedik. Örömmel találkozik vele, mert becsüli becsületes, egyenes, emberséges voltaért.

A hadifoglyok azonban loptak a raktárakból, mint a szarkák, de erre ösztönzést még a táborparancsnokságtól is kaptak. Összeköttetésbe lépett a parancsnoksággal, miután beosztott foglyaival közölte, hogy kérésüket a lehetőség határán belül mindig teljesíti, ha az anyagra vonatkozik, de ne lopjanak. Ha mégis vét ez ellen valaki, azt talicskára küldi, azaz

földmunkához osztja be, amitől valamennyien nagyon irtóztak. A parancsnoksággal írásban közölte, hogy igényeiket, ha a bánya nélkülözni tudja a dolgokat, megkaphatják, de ne lopassanak. Igen rövid idő alatt megszűnt ez az illegális vagyonszerzés.

* * *

1948 végén a bánya helyreállítási munkái befejeződtek. A városi Pártbizottságon megkérdezték tőle, nem volna-e kedve hazatelepülni Magyarországra, hiszen ott szakemberekre igen nagy szükség van. Moszkvában kellett elintézni a hazatelepülés formáit, és itt tudta meg, hogy őt Gerő Ernő Rákosi közvetítésével kérte ki a szovjet kormánytól.

Izgatottan készült az útra, pedig tudta, hogy forrón szeretett édesanyját már nem látja viszont, testvéreiről pedig nem tudott semmit.

Budapestre 1948-ban érkezett meg. Nem voltak könnyűek az első hónapok, lakás, berendezkedés, új életforma kialakítása neki „otthon”, de a családnak egy ismeretlen országban, amelynek nyelvét

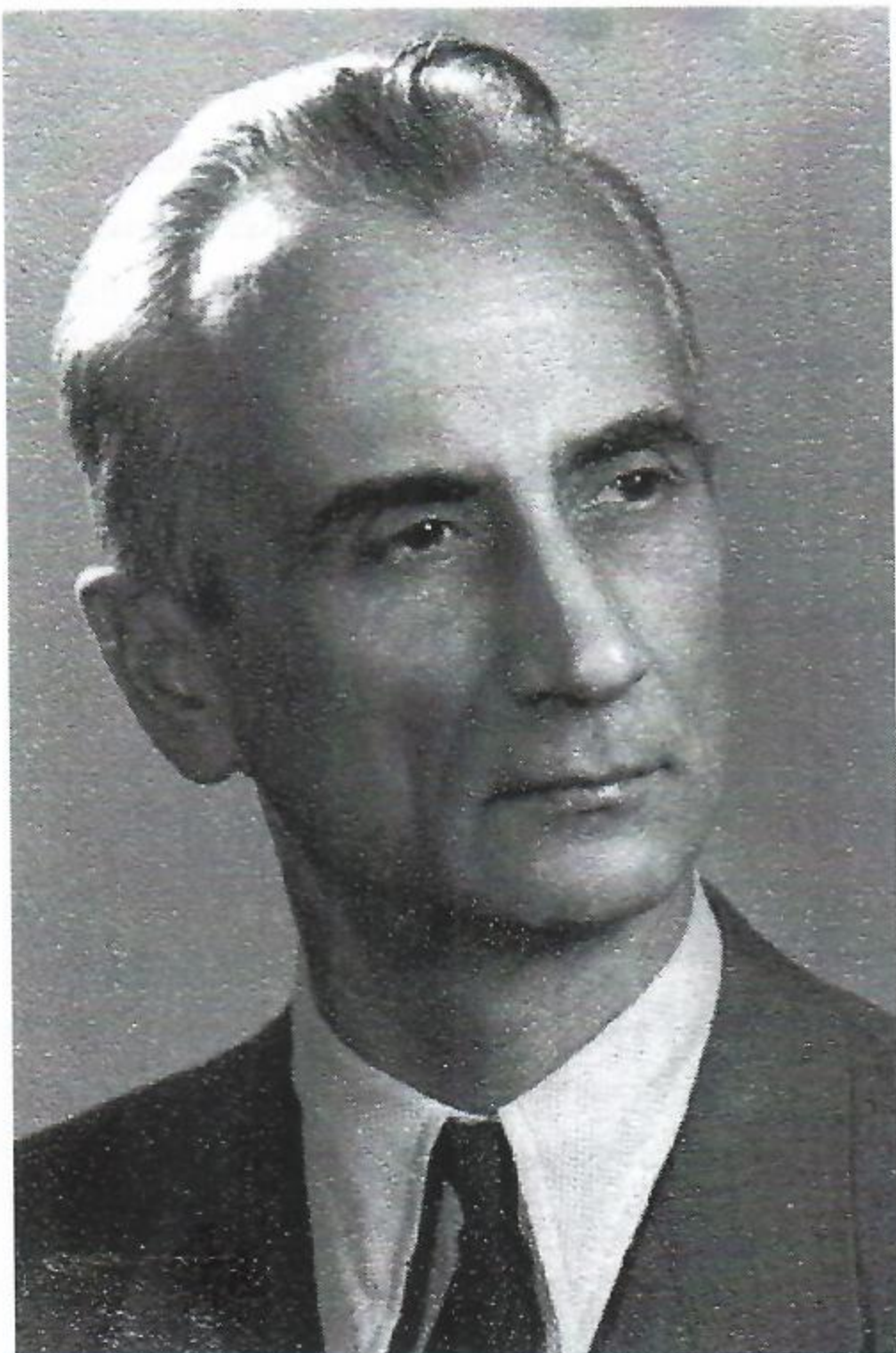

sem értették. Először a Bányászati Tröszt Műszaki Osztályának helyettes vezetője lett, igazgatója ekkor Osztrovszky György volt,¹²¹ a Műszaki Osztály élén Vargha Béla állott. Mindkettőjükkel jó munkatársi és baráti viszonyt alakított ki igen rövid idő alatt.

Hozzá az Albert-telepi bánya¹²² került, amely már hosszú ideje nem teljesítette tervét. A helyszínen kívánt meggyőződni a lemaradás okairól. Elszörnyedt a bányában a kamrafejtések állapotán és az embertelen munkakörülmények között kínlódva dolgozók erőfeszítésén. Ő egészen máshoz szokott a Szovjetunióban. Itt csak hason csúszva, a szükséges támfákat lábukhoz kötözve kínlódtak el a kamrákig a munkások.

„Ezt így folytatni és közben eredményes tervteljesítést várni képtelenség” – tette meg jelentését és egyben egészséges javaslatait is feletteseinek. Elbeszélgetett a munkahelyen dolgozókkal, megismerte a két Loyt is, akik már a Zsil-völgyében is vájárként dolgoztak, és előttük a frontfejtési módszer nem volt ismeretlen.¹²³ Előadást tartott, gyűlést szervezett a frontfejtés- és vele együtt a gépesített fejtési módszerek, könnyebb munkalehetőségek bevezetése érdekében. Kialakí-

Vargha Béla (ÁBTL)

totta az új munkahelyet, de küzdeni kellett a váltási rendszer megváltoztatásáért, mert így naponta kb. 2,5 óra veszett el, mert nem a munkahelyen, hanem a baliga-táblánál váltják egymást.¹²⁴ Két egymást váltó műszak vezetője Loy Árpád és sógora volt. Eleinte Árpád műszakja termelt kevesebbet, 200 csillét, míg a sógorék 250 csillét adtak le ugyanazon a napon. A hiúságát bántotta a lemaradás. „Majd én megmutatom!” – mondta és elment. Később észrevette, hogy a váltás már a munkahelyen történik, éspedig úgy, hogy a munkára érkezők kikapcsolják a csúszdakapcsolót, mivel akkor már az ő műszakjuk veszi kezdetét.

Nem volt könnyű az élete! Kellemetlenül érintette, hogy félve közelednek hozzá. Végre akadt egy vállalkozó, aki elmondta, mivel mindig kiabál, úgy gondolják, haragszik rájuk. A hangos beszédet még a szovjet frontfejtésekben szokta meg, ahol 70–100 m[éter] is volt egy-egy fronthossz. Ezentúl mindig hangsúlyozta, hogy hangerejének és kedélyállapotának egymáshoz semmi köze nincs, éppen ellenkezőleg, haragjában legtöbbször hang sem jön ki első percekben a torkán.

Egy alkalommal Loy Árpád kereste meg irodájában. Nehezen, de kibökte, hogy csupán 90 fillért kapnak egy csilléért, és ez kevés. „Csupán öt fillér javításhoz van jogom, ezt meg is kapják, ha a mostani 650 csillés termelést tartják. Ne koldulni jöjjön hozzám, hanem erélyesen álljon ki, hogy mit valósítsak meg az eredményesebb termelésért.” Néhány nap elteltével ismét megjelent egy igen erőteljes és egészséges szállítási újítási javaslatával, amelynek megvalósítása javította a termelés mennyiségét. A két sógor versenyének eredménye a műszakonkénti 1010 csille szén lett. Loy Árpád sikeres pályafutásában sok segítséget kapott Kummer Ferenctől.¹²⁵

Körülbelül három hónapig dolgoztam Albert-telegen, amikor telefonon azonnal Budapestre rendelték. Vargha Béla közölte velem – miközben gratulált –, hogy az Országos Tervhivatal Bányászati Osztályának vezetőjévé nevezték ki.¹²⁶ Jelentkeztem az elnök-nél, Vas Zoltánnál, [aki] régi illegális munkámban sokszor volt társam, [és] aki a munkakör azonnali átvételét kérte tőle.

Sok alkalommal kellett vitába szállnia a korszerűbb bányaművelési és gépesítési módszerek bevezetéséért, ezért nem volt sokak szemében népszerű. Ő végig megmaradt szerény, egyszerű embernek, aki szívvel lélekkel bányász, és politikai elkötelezettségének szilárd megvalósítója volt. Nem tudta soha elrejtetni az igazságot, még akkor sem, ha tudta, hogy ezzel mások hiúságát megbántja, vagy karrierjét esetleg veszélyezteti, holott pozícióra sohasem tört. Nem derült ki számára az sem teljes mivoltában, miért kellett a tervhivatali beosztását felcserélni Komlón az igazgatóhelyettesi pozícióval.¹²⁷ Ha nem a vitatkozások vezettek el Komlóra, akkor talán Kubinyit, [az] akkori igazgatót kellett volna hozzásegítenie a távozáshoz? Ezen sokszor morfondírozik még mostanában is, ha szóba kerül ez a téma.¹²⁸

Jelentkezésemkor Kubinyi igen bizalmatlanul fogadta [sic!], amiben megerősítette igazgatója rendelkezése: azaz, hogy az egyes körzetek és az egész vállalat termelési adatait vele rendszeresen közöljék. Értesülése órájában felkereste főnökét és megkérdezte az intézkedés indokát. Megnyugtatta, nem tör [a] helyére. Ezt a feltevést Kubinyi visszautasította.

Megegyeztek, hogy ő sem a komlói építkezésekkel, sem a termelési ügyekkel nem foglalkozik, egyedül a gépesítés lesz a gondja, a gépek zavartalan üzemelése. Mindez 1951-ben történt.¹²⁹

Egy alkalommal kérte Kubinyi, jöjjön át az irodájába. Megtörtént, gondba merülten találta.

„Te vagy az egyetlen, aki korrekt voltál velem szemben mindig, ezt neked igen hálásan köszönöm!” – és melegen megszorította a kezét. „Engem rövidesen – folytatta – letartóztatnak.”

„Ez képtelenség, hiszen ezért a rengeteg munkáért kitüntetés járna!”

Még egy hét sem telt el, és Kubinyi jóslata valóság lett.¹³⁰

Rövidesen ismét Budapestre hívták a Külkereskedelmi Minisztériumba, ahol értesítették, hogy külkereskedelmi megbízottnak nevezik ki három napon belül, csak adja be az életrajzát. A megjelölt idő eltelt, semmiféle értesítés, kinevezés nem érkezett. Érdeklődésére közölték, hogy levélben sajnálkozásukat kifejezve adják tudtomra, hogy ígéretüket beváltani nem áll módjukban.

A Szénbányászati Minisztérium¹³¹ Személyzeti Osztályán ekkor megkérdezték tőle, hol kívánna szívesen dolgozni. Ő a Bányászati Kutató Intézetet¹³² jelölte meg. Így került 1951 augusztusában¹³³ az intézet Bányaművelési Osztályára helyettes vezetőnek, az osztályvezető Krupár Géza volt.

Vas Zoltánt a Tervhivatal éléről Komlóra helyezték a Szénbányászati Tröszt igazgatójának.¹³⁴ A komlói bányaüzemmel foglalkozva sokszor volt hivatalosan lent, amikor Vas többször félig viccesen, félig gúnyosan mindig megkérdezte:

„Mi keresnivalód van Komlón?”

„Ugyanaz, mint Neked” – hangzott mindannyiszor a válasz.

Vas komlói megbízatása nem tartott sokáig.¹³⁵

Komlói emlékei közül legszívesebben egy karácsonyestre emlékezik, amikor a dolgozók gyermekeinek óriási fával és sok-sok ajándékkal sikerült igen nagy örömet szerezni, nem említve a szülők meghatottságát. Mindig nagyon szerette a gyermekeket és az örömszerzés fő indítéka – amit többen, akik ismerik úgy vélték, fia emlékének teszi, mintha őt juttat-

Vas Zoltán (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

ná meglepetéshez [sic!]. Soha nem tudta gyermeke elvesztését kiheverni, bár emlegetni csak a legritkább esetben emlegette.

A Bányászati Kutató Intézet Bányaművelési Osztályán dolgoztak: Lukács Lajos,¹³⁶ Tihanyi Kamill,¹³⁷ Stubnya Viktor,¹³⁸ dr. Mohi Rezső, dr. Konrád Ödön,¹³⁹ [és] itt folytatta tanulmányait az aspiránsi vizsgához Martos – korábban – Mayer Ferenc.¹⁴⁰ Halk szavú, visszahúzódó, de igen ügyesen számító embernek bizonyult, aki lépésről lépésre építgette pozícióját és rövidesen a BKI Pártszervezetének titkára lett.

Igen nehéz évek következtek! A személyi kultusz és az üzemi szabotázsoktól való félelem irányítóerőt képezett. Ekkor történt 12 bányamérnök letartóztatása, ellenük a vád szabotázsakció szervezése [volt], ellenségnek minősítették őket. Közöttük volt az osztályvezető Krupár Géza, dr. Káposztás Pál, aki nem tartozott az Intézethez, Dzsida László, Hansági Imre, mindketten szintén másutt dolgoztak, dr. Mohi Rezső az osztályról később került a rendőrség kezére. Ismerte és becsülte a lefogottakat, meggyőződése volt mindannyiuk ártatlansága, de féltette őket, hogy

Káposztás Pál (Lánczi Tamás)

Életkép a bányából
(Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

előbb-utóbb megtörnek és elvállalnak olyasmit, amit soha, mint mérnöki becsületükkel összeférhetetlent el nem követnének. Teljesen egyedül és titokban cselekvésre határozta el magát. Anyagot gyűjtött korábbi és jelenlegi munkájukról, de jellemezte Ajtay Zoltánt is, akinek bár ekkor magas beosztása volt, de akadtak elgondolkodtató tények 1945 előtti életében.

Végigizgulta a családokkal az otthoni, de az intézeti házkutatásokat. Petőfibánya fejlesztési tervét akarta a feljelentő, mint dokumentumot megszerezni, holott ebből a minisztériumnak is volt példánya. Nem sikerült az akció, pedig több esetben is kutattak abban a szekrényben, ahol iratok között nyugodott a terv. Figyeltették, két személy tartózkodott huzamosabb ideig az osztályon azzal a magyarázattal, hogy a szemközti épület hivatali helyiségéből tartsanak szemmel valakit, ugyanakkor felfedezte, hogy íróasztalában, redős szekrényében az iratok sorrendje nem egyezik a tőle összerakottal. Az adatgyűjtésben igen szorgalmasnak, odaadónak bizonyult Martos Ferenc, a beadványok szerkesztésében, fogalmazásában Tornáry Mária titkárnő¹⁴¹ járt a kezére.

A beadványok nem az Államvédelmi Hatósághoz, hanem Rákosi titkárságához kerültek¹⁴² olyan szerencsés időzítéssel, hogy mindig a tárgyalások előtt szolgáltatottak újabb és újabb cáfoló adalékot a letartóztatottak védelmében.¹⁴³ Valaki segítette őt, de az információszerző nevét, aki mindig tájékoztatta, mire kellene védelmi bizonyíték, soha nem árulta el senkinek.¹⁴⁴ Egy példányt ezekből a levelekből – amelyeknek az indigóját is elégette, félve az avatatlan kezekről és szemektől, akik még a papírkosár tartalmát is ellenőrizték – Gerő Ernőnek is küldött. Folyt a küzdelem életre-halálra! Mindennel számolt a feljelentő, csak azzal nem, hogy Ferenc ekkor kettős állampolgár volt,¹⁴⁵ és így védelmet kapott.¹⁴⁶

Megüzente neki, vegye el a kezét az ügyről, mert megégeti.

„Ha megégetem, nekem fáj, nem neked” – szólt a válasz, és a munka, a küzdelem a szabadságukért folyt tovább.

Mivel az ijesztgetéstől nem rettent meg, taggyűlésen vádolta meg és javasolta a pártból való kizárását. A létrehozott fegyelmi bizottság megállapította

az állítások valótlanágát, azt rágalomnak minősítve felmentették, de a rágalmozót semmiféle megrovásban nem részesítették.¹⁴⁷

Végre megszületett a tárgyalás, majd az ítélet, illetve a szabadon bocsátás, mivel a kikényszerített vallomásokat visszavonták, a vádak pedig megdőltek, és Vargha Béla kivételével mindannyian visszatértek otthonukba, munkahelyükre.¹⁴⁸

Gerő felhívatta 195[...]ban¹⁴⁹ a parlamenti titkárságára. Közölte vele, hogy állításait felülvizsgáltatták, azok eddig 95%-ban tökéletesen igaznak bizonyultak.

„Akkor Vargha Béla miért nem szabad még mindig?” – kérdezte.

Az ő szabadon bocsátása négy hónappal később történt, Gerő intézkedésére megtartott felülvizsgálat eredményeként.¹⁵⁰ Ezt a vizsgálatot Bakos Pál főügyész vezette.¹⁵¹

Feltevése az ügy kavarója és feljelentője személyében igaznak bizonyult, mert dr. Káposztás Pál halála előtt néhány nappal a lakására kérette, részben azért, hogy újból köszönetét kifejezze, részben azért, hogy

esküvel megerősítve állítását, elmondta, hogy látta az eredeti feljelentést és rajta tévedhetetlenül felismerte az aláírást.

„Ennek közlésével tartozom, mert ki tudja, mi jöhet még, legyen róla tudomásod, mert én vallomást már melletted nem tehetek” – ezzel búcsúzott.¹⁵²

* * *

Az 1956-os események idején az Akadémia utcában lakott.¹⁵³ Mikor az V. kerületi párttagok névsora az ellenforradalmárok kezére került, és erről értesült, a Balassa János Kórházba ment, mivel éppen beteg is volt. A kórház akkori igazgatója Dr. Vadas Sára, Vas Zoltán felesége volt. Titkárnője a Bányászati Kutató Intézetben korábban dolgozó Tornáry Mária. A kórházban sem volt nyugodt az élet, többször kerestek régi párttagokat, amikor volt titkárnőm és Dr. Nagy Erzsébet belgyógyász alorvos mindig más és más osztályon helyeztek el. Ekkor már ismét egyedül élt Budapesten, mert felesége kisebbik lányával – az idősebb már férjével korábban – hosszú huzavona és

családi kellemetlenségek után visszatelepült, hivatkozva honvágyára.

Az ellenforradalmi időszakban elfogyott a kórház szene. Kiutalást szerzett 20 tonna szénre Dr. Kassai Ferencről.¹⁵⁴ A kórháznak sikerült megfelelő nagyságú pótkocsis teherautót biztosítani, és elindult a szénért a kórház titkárnőjével. Ez a veszélyes, nehéz út három napot igényelt, amíg a rakománnyal Pusztafámról visszaértek. A rakodás idején az erdőben lévő ellenforradalmi személyek beüzentek, hogy akit a rakodón meglátnak, lelövik, és a szemet szállító autó kerekeit is szétroncsolják lövedékeikkel. Ferenc felvette prémes, füles sapkáját és a rakodás teljes ideje alatt a rakodó legmagasabb pontján állva irányította és nézte a munkát.

A visszatérés után azonban már nem volt tanácsos tovább a kórházban maradni, egyre sűrűbben kerestek ott elvtársakat, közben Vadas Sára is eltávozott a Szovjetunióba. Akkor Vácott, saját családjához menekítette és kísérte őt régi munkatársnője, ahol egészen november 4-ig tartózkodott. Miután megérkezett a hír az ellenforradalom leverésének kezde-

téről, azonnal visszatért szovjet tankon utazva Budapestre. Vác felé utaztában igazoltatás volt a vonaton, majd annak végeztével a két ellenforradalmár éppen abban a fülkében telepedett le, ahol ők utaztak. Igen barátságos beszélgetéssel, mégis igen nehezen teltek a percek, hiszen bármelyik pillanatban a cigaretta-tárcával, illetve helyette kiemelhetné volna piros [ti. szovjet] útlevelét. Igen megkönnyebbülten szálltak le mindketten a vonatról.

Az ellenforradalmi elemek a Bányászati Kutató Intézetbe is befészkeltek magukat. Az egyik igazgató-helyettes gyűlést hívott össze, hogy az intézeti vagyon széthurcolását megakadályozza éppen úgy, mint a kommunisták eltávolítását. „Reájuk még szükség lesz” – mondotta.

A rend helyreállítása után az élet fintoraként Vajk Artúr igazgatói székébe Ajtay Zoltán került.¹⁵⁵ A két nagy ellenfél egy intézmény munkatársává lett. Az 1957. május 1-ig megejtett átigazolások¹⁵⁶ során [Ajtay] már nyugodtan megtagadta 1956-os nyilatkozatát: Őt bekényszerítették a pártba! Ő párttag lett ismét, míg Dr. Kassai, akire ellenséges ténykedés árnyé-

ka sem esett, kívül maradt, pedig helytállásából előny származott csak.¹⁵⁷ Még ma sem tagja a pártnak.

Ekkor történt az is, hogy Dzsida László – aki szintén ellenségnek bélyegezve a bányászpernek elnevezett bűnügy egyik vádlottja volt – egy iratmásolatot mutatott neki, amely a feljelentés szövegét, a gyanúsítottak névsorát tartalmazta. Úgy informálta őt, hogy az ötlet Ajtaytól származik, nyolc személy írta alá, elsőnek Vajk Artúr, a volt intézeti igazgató, utolsónak Martos (Mayer) Ferenc, az adatgyűjtésben segédkező intézeti aspiráns, akiből később ig[azgató] helyettes, majd az intézet igazgatója lett. Az irattal Martoshoz futott:

„Hogy tehetél ilyet? Hogyan írhattad alá ezt a förmedvényt, amelyből egyetlen szó sem igaz és ezt tudtad?!”

„Kényszerítettek” – mondta egykedvűen. „Ja, a bátorság nem mindenki erénye.” – És ezzel magára hagyta a kérdezettet.¹⁵⁸

Ettől a pillanattól kezdve köztük elromlott a viszony, bár kifelé Martos a kötelező udvariasság ellen nem vétett, erre gondosan vigyázott. Meghívást akkor

kap az Intézetbe, ha elkerülhetetlen, pedig a székház megszervezésének ötlete és megvalósításában való közreműködés nem kevés energiáját emésztette el.

Az ellenforradalom után 1957 elején Hruscsov hazánkban járt. Az egyik fogadáson Kádár elvtárssal sétált, amikor felismerte a szovjet bányászegyenruhát viselő, sok magyar érdeméremmel kitüntetett Ferencet. A nevére nem emlékezett, a közös munkára, az egyetemre küldési javaslatára igen. Szép emléke maradt ez a találkozás!¹⁵⁹

A KIMSZ 50 éves évfordulójára készülve Vas megyében, az irattári kutatások során az ellene kiadott elfogatási parancs és körözési levél előkerült, ahol nevét és titkári beosztását feltüntették, megemlítve illegális kommunista tevékenységét is. Felkeresték Budapesten, meghívták az ünnepségre, amelyen feleségével, aki időközben ismét visszatért, jelent meg. Az ünnepély igen szép, nívós és szívvel rendezett volt, és hálás meglepődéssel fogadta az őt körülvevő szeretetteljes megnyilvánulásokat, amelyben Vinkovics János megyei KISZ titkár, Vámos János a szombathelyi városi PB I. [első] titkára és dr. Gonda György

Vas megyei tanácselnök, valamint Czirák Ferenc Vas megye PB titkára részesítette. Megmutatták a megye nevezetesebb helyeit és két heti üdülést is biztosítottak részükre Bozsokon.

1962-ben megvédte kandidátusi értekezését, amelynek összeállításában többek között dr. Kassa Ferenc, Vargha Béla adatszolgáltatással, Tornáry Mária pedig a tanulmány megszövegezésével nyújtott segítséget. 1963. március 18-án nyerte el a doktori címet.¹⁶⁰

Bármilyen kudarc, mellőzés érte is, bármennyire fájt sokszor a nem mindig harmonikusnak mondott családi élet, leányai távolléte és ridegsége, a munkát és elvhűségét soha nem áldozta fel a pillanatért.

1970. március 1-én vonult nyugdíjba 49 évi kemény, és sokszor igen veszélyesnek bizonyult munka után. 1971-ben mindketten megbetegedtek. Felesége agyvérzést kapott, amelynek következtében jobb oldalára teljesen megbénult, őt pedig komoly bélműtétnek vetették alá. A két öreg megható módon támaszkodott egymásra, de a terhet most is ő vállalta.

A beteg asszony ismét hazakíváncozott. Sokszor eltűnődik, vajon feltétlen szükséges volt-e a műtét,

hiszen bélpanaszai elkísérték egész életén át, de humora felülkerekedve megter[e]m[t]i számára a megnyugvást [sic!].

A súlyos, négyórás műtét után nehezen ment a javulás, mert gondjai – kórházban fekvő beteg felesége, aki mindaddig sem tanult meg magyarul – sokat felőröltek a gyógyuláshoz szükséges energiából. Amint hazamehetett, távozott a kórházból, hazavitte az asszonyt is, és igyekezett erejétől függően ellátni mindkettőjüket a háztartással együtt. Három hónapig lábadozott a Soproni Szanatóriumban, miközben feleségét a Kútvölgyi Kórházból a Margit Kórházba vitték át. Innen vitte hazatértekor lakásukra.

Amikor ismét mindketten budai otthonukban voltak, az asszony – aki mindvégig szovjet állampolgár volt – egyre gyakrabban kérte, majd követelte, hogy most már harmadszor és véglegesen hazatérhessen. Megkezdődött az intézések végeláthatatlan sorának rendezése: útlevél, nyugdíjátutalás, ahol a teljes összeg folyósításáról tájékoztatták, fel kellett adni a lakást, eladni a bútorokat, amit nem sikerült elajándékozni a könyvtárral együtt [sic!]. Intéztetni a

csomagolást, engedélyeket. Nem is győzte maga, és a közbejárást vállaló ügyvédnek jelentős tiszteletdíjat – 5000 Ft-t – fizetett ki.

A béna asszonyt kísélni kellett. A Dunaj turistahajóval utaztak, amelynek [a] veje másodkapitány volt [sic!].

Megérkezésük alkalmával leánya, Vitusz örömmel fogadta őket, de magatartása igen gyorsan, már másnap megváltozott, miután ott nem a magyar nyugdíj összegét, hanem az ott megállapítottak – először 77 Rubl., majd 120 Rubl.¹⁶¹ – folyósításáról intézkedtek.¹⁶² Ez nem az az összeg volt, amit leánya tőle várt, hiszen tudta, hogy itt 5682 Ft-t hoz havonta a postás. Az eladásból maradt annyi pénze, hogy a rendelkezésre bocsátott szobájukat a legszükségesebbel berendezze. Napról napra rosszabb lett a helyzet. Kedvezni kívánt családjának, javasolta – és az anyagiak fedezését is vállalta – a tanítás befejezésének időpontjában egy Fekete-tengeri hajókirándulásnak [a szervezését]. Örömmel vállalkoztak reá, hiszen nekik mindez semmibe nem került. A kirándulás örömét elrontotta az Odesszában kitört

kolerajárvány, amiért először mindenkit leszállítani kívántak a hajóról, majd mégis visszatért a hajó az odesszai kikötőbe, ahol a megfelelő óvintézkedések megtétele közben az utasokat partra hozták, repülővel lakóhelyükre szállították.

A helyzet a kis nyugdíj miatt egyre rosszabb lett. Kétségbeesésében még Brezsnyev titkárságához is fordult, de a törvényeket megváltoztatni nem lehet.¹⁶³ Igyekezett magát hasznossá tenni munkájával otthon és a kertben. Eljutott a sok áskálódás során addig a pontig, hogy végez magával. Izmailtól, ahol laktak kb. 30–35 km távolságban mocsár húzódik, itt kívánta befejezni az életét. Tettét a vele találkozó határőrök akadályozták meg, akik felültették kikérdezése után az odesszai autóbuszra és hazaküldték azzal, hogy béküljön ki leányával és sorsával. Ott hon ismét átgondolta a dolgot, és nagyon szégyellte megfutamodását, de a helyzete ezzel nem javult. A felesége beszélgetésükből leszűrte vagy megsejtette a megghiúsult szándékot, és felajánlotta, utazzanak ismét vissza, aminek ő nagyon megörült. De amikor kivitelezésre került a sor, az asszony mégis visszama-

radt. Fáradtan, betegen, pénz, lakás nélkül határozta el magát a hazatérésre. Azonnal levelet írt haza a Nyugdíjfolyósító Intézetnek ellátmánya helyreállítása ügyében, az MSZMP Központi Bizottsága Titkárságának, hogy lakást nem, de legalább egy férőhelyet biztosítsanak számomra a szabadsághegyi új szociális otthonban.

A válaszok gyorsan megérkeztek a szükséges iratok megnevezésével és eljárások megnevezésével. Közölték, hogy a kért helyen nincs lehetőség elhelyezésre, de a Rózsa Ferenc utcai otthonban igen,¹⁶⁴ bár külön szobát a nagy létszám miatt biztosítani nem tudnak.

A magyarországi értesítést ismertettem feleségemmel, aki megismételte, hogy utazzak el, sőt, kíváncsi is mielőbbi távozásom, de ő meggondolta magát és végleg marad. Az ottani hivatalos teendők elintézése után megváltottam megtakarított pénzemből Kijevbe a repülőjegyet, majd onnan tovább utaztam Budapestre. A kijevi konzulátuson közölték, hogy 30 napos látogatásra adhatnak vízumot, miután az lejár, vissza kell térni.

„Én végleg megyek vissza” – mondotta.

„Akkor Budapestről írja ezt meg” – kapta a felvilágosítást.

* * *

Budapesten nem várta senki. Csomagjával taxin kereste meg az otthont, ahol tatarozás folyt. Neki soha semmi nem ment simán az életben! Először négyágyas, jelenleg kétágyas szobában él egy kelles, alkalmazkodó szobatárssal, akihez ő is igazodik. Telnek a napok az öregek között szokásos apróbb perpatvarokkal. Éldegél, olvasással, sétával telnek a napok és emlékezéssel. Kevesen látogatják, hiszen akinek érdekében bármikor közbenjárt, azok közül sokan könnyen felejtene. Emlékezik a komlói karácsonyfa ünnepélyre, a debreceni 40 éves jubileumi gyűlésre, – a párt megalakulásának 40. évfordulóján járt Debrecenben, mint hivatalos szónok – a Szemere utcai iskola kedves úttörőire, akik az ötvenes években tiszteletbeli úttörőnek választották és megajándékozták Kolumbusz hajójának, a Santa Mariának

kicsinyített másával. A HKV-1000 lépegető fejtési vándorbiztosításra, amelyet Horváth Ferencsel és Veress Ferencsel az ő ötlete alapján hoztak létre, és amelynek kikísérletezésében többen nem úgy támogatták, ahogy szakmai lelkesedése, hivatása szerette volna. Felidézgeti a szép és nehéz napokat egyaránt, de ha újra kezdené, ismét vállalná a harcot – ezt szokta mondogatni derűs nyugalommal. Várja a postát, ez jelenti számára kapcsolatot a világgal.

Ennyit sikerült összegyűjteni róla, részben ismerőseinek tett közléseiből, részben róla megjelent cikkekből, szakmai munkásságát tükröző üzemi múltjának megismerésével.

Megbékélt lélekkel él, egyedül, aki pedig mindig igen szerette a családi közösséget, az otthont. Derűs napokon ütemesen kopog a botja a budapesti aszfalton, sétál és emlékezik.

Te!

sötétben
bujkáló
rémhír-
terjesztő
ellenfor-
radalmár
reszkess!

FÜGGELÉK

Jelentés Rákosi elvtárs részére

1952. július 23.

Kummer Ferenc elvtárs leváltását már korábban a Baranya Megyei Pártbizottság is javasolta és ezzel a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium egyetértett. Kummer Ferenc elvtárs leginkább apró szervezési feladatok megoldásával foglalkozik. A beosztottjainak munkáját nem irányította és nem is ellenőrizte. Legtöbbször munkatársai bevonása nélkül intézkedett. Kritikát, szakvéleményt általában nem fogadott el. Rövid idő alatt az a vélemény alakult ki, hogy Kummer elvtárs igen nagyhangú, goromba ember, aki csak beszél, de nem sokat cselekszik.

Kummer elvtársnak a legfőbb hibája, hogy a dolgozókkal sem tudott jó kapcsolatot kialakítani.

Pl. Komlón megtörtént, hogy amikor az egyik sztahanovista csapat a nagy hőségtől tűzveszélyes munkahelyen nem tudott olyan eredményt felmutatni, mint máskor, akkor durván azt mondotta a

sztahanovista csapatvezetőnek, hogy „maga 25 bótót érdemelne”, más esetben igen élesen kijelentette, hogy a dolgozók szabotálnak és nem akarnak dolgozni.

A felelősség kérdését a legtöbbször a helyi párt és szakszervezeti szervekre hárította.

Személyesen foglalkozott az álbetegek ellenőrzésével. Egy esetben a beteglistán az egyik nevet találomra megjelölte és annak a lakására rendőrt küldetett, aki meglepődve látta, hogy az illető dolgozónak el van törve a lába és valóban beteg. Ezt a tényt az ellenség is fel tudta használni, mondván, hogy Komlón már a betegeket is rendőrrel akarják bevinni a bányába dolgozni.

Kummer elvtárs lehetetlen viselkedésével és intézkedéseivel saját magát, Komló dolgozóitól és a becsületes műszaki értelmiségtől teljesen elszigetelte. Pap elvtárs, aki még jelenleg is a komlói szénbánya párttitkára, elmondotta, hogy kezdetben nagy tisztelettel nézett Kummer elvtársra, mint olyan emberre, aki a Szovjetunióban dolgozott és sokáig nem merte megmondani a véleményét vele szemben, bár látta,

hogy nem egyszer intézkedései helytelenek. De később, amikor már tűrhetetlen volt a viselkedése, akkor szembehelyezkedett vele és bátran megmondotta véleményét.

Kummer elvtárs leváltását Havrán [István] elvtárs [a bányászszakszervezet elnöke] személyesen közölte. Havrán elvtárs részéről helytelen volt, hogy Kummer elvtárral nem közölte leváltásának igazi okát. Havrán elvtárs ahelyett, hogy nyíltan megmondotta volna Kummer elvtársnak súlyos hibáit, kitért előle és a gyenge magyar nyelvtudásával indokolta leváltását.

A minisztérium Komló III. negyedévi termelési tervét azért csökkentette, mert a bekövetkezett tűzesetektől kifolyólag kiesett a nagy termelő front és a meglévő vakvágatokból az eredeti termelési irányzatot a bánya nem tudta volna teljesíteni.

Helytelen az álláspontja Kummer elvtársnak, amikor a III. negyedéves terv lecsökkentését azzal magyarázza, hogy a minisztérium nem adott megfelelő létszámot. Kummer elvtárs ezzel el akarja vonni a figyelmet a hanyag bányavezetés következtében előállott tűrhetetlen munkaviszonyokról, amelyet ő

maga is 6 hónapon keresztül, Komlón való tartózkodása alatt eltűrt.¹⁶⁵

Kummer elvtársnak hosszú időn keresztül lehetősége volt, hogy Komló felfejlesztésében kivegye részét.

1949-50. évben a Nehézipari Minisztérium Szénbányászati Főosztályán a műszaki osztály helyettes vezetője volt, igen aktívan belefolyhatott volna Komló fejlesztése körül már ez időben élesen folyó vitákba, amikor az ellenséges beállítottságú műszakiak arról beszéltek, hogy Komlót nem érdemes fejleszteni, mert Komlón nincs szén.

Komoly segítséget tudott volna nyújtani olyan fontos beosztásban is, mint az Országos Tervhivatal Bányászati Osztályának vezetője és végül Komlón, mint a Komlói Szénbányászati Tröszt főmérnöke. Azonban a tények azt mutatják, hogy nagyobb feladatokat nem képes megoldani.

Összefoglalva: Kummer elvtársat eddigi munkájában csak úgy tudtuk megismerni, mint olyan műszaki embert, akiben lehetnek jó képességek,

azonban a munkát nem tudja megszervezni. A feladatokat egyedül akarja megoldani. Rosszul sikerült intézkedéseit az ellenség sok esetben kihasználja. A minisztérium utasításait egyáltalán nem vette és ma sem veszi figyelembe. Munkájában teljesen a saját feje után megy.

Budapest, 1952. július 23.

[MNL OL 50667. sz. mikrofilm (M-KS 276. f. 65. cs.) 262. ő. e. 86–87. Jelentés, 1952. július 23.
Az aláírás nem olvasható ki.]

Kummer Ferenc levele Hidas Istvánnak

1953. december 17.

Másolat Gerő elvtársnak!

Kedves Hidas Elvtárs!

Kötelességemnek tartom felhívni figyelmét a szénbányászat egyes problémáira, annál is inkább, mert a december hó 17-én megtartott bányászati értekezleten elhangzott előadásából és különösen zárszavából kitűnt, hogy Hidas elvtárs érzi a szénbányászatban meglévő bajokat.

A szénbányászatban valóban komoly bajok vannak, s ezek sürgős kiküszöbölésének elmulasztása nemcsak fékezi, de holtpontra is juttathatja a magyar szénbányászat fejlődését.

Röviden rátérek az egyes hiányosságokra.

A kritika hiányának okai: A BEM-ben¹⁶⁶ és a volt Szénbányászati Főosztályon a kritikát nem szívták,

de ellenségesen viselkedtek az alulról jövő ellenérvekkel szemben is. A Főosztály volt vezetőjének, Ajtay Zoltán bányamérnöknek kedvenc kitétele volt, hogy „székely ember nem felejt”. Ezt a mondását érvényesítette is minden ellenérvvel vagy kritikával szemben. A Főosztály munkastílusához tartozott a kritizálók-
kal és ellenérveket felvetőkkel szemben alkalmazott könyörtelen ledorongolás, az állásból való elmozdítás és sok esetben a letartóztatás is. Például szolgálhat erre Komló, ahol miután élesen bíráltam a Minisztérium egyik vezetőjét, állásomból elmozdítottak, de ugyanakkor az utódomnak mindazt megadták, amit én a kritikámmal kapcsolatban követeltem. Ugyanez vonatkozik Petőfibányára is, ahol Jámbor Miklós bányamérnököt mozdították el helyes kritikája miatt.¹⁶⁷ Példákat még lehetne sorolni, de ez a két eset is elegendő ahhoz, hogy fényt vessen a Szénbányászati Főosztály állásfoglalására a kritikával szemben.

Ha végigvizsgáljuk a Szénbányászati Trösztök, vállalatok és üzemek műszaki létszámát, úgy azt látjuk, hogy rövid idő leforgása alatt a legtöbb trösztnél stb. a műszaki létszámot is felújították. Ez annyira

szembetűnő, hogy az egyik szovjet tanácsadó a múlt évben Komlón kijelentette: „Nem látom a gazdát.” Az ilyen káderpolitika nagyban hozzájárult az alulról jövő kritika elmaradásához.

A letartóztatásokkal kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy ezek a legtöbb esetben érzelmi alapon és nem objektív vádak alapján történtek. Felemlítem a Petőfibányai letartóztatásokat 1950-ben, a pécsit 1951-ben.¹⁶⁸ Ez utóbbival kapcsolatban Umnov elvtárs a Pécsi Szénbányák akkori szovjet igazgatója¹⁶⁹ így fejezte ki magát: „A vádak légből kapottak és a szovjet szakemberek ellen irányulnak.”

Nem utolsó sorban említem meg Vargha Béla és társainak letartóztatását, ami véleményem szerint Ajtay Zoltán személyes bosszúja és általa, a Pártnak és a kormánynak adott helytelen adatok alapján következett be.

Vargha Béla és néhány társa az ország legtehetségesebb és kiválóan képzett szénbányászati szakemberei. Kikapcsolásuk a szénbányászat munkájából a magyar nemzetgazdaságnak már eddig is óriási károkat okozott, részben azért is, mert tudásukat nélkülözzük, másrészt mert ezek becsületesen dolgoztak,

és az ellenük emelt vád hamis adatok és személyi bosszú következménye.

A fentebb vázolt állapot semmi körülmények között sem alkalmas tárgyilagos, építő szellemű kritika kifejtésére, hogy ez így van, ezt világosan megmutatta a legutóbbi tatabányai bányászati értekező.

Az alapszén és a gyenge minőségű barnaszén termelési arányának kérdése.¹⁷⁰ Vargháéknak annak idején az volt a felfogásuk, hogy a karsztvíz-veszély megoldatlansága következtében az alapszén termelésének lényeges emelése problematikus. Dorogon és Tatabányán mindaddig nem lehet nagykapacitású üzemeket telepíteni, amíg a karsztvíz-kérdést többé-kevésbé megnyugtatóan meg nem oldjuk. Ezért kellett megtiltani új kazánok és tüzelőberendezések tervezését és építését dorogi-tatai szénre. Azokat a már létező fűtő- és kazánberendezéseket pedig, amelyeket kis beruházásokkal (kis mechanizációval) a kazánkapacitás megőrzése mellett át lehet alakítani gyengeminőségű széntüzelésre, át kell alakítani. A dorogi-tatai szénre épített és már át nem alakítható kazánokat pedig kellő mennyiségben kell ellátni tatai

és dorogi szénrel. Ugyanez vonatkozott a háztartási és közületi fűtőberendezésekre is. Mennyire szükség volt erre az álláspontra, azt mutatja az, hogy például a pusztavámi bányászfürdő fűtőberendezését tatai szénre tervezték. Vargháéknak az volt a felfogásuk, hogy a tatai és dorogi széntermelést biztonságosan kell fejleszteni úgy, hogy elkerüljük a karsztvíz-betöréses katasztrófákat.

Vargha Béla a Tudományos Akadémia Bányászati Kongresszusán tartott előadásában rámutatott ezekre a problémákra és egy sor javaslatot terjesztett elő.¹⁷¹ A Szovjetunióban tett tanulmányútja után pedig javasolta a nagyteljesítményű szovjet mélyfúró-garnitúrák beszerzését, éppen a karsztvíz-veszély elleni küzdelemmel kapcsolatban.

Ajtay Zoltán Vargha Béla álláspontját elferdítette, mondván, hogy Vargha kíméli az alapszeneket a kapitalista restauráció számára. Ezt személyes bosszúból tette, mert Vargha Béla ellenezte a pilisi szénmedence¹⁷² fejlesztését olyan arányokban, mint ahogy azt Ajtay javasolta.¹⁷³

Ajtay akkori állítása szerint a pilisi szénmedencének 54 millió tonna szénvagyonra van, amiből 27 millió tonna alapszén. Vargha Béla ezt az állítást adatokkal cáfolta meg és kijelentette, hogy addig, ameddig ő lesz a szénbányászat élén, nem fogja megengedni a népgazdaság eszközeinek reménytelen vállalkozásokba történő befagyasztását. Vargha Béla álláspontjának helyességét bizonyítja a pilisi szénmedence jelenlegi helyzete.¹⁷⁴

Ajtay felvetette Petőfibánya és a Mátravidéki Erőmű problémáját is, mégpedig úgy, hogy Petőfibánya helyett Pilist kellett volna fejleszteni, mert Pilisen van szén, viszont Petőfibányán nincsen. Hogy mennyire helytelen ez az álláspont azt bizonyítja a pilisi szénmedence jelenlegi helyzete és az a tény, hogy Petőfibánya jelenleg már megközelíti az 5000t/nap termelést. De az is tény, hogy ha a Mátravidéki Erőmű ma nem létezne, akkor az ország évente néhány milliárd forint kárt szenvedne energiahány következtében.¹⁷⁵ Ezt igazolja, a November 7-i Erőműnél az utóbbi időben beállt helyzet is.¹⁷⁶

Ajtay állításainak igazolására több szakbizottságot hívott egybe. Ezek a bizottságok Ajtay által rendelkezésükre bocsátott anyagot dolgozták fel, magában a Minisztériumban Ajtay személyes ellenőrzése mellett. Feltehető, hogy Ajtay kihasználva hivatali helyzetét alárendeltjeit véleményük kialakításában erőteljesen befolyásolta. Ezt annál is könnyebben megtehetette, mert az egybehívott bizottsági tagok egyike sem volt soha abban a helyzetben, hogy az egész magyar szénbányászat és energiagazdálkodás helyzetét összefüggően áttekinthette volna. Ők csak az ország egy-egy elszigetelt területének kérdéseiben lehettek tájékozottak. Így Vargha János bányamérnök csak Komló és Brennberg[bánya], Vas László bányamérnök csak Rózsaszentmárton, Hegybíró Béla bányamérnök ugyancsak Komló helyzetét ismeri. Kertairól véleményt nem tudok mondani, őt nem ismerem, de mit olajbányász geológusnak a szénbányászat terén sohasem volt szerepe.¹⁷⁷

Meg kívánom jegyezni: Ajtay Zoltán a pilisi szénbányák részvényese volt a felszabadulás előtt, egészen a bányák államosításáig és erős a gyanúm, Pilis fej-

lesztését éppen ezért szorgalmazta, mert meg volt győződve, hogy a népi demokratikus rendszer nem hosszú életű.

A szénbányászatban 1950-ig rendszeres műszaki irányítómunka volt észlelhető, amely célul tűzte ki magának nagykapacitású üzemek létesítését, kisüzemek ésszerű összevonását stb. Ilyen volt [a] salgó-rónai koncentráció,¹⁷⁸ barcikai koncentráció,¹⁷⁹ Komló stb. (Milyen hasonló kérdést vetett fel Ajtay?) [sic!] Megkezdték a korszerű hosszúhomlokú gépesítésre alkalmas fejtésmódokra (frontfejtés) való áttérést is.

Amikor Ajtay Zoltán került a Szénbányászati Főosztály élére, a szénbányászatban rendszertelen kapkodás és kirakatpolitika kerekedett felül.

Ennek alátámasztására néhány példát sorolok fel.

Az a vélemény alakult ki, hogy a karsztvíz kérdés távlati probléma, ezt akkor kell megoldani, amikor a közvetlen napi kérdések már megoldást nyertek. Mennyire helytelen ez az álláspont, bizonyítja Tatbánya és Dorog jelenlegi helyzete, ahol a karsztvíz-veszély megoldatlansága következtében új, nagykapacitású üzemek telepítése ma úgyszólván lehetet-

len. Bizonyítja ezt a dorogi IX-XII-es akna, ahol a víztelenítés után máris $9 \text{ m}^3/\text{perc}$ vízhozzáfolyás van – az akna $14 \text{ m}^3/\text{perc}$ vízbetörésénél fulladt el – és félő, hogy a fejtési munkák megindulásával az akna újból víz alá kerül. Ugyancsak teljesen bizonytalan a vízveszély miatt a tatabányai XV/a és III/a aknák helyzete is.

A feltárási és fenntartási munkákat, de a gépkarbantartást is 1950-től kezdve elhanyagolták. Gyakran nemcsak a feltárásokat, de az aknamélyítési munkákat is hónapokra leállították – 1952. október-december – a napi problémák megoldása érdekében. Ennek következtében a bányamezők túlnyomó részét összeturkálták, belefejtettek olyan mezőkbe, amelyek lefejtése csak későbbi időpontokban lett volna esedékes, valamint biztonsági és védpillérekbe.¹⁸⁰

Olyan elméletet állítottak fel, hogy Magyarországon, a geológiai zavartságok következtében nem mindenütt lehet gépesítésre alkalmas korszerű hosszúhomlokú (frontfejtési) rendszereket alkalmazni, ezért fejleszteni kell a kamra- és úgynevezett csoportos pillérfejtési rendszereket.

A gyakorlat azt mutatta, ahol komolyan és mérnöki felügyelet mellett foglalkoztak a frontfejtések meghonosításával (Alberttelep, Ormospusztá, Kurityán, Rudolftelep, Baross-akna, Petőfibánya stb.), ott annak ellenére, hogy előzőleg bányarendészeti úton tiltották be a frontfejtések bevezetését (Kurityán, Felsőnyárád), ez a fejtési rendszer mégis bevált és jó eredményeket hozott.

A kapkodásnak egyik jellemző példája a ciklusos munkaszervezés. 1951-ben a Főosztály elrendelte a ciklusos munkaszervezés bevezetését május 1-jére 50%-ban, és az év végére 100%-ban. Azonban rendkívül hiányos felvilágosító, oktató munkát végeztek ezen a téren. A Szovjetunióban a ciklusos munkaszervezést 1936 óta kezdték bevezetni és óriási méretű felvilágosító-oktató munkát végeztek ezen a téren. A Főosztálynak az az álláspontja, hogy rendeletileg vezeti be a ciklusos munkaszervezést, nemhogy elősegítette volna ennek az élenjáró szovjet módszernek az alkalmazását, hanem sok helyen kompromittálta azt.

Hiba volt a Főosztály részéről az is, hogy a gépesítés terén nem végzett céltudatos munkát. Korsze-

rű bányagépeket teljesen mérnöki felügyelet nélkül akartak meghonosítani, olyan gépek tervezését kezdték meg, amelyek előreláthatólag a magyar geológiai viszonyok között csak kis területen, vagy egyáltalán nem alkalmazhatók (Petőfi-fejtőgép). Könnyű, a magyar bányaviszonyoknak jól megfelelő géptípusok szerkesztésére, illetve beszerzésére a Főosztály kevés figyelmet fordított.

Kőzetmozgás mérés problémája. A gépesítés, új korszerű fejtésmódok meghonosítása, műtárgyak, utak, vasutak védelmére hagyandó védőpillérek biztonságos lefejtése, parancsolóan szükségessé teszi a kőzetmechanikával és kőzetmozgással való tudományos foglalkozást. A Bányászati Kutató Intézet (BKI) Bányaművelési Osztálya ezen téren Komlón és Dudaron végzett kutatómunkát.

A dudari geológiai viszonyok az ország sok bányájára jellemzőek, ezért itt az osztály jelentős területen kőzetmozgás méréseket kezdett. Létszám hiányában a BKI Tőzegosztályán munkájukat bevégzett bányamérőket vezényeltünk Dudarra. A Minisztérium álláspontjára jellemző, hogy ezeket a bányamérőket a

Bányaművelési Osztály véleményének meghallgatása nélkül visszavezényelték a Tőzegosztályra, ennek következtében az a veszély fenyegetett, hogy az összes dudari mérési adatok értéktelenné válnak a mérések megszakítása következtében.

A BKI Bányaművelési Osztályával kapcsolatban meg kell említeni, hogy az osztály a korszerű fejtésmódok bevezetése terén 1953. év folyamán sok értékes javaslatot tett, de ezek a javaslatok a Minisztérium és a Szénbányászati Igazgatóság páncélszekrényeiben elsüllyedtek. Ezekkel a javaslatokkal kapcsolatban felemlíték egy jellemző példát. A borsodi Mátrabánya számára az osztály kidolgozott egy frontfejtési javaslatot, azonban a bánya főmérnöke, Reöck Pál¹⁸¹ kategorikusan ellenszegült a javaslat bevezetésének. Ebben támogatták őt a Borsodi Szénbányászati Tröszt műszaki vezetői. Rudolftelepen, a Bányaművelési Osztály javaslatára bevezették a frontfejtést, ami gazdasági és termelési téren is eredményeket adott. Hogy a Rudolftelepi frontfejtési kísérleteket „továbbfejlesszék”, Reöck Pált Mátrabányáról Rudolftelepre helyezték át főmérnöknek. Mi sem ter-

mészetesebb, hogy most Rudolftelepen a frontfejtési kísérletek visszafejlődtek.

A szénbányászat legfőbb problémája jelenleg koncentrált, tömegtermelést lehetővé tevő korszerű fejtmódra való áttérés, valamint a ciklusos üzem- és munkaszervezés megvalósítása. Ennek a célnak a megvalósítása érdekében meg kell fordítani a fejtési irányt mezőbe haladóról, hazafelé haladóra és a bányákat rekonstruálni kell, hogy megfeleljenek a koncentráció és ciklusos munkaszervezés minden követelményének. Ezt a célt azonban csak úgy lehet megvalósítani, ha minden trösztnél kiválasztunk egy-két bányát, számukra alaposan átgondolt rekonstrukciós tervet dolgozunk ki, termelési előirányzatukat pedig elosztjuk a tröszt többi bányája között és tőlük csak a rekonstrukciós terv maradéktalan teljesítését követeljük meg.

A rekonstrukció befejezése után ezeket a bányákat saját tervükben meghatározott kapacitással terheljük meg és szigorúan ügyelünk arra, hogy a tervben lefektetett elvektől el ne térjenek.

Ez a módszer lehetőséget nyújt arra, hogy a rejtett tartalékokat fokozatosan, tervszerűen feltárjuk,

a termelés szolgálatába állítsuk, és tervszerű sorrendben egy bizonyos idő leforgása alatt összes szénbányáinkat rekonstruáljuk. Ellenkező esetben a fejtési irány megfordítása és a ciklusos üzem és munkaszervezésre való áttérés csak óhaj marad. Bányáinkat a kapkodó munkastílus annyira elrontotta, hogy lélegzetvételi lehetőség hiányában nem képesek átállni. Ehhez azonban az is szükséges, hogy megszüntessük a műszaki vezetők indokolatlan ide-oda dobálását, egészséges vitatkozási légkört teremtsünk, visszaadjuk a vezetőknek a biztonság és az önbizalom érzését.

Mi sem természetesebb, hogy a kritika sem fajulhat el úgy, hogy nyakló nélkül mindent kritizálunk. A kritikának tárgyilagosnak, építőnek kell lennie, kapcsolódnia kell önkritikával (azonban semmi körülmények között önmarcangolással). A feladat megvitátását fenntartás nélküli teljesítés kell kövesse. Ez azonban csak szívós politikai, felvilágosító és oktató munka révén érhető el, ami a pártszervezetek elengedhetetlen feladata.

Szeretnék még rámutatni arra a lehetetlen állapotra, hogy a műszakiak túlnyomó része a vállalatok

és trösztök apparátusában helyezkedik el, a Minisztérium pedig elősegíti ezek további felduzzasztását. Véget kell vetni ennek a helyzetnek, a mérnököket (különösen a fiatalokat) vissza kell helyezni az íróasztaltól az üzemekbe, az alkotó munkához. El kell érni, hogy az üzem vezetője, miután két-három területet már megismert, 10-15 évig a helyén maradjon.

A létszámkérdéssel kapcsolatban a véleményem az, hogy a szénbányászatnak az évi termelési terv teljesítéséhez elegendő létszáma van. A létszámhiány a munkahelyek szétszórtságának, helytelen üzem- és munkaszervezésének eredménye. A probléma nem oldható meg úgy, hogy elrendeljük a munkaerő bizonyos felülről meghatározott százalékának a szénfalra helyezését és ennek a százalékarányának a be nem tartása esetén a műszaki vezetőket megbüntetjük. Ezzel csak zavart okozunk. Azt, hogy mennyi embernek kell a szénfalon lennie és mennyinek kisegítő munkán, azt az adott bánya állapota szabja meg, az a minisztériumi asztaltól nem látható. Egyes bányákon lehet túltengés, de azért van az ellenőrzés, hogy ezeket a túltengéseket megszüntesse.

A jelenlegi ésszerűtlen létszámfelhasználás csak jól átgondolt, tervszerűen végrehajtott rekonstrukció útján rendezhető és ez hozzávetőlegesen, az egész szénbányászatra vonatkoztatva három-négy évet vesz igénybe. Ez azt jelenti, hogy bizonyos létszámszaporításra, bármilyen ésszerűtlennek látszik is, szükség lesz a termelési terv teljesítése érdekében. (Itt csak a már termelő üzemek létszámáról van szó.)

A BKI Bányaművelési Osztályának hatásos segítséget kell nyújtania a Minisztériumnak, a korszerű fejtmódok kidolgozásában, a rekonstrukció végre-

hajtásában, élenjáró üzem és munkaszervezési módszernek meghonosításában, röviden szólva a problémák tudományos megalapozásában.

Ennek a feladatnak a végrehajtására a BKI Bányaművelési Osztálya jelenlegi létszámával és felszerelésével képtelen. A Tudományos Akadémia Főbizottsága már a múlt év elején felismerte a helyzetet, kötelezte a volt Szénbányászati Főosztályt és annak vezetőjét a BKI létszámkérdésének megoldására. Ajtay, aki egyébként maga is tagja, sőt, elnökhelyettese a Főbizottságnak, vállalta a probléma megoldását, de mint sok más kérdést, úgy ezt sem oldotta meg.

Véleményem szerint a BKI létszámkérdése megoldható, ha Vargha Béla és társai ügyét a lehető leg-rövidebb időn belül tárgyilagosan, elfogultság nélkül felülvizsgálnák és felmentő ítélet esetén velük töltenék fel az Intézet létszámát.

Meggyőződésem, hogy ebben az esetben az Intézet tudományos kutatómunkája magas színvonalra emelkedne, egyúttal a magyar bányamérnököknél megszűnne a bizonytalanság lidércnyomása, ami viszont a kezdeményezési készség fellendüléséhez,

vagyis a fásultság megszűnéséhez vezetne. Erre a magyar szénbányászatnak most, amikor az gyökeres fordulat előtt áll, különösen nagy szüksége van.

A magam részéről meg vagyok győződve, hogy Vargha Béla és társai a Petőfi-bánya, Mátravidéki Erőmű, az alapszén, gyenge minőségű barnaszén kérdéseiben becsületesen foglaltak állást és úgy is dolgoztak. Ajtay viszont tudatosan, megfontoltan, személyes bosszúból, becsvágytól kergetve félrevezette a Pártot és a kormányzatot, nem riadt vissza a ferdítésektől sem. Ezt sok más esetben is megtette szemrebbenés nélkül, közülük csak néhányat említek meg:

1. Pilisi földalatti erőmű
2. Tatabányai vízfúrás
3. Keszthelyi piritkutató
4. Nagytornyai grafittermelés
5. Annavölgyi meddőhányó brikettézése
6. Az 1952. évi széntermelési adatok meghamisítása
7. Meddő belekeverése a háztartási szénbe (Mátaranóvák stb.)

Igyekszem tárgyilagosan, őszintén és bátran fel-
tárni Hidas elvtárs előtt a szénbányászat egyes prob-
lémáit, ezt kommunista kötelezettségemnek tartot-
tam, meggyőződésem, hogy ezzel fényt segíték derí-
teni a szénbányászat jelenlegi helyzetére.

Budapest, 1953. december 27.

Kummer Ferenc

bányamérnök

BKI Telefon: 112-877

Lakás: Budapest, V. kerület

Akadémia utca 9. I. em. 1. ajtó

[ÁBTL 3.1.9. V-110208/8. 229–235. Géppel írt
tisztázattal, Kummer Ferenc aláírásával.]

Dzsida László levele Hansági Imrének

Budapest, 1978. május 20.

Kedves Imre!

Május 8-án temettük el Kummer Ferit, barátunkat és segítőnket vészterhes időkben. Haláláról talán már értesültél. Az egyik napilap is közölte pár sorban a gyász hírt,¹⁸² amelyet azután egy írógéppel kitöltött gyászjelentés követett.

Vargha Bélától az én családom örökölte Francit. Minket látogatott minden hét szombatján-vasárnapján, néha hét közben is. Húsvét előtt beszéltem vele utoljára. Hamarosan a házi betegszobába került, s április legvégén halt meg, hirtelen leromlott állapotban.

Feri minden látogatásakor az életéről mesélt. Szinte szó szerint ismételte, s mi is betéve tudjuk gyermekkorának, fiatal éveinek tanulságos történeteit, 1918-beli állásfoglalásának becsületes indítékait, cserefogolyként való kikerülésének, ottani kemény

Dzsida László levele Hansági Imrének

Budapest, 1978. május 24.

Kedves Imre!

A Kummer Feritől rám maradt dokumentumok aktualizálták egykori bányászperünk engem érintő vonatkozásainak felelevenítését. Egyébként is hosszú ideje keresem az ügyben az igazságomat. A dolgok továbbviteléhez most mellőzhetetlenné vált, hogy az alábbiak szerint megkeresselek.

Annak idején, az 1954. március 25-i tárgyalásom, fogságom 13. hónapjában, bűnösnek vallottam magamat – alaptalanul – az ügyeket intéző szervek által „izgatás” címszóval megjelölt cselekmény elkövetésében. A processzusnak ebben a szakaszában terhelő tanúnak – ugyancsak alaptalanul – én neveztelek meg Téged. Ebbeli minőségemben mind az ÁVH-nál, mind a tárgyaláson ki is hallgattak.

A közelmúltban az igazságügyi szervek rendelkezésemre bocsátották a tárgyalás és közvetlen előzményei iratanyagát, ill. annak másolatát, miután az iratok titkos kezelését megszüntették. Bár én a tárgyalási aktákban tulajdonképpen nem találok terhelő anyagot, s bár ügyvédemnek is ez a véleménye, ez egyelőre csak szubjektív szempont. Az erkölcsi-anyagi rehabilitálásom érdekében a Legfelsőbb Ügyészséghez írt beadványomra viszont a következő objektív választ kaptam:

„A beadványa perújítási kérelemnek tekinthető, mert állítása szerint bűncselekményt nem követett el; a tárgyaláson tett beismerő vallomása a valóságnak nem felel meg és az egyetlen terhelő tanú is visszavonta terhelő vallomását. Korábbi, hasonló tartalmú beadványa alapján ezeket a körülményeket már vizsgáltam, amelynek során megállapítottam, hogy a tanú, akire hivatkozott, a tárgyaláson vallomásával egyező, terhelő vallomást tett.”

„A perújításnak többek között akkor lehet helye, ha olyan új bizonyítékokra hivatkozik, amelyek alapján feltehető, hogy fel kell menteni, vagy lényegesen

enyhébb büntetést kell kiszabni, illetve a büntetőeljárást meg kell szüntetni.”

A fentiekből kitűnik, hogy az egykori koncepció per, s az azt előkészítő processzus önvallomás- és vallomásanyagát esetemben fenntartás nélkül ma is hatályosnak tekintik, az anyag ellentmondásait nem elemzik, s a vallomásokat létrehozó körülményeket sem vizsgálják hivatalból. Így mindezt – új bizonyíték gyanánt – nekem kell föltárnom és egy perújítással egybekötve bemutatnom.

A sztálini időkben indított perünkkel kapcsolatban már több ilyen új bizonyítékot gyűjtöttem össze. Ezek fényt vetnek a per szakmai és más indítékaira, föllevenítik a per előkészítésén fáradozó Államvédelmi Hatóság fizikai és pszichológiai módszereit, az előkészítés különböző állomásait, végül következtetni engednek arra, hogy az adott körülmények között a magatartásom – mint őrizetese, gyanúsítotté, vádlotté – miképp alakulhatott, fejlődhetett.

Arra azonban, hogy Te milyen körülmények között tettél tanúvallomást ill. vallomásokat, elhatározó- és ítélőképességed birtokában voltál-e a per elő-

készítésének különböző stádiumaiban. Végül hogy közös munkánk és baráti kapcsolatunk 1952 novemberéig terjedő időszakában izgattalak-e Téged vagy jelenlétedben másokat a társadalmi rend akkoriban meghirdetett, s lényegileg az 1948. évi alkotmányban rögzített alapjai ellen. Ezekre csak Tőled kaphatok hitelt érdemlő bizonyítékot. Tőled is kérem, azzal, hogy egy, a címemre küldendő nyilatkozat formájában szíveskedj eljuttatni.

Egyben elnézésedet is kérem, Imre, a háborgatásért, bár bízom abban, hogy kérésem teljesítése nem zökkent ki alkotó, de nyugalmas életedből. Hála Istennek, itthon is eljutottunk arra a fokra, hogy perem felújítását az illetékes szervektől az egykori gát-lások és a veszély érzete nélkül kezdeményezhetem.

Mindannyiótoknak minden jót kívánva és szíves válaszodat várva, a régi barátsággal.

Üdvözl:

[Dzsida László hagyatéka. Géppel írt tisztázat, aláírás nélkül.]

munkájának, továbbtanulásának, négyévi száműzésének körülményeit. 1948-ban került haza, attól kezdve mi magunk is tanúi, részesei lettünk küszködésének.

Hamvainak temetésén talán tízen voltunk ott a Farkasréten, no meg egy dalárda és a gyászhuszárok. Osváth Pistával¹⁸³ képviseltük a szakmát és a barátokat, Béla bátyánk¹⁸⁴ felesége és veje a bányászper túlélőinek hozzátartozóit, Tornáry Mária és nevelt orvos fiúk a közösen töltött évek szép emlékeit. Öten-hatan jöttek el bajtársai a veteránok otthonából, s egy rokonszenves férfi attól a kerületi bizottságtól, amely Francit saját halottjának tekintette. Ő mondta a meghitt, de az én fülemnek hézagos búcsúztatót. Feri szenvedélyes igazságkereséséről, egyedülálló ebbéli bátorságáról, számos cserbenhagyatásáról és annyi mindent megbocsátó nagylelkűségéről, vagyis a legjelesebb erényeiről nem esett szó.

Tamási Áron egyik megrázóan szép munkájában két ember életútját rajzolta meg: a nagyapáét és a nazarénusét, akik egyformán megszállva, de más-más oldalról keresik a földi-égi igazságot. Haláluk után

két csillag tűnik föl, de aztán egybeolvad, „hogy együtt akarjon teremteni egy jobb világot”.

Ferit, életének állomásait ismerve, azt hiszem, egyel több csillag ragyoghat most az égen.

A földön a jobb világ még várat magára.

Dzsida László

[Dzsida László hagyatéka. Géppel írt tisztázata, Dzsida László aláírásával.]

Hansági Imre levele Dzside Lászlónak

Stockholm, 1978. május 31.

Kedves Laci!

Megkaptam 1978. május 24-én kelt leveled, melyre igyekszem azonnal válaszolni. Leveled életünk egyik szomorú szakaszáról szól, vagyis az egykori ún. bányászper „megrendezéséről”.

Válaszomat egy epizóddal kell kezdenem.

Több mint 17 hónapos, minden alapot nélkülöző fogvatartásom után 1954 őszén, amikor már Ajkán voltam főmérnök, egyik hétvégi hazautazásom során Budapestre, az esti gyorsvonaton megszólított egy „ismerősöm”. Az ismeretség onnan eredt, hogy 1952. december 6-án ő, mint ávéhás főhadnagy, vezetett engem az őrizettest kihallgatásra az ÁVH akkori főnökéhez, Péter Gáborhoz.

A kihallgatás nem volt túl hosszú. Az ÁVH tejhatalmú főnöke tudomásomra hozta, hogy én az Országos Tervhivatalban 1947-től 1952-ig egyebet sem csináltam, csak sabotáltam. Mikor ez ellen – még egy hónapos fogvatartásom után is – tiltakozni merészeltem, olyan hetek következtek, amikre még most is, több mint 25 év után rettegve gondolok vissza. Egy hétig álltam, nem alhattam stb. stb.

Vonati „ismerősöm” – kinek a nevét sohasem tudhattam meg – 1954 őszén, a budapesti gyorsvonaton sajnálkozva bocsánatot kért tőlem és mint mondotta, a bányászper időszaka volt a legsötétebb foltja a testületnek.

Kell mindehhez kommentár? Amikor egy akkor is aktív ÁVH-s tiszt közli velem, hogy ő személy szerint teljesen meg volt győződve ártatlanságomról és csupán a terrorizált fegyelem kényszerítette őt is arra, hogy többek között engem is alaptalan vádakkal „őszinte beismerésre” kényszerítsen olyan dolgokkal kapcsolatban, amiket sohasem követtem el.

Miként te is, én is mindent „bevallottam” és elismertem „bűnösségemet”, mert távolról sem voltam cselekvő és gondolkozó képességem birtokában. Any-

nyira meg voltam félemlítve, hogy mikor 1954 tavaszán egy akkori kihallgatóm – Engedi nevű főhadnagy,¹⁸⁵ aki már bemutatkozott – felszólított arra, hogy vonjam vissza a kényszerítő körülmények hatása alatt tett „beismerő vallomásomat”, még ez ellen is tiltakoztam több napig és továbbra is „bűnösnek” vallottam magam. Hogy bűnös nem voltam, azt ha már a tények nem is tudták eléggé bizonyítani, tárgyalás nélküli szabadon bocsájtásom azt hiszem eléggé alátámasztotta.

Kedves Laci barátom, férhet ezek után a legcsekélyebb kétség ahhoz, hogy állítólagos „terhelő vallomásom” ellened minden alapot nélkülözött?

Miután azt átéltem, hogy én milyen bánásmódban részesültem az ÁVH börtönében, ahol az eltöltött 17 hónap legnagyobb részét teljesen izoláltan, egyes cellákban töltöttem el, semmiképpen sem lehet kétségem arra vonatkozólag, hogy Te más bánásmódot kaptál volna és természetesnek kell tartanom, hogy bűnösnek vallottad magad „izgatás” címén, amit sohasem követél el.

Több mint 25 év után Lacikám én csak arra emlékszem vissza, hogy hány hosszú órát töltöttünk el

a bányászati kérdések megbeszélésével, mert Te is én is szinte fanatikus lelkesedéssel igyekeztünk a magyar bányászat legjobb érdekeit szolgálni.

Több mint 21 éve voltam kénytelen elhagyni szülőházamat és hogy idegen környezetben is megálltam a helyem, azt annak is köszönhetem, mint Te magad én is lelkesedéssel szeretem bányász szakmánkat és ezért tudtunk és tudunk eredményeket felmutatni munkaterületünkön.

Kedves Laci! Talán egy szárazabb, konkrétabb és dátumokkal alátámasztott levelet vártál tőlem. Ilyet azonban írni nem tudok, mert az ún. bányászper 1952–1954-ben ugyancsak nélkülözött minden konkrét alapot!

Természetesen bármikor szívesen állok rendelkezésedre bármiben amire csak szükséged lehet.

A régi baráti szeretettel üdvözöllek,

Hansági Imre

[Dzsida László hagyatéka. Géppel írt tisztázat, Hansági Imre aláírásával.]

Tornáry Mária levele Dzsida Lászlónak

1979. augusztus 15.

Kedves László!

Köszönöm levelét, amelynek mindig örülök, mert kissé visszazáll a régi idők néhány kellemes, vidám emléke. Viszont őszintének kell lennem, és csalódtam, hogy a kért életrajzot nem mellékelte. Meglepett a tavasszal, amikor arról írt, – hogyha jól betűztem ki Viráliséknak kölcsönözte. Valószínűleg még mindig ott van, és nem szeretném, ha végigjárná az ismerősöket, mert alaposan megviselné, ez az egyetlen példányom, és nekem nem maradt más és több. Remélem és hiszem, hogy megérti a kézirat iránt érzett aggodalmamat anélkül, hogy bizalmatlan lennék a hazakerülését illetően.

Köszönöm a sűrű látogatását Francinál. A margarétákat én tettem oda, egy kis mécsest is gyújtottam, remélem elégett és nem okozott semmiféle kárt a virágokban.

Szerettem volna az ünnepekre felugrani, de a magánvizsgázóm, meg az itthon sűrűsödő dolgok áthúzták számításomat.¹⁸⁶ Talán szeptember első felében pótolhatom, bár nem ismeretes előttem még, mit rejt a tanévkezdés. Lesz-e reám szükség, jut-e óra, ez mindig az utolsó percekben derül ki. A házépítéssel kapcsolatban semmin nem csodálkozom, csak azon, hogy ennyi energiájuk van a teljesítéshez!

Szívből kívánok mielőbbi szerencsés befejezést és sok-sok boldog évet a szép új otthonukban!

Ilu megérkezett-e már? Gondolom, ha sikerül a szeptemberi kirándulás, akkor Mindannyiukat láthatom. Ez a nyár nem volt valami pihentető, és a tél sem ígérkezik annak. Mindig öröm, ha érkezik levél, előre is köszönöm, ha újra gondolnak reám.

Szíves szeretettel kíván igaz jó szerencsét és Ilunak sok öleléssel küldi köszöntését:

Mária

Köszönöm a fényképet!¹⁸⁷

[Kummer Ferenc hagyatéka. Géppel írt tisztázat, Tornáry Mária aláírásával.]

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-dossziék

O-10130. „Rimások”

3.1.9. V-dossziék

V-110208. Vargha Béla és társai ügye

V-110208/1. Vargha Béla

V-110208/8. Vargha Béla

V-110208/26. Hansági Imre

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

M-KS 276. f. Magyar Dolgozók Pártja iratai

65. cs. Rákosi Mátyás titkári iratai, 1948–1956

Visszaemlékezések

Dzsida László: *Egy koncepció per néhány mozzanata.*

Kézirat, Dzsida László hagyatéka.

Kummer Ferenc életrajza. Kézirat, Dzsida László hagyatéka.

Rákosi Mátyás visszaemlékezések, 1892–1925. Szerkesztette: Feitl István – Gellérné Lázár Márta – Sipos Levente. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002.

Sajtócikkek

Komáromi Lapok, 1919. május 10.

Magyar Tudomány, 1962. 6–7. sz.

Népszava, 1919. május 22. *Vas Népe*, 1958. december 30.

Periodikák

Magyar Ifjúság, 1968. december 29. 12. évf. 52. sz.

Magyar Katonai Közlöny, 1924. 12. évf.

Vasi Szemle, 24. évf. 1970/3. szám.

Irodalom

Ajtay Zoltán: Szénenergia gazdálkodásunk kritikai vizsgálata és szénbányászatunk komplex fejlesztésének irányelvei. *A Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztálya közleményei*. 1952. IV. kötet. 1. szám.

Az eocén-program, ahogy mi láttuk. Közreműködött: Solymos András, Szabó László, Vér László, Csics Gyula. Tatabánya, Tatabányai Bányász Hagyományokért Alapítvány, 1995.

B. Müller Tamás (2016): *Vörösteror az Országházban, 1919*. Nemzet Főtere Könyvek, Budapest.

Botos János (2006): *A Korona, Pengő és Forint inflációja (1900-2006)*. Budapest, Szaktudás Kiadó Ház Rt.

Kelemen Attila György: Adatok a Szombathelyi Pohl E. és Fiai Gépgyár történetéhez, 1856–1931. In. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 2010/2. 28–37.

Petrák Katalin (2000): *Magyarok a Szovjetunióban, 1922–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest.

JEGYZETEK

- 1 HU-BFL XXV. 4. f. F. 1954-0475. 2. Igazolás, 1991. április 8.
- 2 American Jewish Joint Distribution Committee, röviden: Joint. Már az I. világháború alatt, 1914-ben a háború zsidó áldozatainak támogatására alapították az Egyesült Államokban. Közép- és Kelet-Európában csak 1919 körül jelent meg a zsidó közeletben. A második világháború idején jelentős részt vállalt az üldözött zsidók érdekében és védelmében indított akciókban. Később a hazatértek segélyezésében játszott fontos szerepet. Magyarországon 1953-ig működött, ekkor kitiltották a szervezetet az országból.
- 3 1921-es rigai szovjet–magyar fogolycsere-egyezmény értelmében az orosz és ukrán szovjetkormány hazaengedte a túszként visszatartott első világháborús magyar hadifogoly tiszteket, cserébe a Magyarországon rekedt orosz hadifoglyokért, valamint elítélt magyar kommunistákért. Ezt egészítette ki egy 1924-ben megkötött pótegyezmény, így 1925 folyamán újabb magyar hadifoglyok térhettek haza, cserébe a kiengedett kommunistákért és családtagjaikért.
- 4 Petrák 2000. 172.

- 5 A réselőgép függőleges falú munkaárkok, ún. rések ásására alkalmas markoló.
- 6 Kummert még 1933-ban Brjankából hívták be katonai szolgálatra. Luganszkban (Ukrajna), egy parancsnoki tanfolyam elvégzése és három hónapi tartalékos szolgálat után századparancsnoki rendfokozattal szerelt le, és tért vissza munkahelyére.
- 7 Az első deportáltakat később egyre többen követték, köztük az 1941 második felétől *elhurcolt volgai németek*, de ideszállították a hadművelleti területté vált börtönök lakóit, hiszen a szökés szinte lehetetlen volt.
- 8 HU-MNL OL 50666. sz. mikrofilm (HU-MNL OL M-KS 276. f. 65. cs.) 261. ő. e. 69. Feljegyzés, dátum nélkül.
- 9 A kamrafejtés olyan keskenyhomlokú fejtésmód, melynél a hasznosítható ásvány közvetlen kinyerésére – robbantással – öt-hat méter széles, egymásba nyíló kamrákat, termeket nyitottak, s amelyek között oszlopok (szénpillérek) biztosították a kellő stabilitást. A kamrafejtés csak állékony, kompakt kőzetek esetében működött.
- 10 Kummert a „frontfejtés terén kifejtett munkájáért” 1950. februárjában a Magyar Köztársaság Érdemrend arany fokozatával tüntették ki.
- 11 Horn, 2014.
- 12 Az 1952 és 1954 között lefolytatott ún. „Lignit-ügyről” bővebben lásd Cserényi-Zsitnyányi, 2013.
- 13 Lásd a moszkovitákról bővebben, Aczél Tamás–Méray Tibor: *Tisztító vihar*. JATE Kiadó, Szeged, 1989. 20.

- 14 1952. január 10-én a Politikai Bizottság olyan határozatot hozott, mely szerint az új erőművek telepítésénél a jövőben fokozatosan jobb minőségű szénvagyon felhasználására kell törekedni. HU-MNL OL MK-S 276. f. 53. cs. 91. ő. e. Határozati javaslat a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium munkájának megjavítására, 1952. január 10.
- 15 Dr. Ajtay Zoltán bányamérnök 1951–1953 között a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Szénbányászati Főosztályának vezetője, majd a Nehézipari Minisztérium főosztályvezetője, valamint 1952–1955-ben az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület bányászati szakosztályának elnöke volt. Világhírű találmánya a jövesztőkaros „F” típusú fejtő-rakodó gép, amelyet Szilárd Józseffel együtt alkotott meg. 1951-ben Kossuth-díjat kapott.
- 16 Ajtay Zoltán: Szénenergia gazdálkodásunk kritikai vizsgálata és szénbányászatunk komplex fejlesztésének irányelvei. *A Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztálya közleményei*. 1952. IV. kötet. 1. szám.
- 17 Az ország kalóriaszükségletét – ahogy azt a bányaműszaki szakemberek is hangsúlyozták – az eocén-oligocén szenek kitermelésére alapozva csak öt-tíz évvel később, legalább három-négyszeres beruházással, valamint a víztelenítés, a szénpor- és sújtólégrobbanás elhárításával lehetett volna megvalósítani. De pénz sem volt egy akkori eocén-program végrehajtására. A Tatabánya-Dorog-Oroszlány bányavidékét is érintő eocén-program csak jóval később, 1975-1976-ban indult meg. Az 1970-es évek végére a tatabányai medence azonban kimerülőben volt, így a megveszélhelytől mind távolabb kellett új tárnákat nyitni az 1980-as évek elején: Vértessomló, Nagyegyháza, Máty.

A Dunántúli-középhegység eocénkori kőszénvagyonának kitermelését és hasznosítását célzó óriási beruházások azonban nem tudták megoldani a karsztvíz-veszély problémáját, a Dorog-Tokodi medence bányái mára végleg elfulladtak. Erről lásd bővebben, *Az eocén-program, ahogy mi láttuk*. Közreműködött: Solymos András, Szabó László, Vér László, Csics Gyula. Tatabánya, Tatabányai Bányász Hagyományokért Alapítvány, 1995.

- 18 Petőfibányán mélyműveléssel bányászták a lignittelepeket, míg napjainkban külszíni bányászattal biztosítják a Mátrai Erőmű energiaszükségletét.
- 19 Gerő Ernő ekkor hirdette meg a „hivatalos irányvonalat”, amely szerint a „jó minőségű szén kímélése az ellenségnek kedvez”. HU-ÁBTL 3.1.9. V-110208/8. 7. Gerő Ernő levele Rákosi Mátyáshoz, 1952. december 2.
- 20 Péter Gábor és társai letartóztatását követően 1953. februártól Piros László államvédelmi vezérőrnagy lett az ÁVH megbízott vezetője, míg a Vizsgálati Főosztály irányítását Zsidi Gyula államvédelmi ezredes vette át.
- 21 Kummer 1948 közepén tért vissza Magyarországra, teljesen ismeretlenül bekerülve a hazai szénbányászatba. Mint szovjet állampolgárt és szakembert nyilván komoly fenntartásokkal fogadták, pláne, kezdetben, mint jó kommunista próbálta kiszolgálni a párt igényeit, egyensúlyozva a politikai és a szakmai szempontok között. Hogy az Ajtay Zoltánnal való ellentéte mikor, de főleg miért kezdődött el, nem tudni pontosan, de már 1949-ből van rá utalás. Az év októberében, Rákosinak küldött levelében kért meghallgatást a párt főtitkárától egy olyan magas beosztású és komolyabb befolyású személy ügyében, aki korábban Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettes-

nek az embere volt. HU-MNL OL 50666. sz. mikrofilm (HU-MNL OL M-KS 276. f. 65. cs.) 262. ő. e. 1. Kummer Ferenc levele Rákosi Mátyáshoz, 1949. október 24. Az utalás egyértelműen Ajtayra vonatkozik, hiszen erről később már név szerint több iratban is olvashatunk.

- 22 Martos (Mayer) Ferenc (1918–1989) bányamérnök 1948 januárjától a Magyar Állami Szénbányák Rt-nél, majd a Nehézipari Minisztérium Szénbányászati Igazgatóságán dolgozott, 1949–1950 között pedig a Minisztérium műszaki fejlesztési osztályát vezette. 1951-től 1954-ig akadémiai aspirantúráját töltötte a Bányászati Kutató Intézetnél, majd 1955 februárjában kinevezték a bányaművelési osztály, 1964-ben a bányászati főosztály vezetőjévé. 1966 augusztusától – Ajtay utódjaként – 1979-ig igazgatóként irányította a kutatóintézet munkáját.
- 23 Fekete Sándor bányamérnök 1944 után Brennbergbányán, Oroszlányban és Tatabányán dolgozott, majd 1957–1964 között az Úrkúti Mangánércbánya főmérnöke, 1964-től haláláig a Bányászati Kutató Intézet ásvány-előkészítő és vegyészeti főosztályának főosztályvezetője volt.
- 24 HU-ÁBTL 3.1.9. V-110208/26. Feljegyzés Hansági Imre vallomásáról, 1953. március 30. 40. Mint ismeretes, ez nem történt meg, sőt, időközben Vas Zoltánt is félreállították.
- 25 A levelet lásd a *Függelékben*.
- 26 Ma: Andrássy út. 1957-1990 között nevezték Népköztársaság útjának.
- 27 Az idősebbik Kummer Ferenc 1870-ben született Kámonban, Vas vármegyében.

- 28 Tusztics Hedvig 1868-ban született Felső-Pulán (Felső-Pulya), Sopron vármegyében. A falu a trianoni békediktátum után Ausztriához került, ma Burgerland tartományban Oberpullendorf.
- 29 Ez feltehetőleg még az 1920. június 4-én Trianonban aláírt békeszerződés előtt történhetett, amelynek katonai rendelkezései korlátozták a fegyverkezés lehetőségeit. A szövegből azonban nem derül ki, hogy 1920 első felében Kummer Istvánt a Nemzeti Hadsereg vagy már a Magyar Királyi Honvédség sorozta be.
- 30 Vas Vármegye Szombathelyi járásának egyik kisközsége volt, majd 1950-től Szombathely városrésze Kámon néven.
- 31 A Pohl Emil alapította az első szombathelyi gépgyárat 1856-ban, amelyet 1891-ben korszerű vas- és fémöntődével bővített ki. A gyár vezetését halála után két fia vette át, az üzem az alapítástól kezdve rendelkezett a császári és királyi országos szabadalmi címmel. Azonban az első világháborút követő gazdasági recesszió, amelyet egy sajátos szerencsétlenség is megelőzött, megpecsételte a gyár sorsát: 1923-ban a Gépgyár öntődéje leégett, a kárt 200 millió pengőre becsülték. Az ezt követő gazdasági világválság magával hozta a sztrájkhullámokat, a további eladósodást, majd a felszámolás, és 1930-ban a gyár az összes dolgozóját kénytelen volt elbocsátani. A harmincas években a volt Pohl Gépgyár egy tekintélyes részén állami kölcsönöknek köszönhetően újból beindult a gyártás, ekkor azonban már Reich Gépgyár néven. Kelemen Attila György: Adatok a Szombathelyi Pohl E. és Fiai Gépgyár történetéhez, 1856–1931. In. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 2010/2. 28–37.

- 32 A srapel olyan tüzérségi lövedéktípus, amelyben a hosszúka formájú löveget ólomgolyókkal töltötték meg. Ez az időzítővel ellátott szerkezet az ellenséges csapatok feje felett felrobbanva okozott halálos sérüléseket.
- 33 Az önéletrajz itt hiányos, nincs befejezve a mondat. A sztrájk körülményeiről az 1970-ben megjelent Vasi Szemle az alábbiakat idézi Kummertől: „Éreztük, hogy össze kell fogni a munkásokat, de politikai irányítást és segítséget nem kaptunk sehonnan sem, sőt, az SZDP jobboldali vezetői mindent elkövettek, hogy szervezkedésünket megakadályozzák.” A szombathelyi szakmunkásképzés helyzetét feldolgozó tanulmányban is olvashatunk arról, hogy a gyárakban dolgozó tanoncok mindenkinek ki voltak szolgáltatva. Szervezkedéseiket nem támogatta senki, kivéve egy orosz hadifogoly, aki korábban a Szentpétervári Putyilov gyár lakatosa volt. Simon Endre: A szombathelyi szakmunkásképzés és ipariskola története 1948-ig. *Vasi Szemle*, 24. évf. 1970/3. szám. 442–456. Kummer Ferenc erre vonatkozó visszaemlékezése a *Vas Népe* 1958. december 30-i számában jelent meg.
- 34 A szombathelyi ifjómunkás-szervezet elsőként a Szociáldemokrata Ifjómunkások Szövetségéhez csatlakozott, majd hamarosan a kommunisták által megszervezett Független Ifjúság Országos Szövetségét ismerték el.
- 35 A legkorábbi, Pompei katasztrófáját feldolgozó film több mint 100 éve, 1913-ban készült el. Nem derül ki egyértelműen, hogy 1917-ben ehhez a filmhez jutottak-e hozzá, hiszen az ókori város pusztulását feldolgozó film első hazai hivatalos bemutatója 1926. október 28-án volt a Royal Apollo és az Uránia mozikban. Az olasz koprodukciós Pompei végnapjai c. filmnek több magyar származású szereplője is volt, köztük Várkonyi Mihály.

- 36 A Spartacus történetét feldolgozó film 1913-ban készült, Giovanni Enrico Vidali olasz filmes rendezésében.
- 37 A regényt 1917 előtt kétszer dolgozták fel: először 1902-ben Lucien Nonguet és Ferdinand Zecca rendezésében, majd 1912-ben Enrico Guazzini némafilmje készült el.
- 38 Erre 50 évvel később Kummer így emlékezett vissza: „Mozgalmunk akkor erősödött meg, amikor Budapestről két fiatal elvtárs érkezett Szombathelyre. Megkerestek bennünket, előadásokat tartottak nekünk az ember származásáról, a Föld keletkezéséről. Nagyon jó előadók voltak, előadásaik vonzották az ifjúmunkásokat.” *Magyar Ifjúság*, 1968. december 29. 12. évf. 52. sz. 4.
- 39 A szövegből nem derül ki, hogy mit takar az elnevezés, esetleg valamelyik zalai ezred beceneve lehetett.
- 40 Itt Kummer valószínűleg elírta a dátumot, hiszen Kun Béla csak 1918 novemberében tért haza Magyarországra. A korabeli sajtó szerint 1919. május végén vett részt Kun a szombathelyi munkástanács ülésén és utána tartott beszédet a város főterén. *Népszava*, 1919. május 22. 7.
- 41 A Magyar Kommunista Párt hivatalos megalakulása 1918. november 24.
- 42 1919. március 21-én kiáltották ki Budapesten a Tanácsköztársaságot, létrehozva a proletárdiktatúrát, ahol a hatalom a Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) kezébe került.
- 43 Ti. Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége.
- 44 Pontosabban Kummer ekkor a KIMSZ Vas megyei Bizottságának titkára lett.

- 45 1919. január 9-én a csehszlovák hadsereg két legionárius százada bevonult a bal parti Komáromba, és ezzel kettéosztották a várost és Komárom vármegyét is. A város katonai közigazgatás alá került, éjszakai kijárási tilalmat rendeltek el. 1919. május 1-jén kora hajnalban félkatonai akció indult a város visszafoglalására. Ennek végrehajtására többek között olyan fiatal munkásokat győzött meg a győri néptanács, akiket feltehetőleg – kiprovokálva egy támadást – a szlovák kommunisták beszéltek rá az akcióra. A győri fiatalok Monostorral szemben keltek át a Dunán, míg a vörös hadsereg katonái az északi oldalon szuronyokkal a hátuk mögött várakoztak. Mire minden munkás a Duna fölött volt, a cseh hadsereg támadásba lendült, ugyanis előző nap megerősítették a partvonalat, mindenütt géppuskások várták a betörést: tüzelni kezdték a hidat és a menekülési útvonalakat. Az olasz tisztek által vezetett Csehszlovák legionárius haderő legyőzésére a néhány száz önkéntes magyar fegyveres semmiképp nem volt elegendő. A pánikban menekülni próbáló győri fiatalembereket a vörös bakák visszalökdösték a hídra, így sokan az Erzsébet-szigeten húzták meg magukat. A magyar ütegek viszonzták a tüzet az északi partra, aminek eredményeként eltalálták a cseh fegyverraktárat. A tüzérségi párbaj közben néhányan lemenekülhettek a hídról, ám aki nem a szőnyi és újkomáromi oldal felé jutott ki, hanem a szigeten rekedt, nem menekülhetett, elfogták, megkínózták és kivégezték őket. A városban statáriumot és kijárási tilalmat hirdettek ki, a legionisták mindenkit lelőttek, akit az utcán találtak. Az elesett 121 munkás és katona közül – az azonosításokat követően – 102 embert közös sírba temették el a komáromi katolikus temetőben. Erről lásd, *Komáromi Lapok*, 1919. május 10. 1–2.

- 46 A Tanácsköztársaság ellen szervezett legnagyobb puccskísérlet 1919. június 24-én robbant ki. A Ludovika Akadémiáról indított kommunistaellenes akciót már hetek óta szervezték a tanári kar egyes tisztjei, bízva Budapest katonai parancsnokának, a volt szociáldemokrata Haubrich József hadügyi népbiztos támogatásában is. Lemberkovics Jenő m. kir. honvédszázados június 24-én délután, 254 növendék élén indította meg a felkelést, egy osztaggal elfoglalva a Ludovika épületét, másik osztaggal pedig a József-telefonközpontot. Mint ismeretes, nem csak szárazföldön, hanem a Dunán állomásozó három monitor is bekapcsolódott a felkelésbe, és lövést adtak le a Hungária Szállóra, a Tanácsköztársaság politikai vezetőinek budapesti székhelyére. A felkelők azonban rosszul felmérve Haubrich hadügyi népbiztos „támogatását” hamarosan szembesültek azzal, hogy akitől a segítséget vártak, az időközben a felállított statárium parancsnoka lett, és másnap maga számolta fel a lázadást, megtámadva az Akadémiát. Lemberkovics Jenőt még aznap, a harcok alatt letartóztatták és a Vörös Őrség főkapitányságára szállították, ahol agyonlőtte egy beszabadult asztalos, Weisz Fülöp. Erdélyi Gyula: Lemberkovics Jenő. *Magyar Katonai Közlöny*, 1924. 12. évf. 245–251. Haubrich Józsefet a népbiztosok perében halálra ítélték, azonban az 1921-es szovjet–magyar fogolycsere egyezmény során 1922 februárjában a Szovjetunióba szállították. Haubrich később a sztálini terror áldozata lett: 1936 körül több, még a Tanácsköztársaság idején funkciót vállalt emigránssal együtt letartóztatták a Szovjetunióban és kivégezték. B. Müller, 2016. 293.

- 47 A felkelésben résztvevők ügyének „kivizsgálására” delegált rögtönítélő bíróság a vörösőrség főparancsnokságán több

halálos ítéletet hozott június 25-én. Az ítéleteket másnap este tervezték végrehajtani az Oktogonon, az elrettentés nyilvános szándékával. Az antant Magyarországra küldött megbízottja, Guido Romanelli azonban erélyesen fellépve Kun Bélával szemben követelte a további vérengzés megakadályozását és a foglyokkal való méltányos bánásmódot. Erről lásd bővebben, B. Müller, 2016. i. m.

- 48 A korábban hivatalosan használatban lévő, az Osztrák-Magyar Bank által kiadott kék színű, kétnyelvű bakjegyekkel szemben a Károlyi-kormány, majd Tanácsköztársaság kormánya szintén korona címletek jelentő ún. fehér pénzt nyomtatott Budapesten. Ezeknek a papírpénzeknek csak az egyik oldalukon volt képnymat, a másikat üresen („fehéren”) hagyták vagy hullámvonallal díszítették. A Tanácsköztársaság bukása után ezeket a bankjegyeket hamisnak minősítették, s így érthetően mindenki a korábbi „kék pénzt” kereste. A korona inflációja 1922 nyaratól gyorsult fel drámaian – a havi 100%-ot is túllépve. A hiperinflációt az 1924 tavaszán elfogadott szanálási alaptörvény, illetve a független jegybank megalakításával sikerült megfékezni. Erről lásd bővebben, Botos, 2006.
- 49 Kummert 1951-ben került a Mecseki Szénbányászati Trösztökhöz, mint a Komlói Szénbányák igazgató-helyettese.
- 50 Feltehetőleg egy Browning-típusú kézfegyverről van szó.
- 51 Steinmetz István MÁV-mérnök, magas beosztású állami tisztviselőként dolgozott Pécsen. A Tanácsköztársaság idején bekerült a kommunéba, később együttműködött a várost megszálló szerbekkel.

- 52 A Steinmetz-család a szerb csapatok kivonulása után 1921-ben szintén elhagyta Pécsét, és előbb Argentínába, majd 1932-ben a Szovjetunióba emigráltak. A fiú, Steinmetz Miklós a II. világháború kitörésekor önként jelentkezett a Vörös Hadseregbe. 1944 telén a II. ukrán hadseregcsoport körülfárta Budapestet, december 29-én Steinmetz Miklós vitte követként azt az ultimátumot, amely megadásra szólította fel a fővárosban rekedt német és magyar csapatokat. Társaival délkeleti irányból közelítette meg a német állásokat, amikor autójukkal aknára futottak és életüket veszítették.
- 53 Fehérváry Miklós (1903–1941). Életéről keveset tudunk. 1921-ben őt is letartóztatták, majd a szovjet-magyar hadifogolycsere-egyezménnyel a Szovjetunióba került. Kummernek közeli barátja volt a moszkvai emigráció évei alatt is. Útjuk az 1930-as években válhatott el, eközben Fehérváry szovjet katonai akadémiát végzett. 1941-ben – ahogy erről Kummer a későbbiekben is ír – repülőgép szerencsétlenségben veszítette életét, emléktáblája ma a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben van.
- 54 Ék Sándor (1902–1975) grafikusművész, eredeti neve helyesen Leicht Sándor. 1919 márciusában jelentkezett a Vörös Hadseregbe, 1920 őszén Bécsbe emigrált. Bécs, Berlin, majd Párizs és Amszterdam után 1924 végén hazatért, letartóztatták, majd szabadulása után, 1925 tavaszán visszatért Berlinbe. A Németországi Kommunista Párt agitációs-propaganda osztályára került. Ekkor vette fel az Alex Keil (Ék) nevet. 1933-ban, Hitler hatalomra jutásakor Moszkvába emigrált. 1934–1937 között a Nemzetközi Képzőművész Szövetség helyettes titkára, majd titkára volt. 1937-ben a moszkvai Képzőművész Szövetség elnökségi tagja lett. 1944-ben a Vörös Hadse-

reg tisztjeként tért vissza Magyarországra. 1948-ban az Iparművészeti Főiskola igazgatójává, 1949-ben a Képzőművészeti Főiskola tanárává nevezték ki, ahol a grafikai tanszéket vezette.

- 55 A Tanácsköztársaság bukását követően több kommunista politikus, így Berei Andor és felesége, Andics Erzsébet Bécsbe menekült tanulni, és az osztrák fővárosban folytatták az emigráns kommunista mozgalom szervezését. 1921-ben illegális munkára Magyarországra küldték őket, ahol mindkettőjüket elfogták és 15 évi fegyházra ítélték. A magyar-szovjet fogolycsere-egyezmény értelmében 1922-ben Moszkvába távozhattak.
- 56 Ti. a budapesti Schlick-Nicholson Gép-, Waggon- és Hajógyár.
- 57 Gerő Ernő születési nevén Singer Ernő, illegális nevén Szeges Ernő ekkor (1920–1922) a Kommunista Ifjúsági Szervezet Magyarországi Szövetsége (KIMSZ) Központi Bizottsága külföldi irodájának titkára Bécsben, majd a kommunista ifjú-munkás-szervezetek kiépítésén dolgozott.
- 58 Bogdán Rózsiról (1903–1950) Rákosi Mátyás is megemlékezik, mint aki részt vett az 1919. február 21-én a Parlament előtt megrendezett tömeggyűlésen, tiltakozva a lefegyvert kommunistákkal szembeni bánásmód miatt. Később Bogdán Rózsai is a Szovjetunióba emigrált. *Rákosi Mátyás visszaemlékezések, 1892–1925.* Szerkesztette: Feitl István – Gellérné Lázár Márta – Sipos Levente. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002. 2. k. 869.
- 59 Dr. Hamburger Jenő (1882–1936) orvos, politikus. Az első világháború alatt az MSZDP nagykanizsai szervezetének az elnöke volt. 1918 januárjában sztrájkot szerve-

zett, letartóztatták és a pozsonyi hadbírótság másfél évi börtönre ítélte. Az őszirózsás forradalom alatt szabadlábra került, majd az 1919-es dunántúli, elsősorban Somogy vármegyei földfoglalások egyik szervezője lett. A Tanácsköztársaság idején kinevezték földművelésügyi népbiztosnak, majd hadtestparancsnok lett, a bukás után Bécsbe menekült. Innen Olaszországba ment, majd 1923-ban a Szovjetunióba telepedett le.

- 60 Lékai János (1895–1925) kommunista politikus, a KMP alapító tagja. 1918-ban sikertelen merényletet követett el Tisza István ellen, letartóztatásából az őszirózsás forradalom szabadította ki. A Tanácsköztársaság idején a Közoktatási Népbiztosság vezető munkatársa volt, részt vett a Kommunista Ifjúsági Internacionálé megalakításában. Előbb Bécsbe, majd 1922-től az USA-ba emigrált és telepedett le.
- 61 Erről az időszakról lásd fentebb.
- 62 Horváth Imre (1901–1958) nagykövet, külügyminiszter. A Kommunisták Magyarországi Pártjának alapító tagja 1918 végén. A Tanácsköztársaság alatt a Belügyi Népbiztosság Politikai osztályára került, 1919. júniusban politikai megbízottként részt vett a Vörös Hadsereg felvidéki hadjáratában. A kommün bukása után internálták, szabadulását követően Bécsbe emigrált, ahol 1920-ban részt vett a KMP újjászervezésében. Illegális pártmunkára hazatért, de 1921 tavaszán letartóztatták, és tíz év fegyházra ítélték. 1922 tavaszán a fogolycsere-akció keretében szabadult, és Szovjet-Oroszországba távozhatott, ahol átigazolt az orosz kommunista (bolsevik) pártba. 1933-ban az illegális KMP szervezésére hazaküldték, azonban 1934. novemberben ismét lebukott. 1944-ig a szegedi Csillag

börtönben raboskodott, Rákosi Mátyással. A német megszállást követően a dachau táborba szállították, ahonnan 1945. októberben érkezett haza. A Külügyminisztérium állományába került, 1948 és 1956 júniusa között washingtoni, londoni, majd prágai követ, illetve nagykövet volt. 1956. júliusban kinevezték külügyminiszternek. A forradalom alatt 1956. október 30-án hivatalos delegálása helyett Moszkvába repült, emiatt 1956. november 2-án Nagy Imre vette át tőle a külügyminiszteri tárca irányítását. 1956. november 4-én a hatalomra került Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányban megbízták a külügyek vezetésével. Forrás: <https://www.neb.hu/asset/php817Mlv.pdf> (Letöltés ideje: 2018. július 27.)

- 63 1921-es rigai szovjet–magyar fogolycsere-egyezmény értelmében az orosz és ukrán szovjetkormány hazaengedte a túszként visszatartott első világháborús magyar hadifogoly tiszteket, cserébe a Magyarországon rekedt orosz hadifoglyokért, valamint elítélt magyar kommunistákért.
- 64 Ti. az 1918–1919 fordulóján megalakult Németország Kommunista Pártja (KPD).
- 65 Vrangél, Pjotr Nyikolajevics (1878–1928) orosz monarchista katonatiszt, az Önkéntes Hadseregbe tömörülő dél-oroszországi fehér erők főparancsnoka. 1920 novemberében a Vörös Hadsereg kiszorította csapatait Oroszországból, seregének tagjai Nyugat-Európába, Romániába és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba menekültek. Magyarországon tömegesen nem telepítettek le vrangelista emigránsokat, ugyanakkor a Baranyát megszálló szerb erőkkel együtt sokan érkeztek Dél-Magyarország területére.

- 66 Ti. Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt [OK(b)P].
- 67 A külföldről érkezett kommunistáknak, ha le akartak telepedni a Szovjetunióba, kérniük kellett, hogy igazolják át őket az OK(b)P-be. A rigai egyezmény értelmében kicserélt magyar emigránsok átigazolása az első időkben a moszkvai Magyar Klubban történt, amelyet az erre felállított bizottság végzett. Párttagságukat – ahogy Kummer esetében is – a KMP-be való belépéstől ismerték el. 1924 második felétől az átigazolási kérelmeket a városi pártbizottság bírálta el. Petrák Katalin: *Emberi sorsok a 20. században*. Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között. Napvilág Kiadó – Politikatörténeti Intézet, Budapest, 2012. 194–195.
- 68 Julian Baltazar Marchlewski (1866–1925) lengyel kommunista politikus, az ideiglenes lengyel forradalmi bizottság elnöke. Ő volt a Nyugati Nemzetiségi Kommunista Egyetem első rektora. Az Egyetemet 1921-ben alapították, pártkáderek képzésére, majd 1929-től elkezdte befogadni a közép-európai, a skandináv és a balkáni országok, valamint Olaszország kommunista pártjainak képviselőit is. Nemzetközi iskolává vált a "testvér" kommunista pártok tartalék kádereinek előkészítésére és oktatására.
- 69 Petrák Katalin kutatásai szerint a húszas évek végén anynyi magyar tanult a Kommunista Egyetemen, hogy külön magyar tagozatot szerveztek részükre. A bejutás előfeltétele a párttagság és a hároméves munkaviszony volt. Petrák Katalin: *Magyarok a Szovjetunióban, 1922–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 171.
- 70 A mennoniták a 18. században zajlott német betelepítési hullám során kerültek Ukrajna területére Poroszországból.

ból. Az elsősorban mezőgazdasággal foglalkozó közösségek korszerű mintatelepeket hoztak létre Ukrajnában, a Krímben, a Kaukázusban és Nyugat-Szibériában. Megtagadták a katonaságot, de az első világháború idején a férfiakat besorozták az orosz hadseregbe. 1918-ban a német hadsereg elfoglalta Ukrajna területét, utána azonban ukrán fegyveres bandák fosztogatták a településeket, majd szovjet uralom alá kerültek.

- 71 Valószínűleg helyesen Froese.
- 72 Alekszandr Vasziljevics Kolcsak (1874–1920) admirális. 1918 októberétől az Omszkban működő antibolsevik kormány hadügyminisztere volt, novemberben puccsal átvette a hatalmat, majd Oroszország főkormányzójává kiáltotta ki magát. Célja a monarchia visszaállítása, a bolsevik-ellenes erő összefogása volt. 1919. áprilisra – antant támogatással – a Volgáig szorította a Vörös hadsereg csapatait, azonban meginduló ellentámadás miatt novemberre Omszkot is fel kellett adnia. 1920 januárjában lemondott és az antantképviselőt védelmét kérte, akik azonban megtagadva a menedékjogot, átadták őt a Csehszlovák Légiónak. A csehek helyi eszter-mensevik ellenkormány képviselőinek szolgáltatatták ki az admirálist, akik házi őrizetbe vették. Amikor a bolsevikok elfoglalták Irkutszkot, a kezükbe kerül Kolcsak, akit 1920. február 7-én kivégeztek.
- 73 Donyeck (Donec) a Donyec-medence történelmi központja, Ukrajna egyik legnagyobb városa 1924-ben Sztálinról a Sztalino nevet kapta. A második világháborúban a németek 1941 októberében elfoglalták és lerombolták, majd 1943. szeptember 5-én került ismét szovjet kézre. Mai nevét 1961-ben kapta.

- 74 Ti. a Megyei Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztályára.
- 75 Nyikita Szergejevics Hruscsov – 1953-tól szovjet pártfőtitkár – 1924 és 1931 között dolgozott különféle beosztásokban az ukrán pártapparátusban.
- 76 Anna Popova (Pavlovna) 1903-ban született Druzhkovkában, Ukrajnában.
- 77 A szovjet titkosszolgálat 1928-ban „leplezett le” egy ipari szabotázs kísérletet a Donbasz-medence Sahtinszki járásában. A vád szerint a „burzsoá szakembereket” dolgoztató és a nyugati pénzügyi körökkel kapcsolatban álló Donugolj nagyvállalat 53 munkatársa – többségük vállalati mérnök, tisztviselő – került pár hét leforgása alatt bíróság elé. Tizenegy vádlottat ítélték halálra, közülük ötöt ki is végeztek. A példastatuálás szándékával lefolytatott kirakatper a későbbiek során „elégleges” indokot szolgáltatott a felmerült gazdasági hiányosságok magyarázatára: a bolsevik rendszer gazdasági fiaskóiért az „osztályellenség” felelős, az elégedetlen munkások élelem és ruha helyett „fejeket” kaphatnak, a sztálini gazdaságpolitika megkérdőjelezhetetlen. Az eljárás megalapozta a rendszer egyik legfőbb, a „külföld pénzelt szabotőr” legendáját, amelyet később, a magyar pártvezetés irányítása alatt álló állambiztonsági szervek is oly gyakran alkalmaztak az 1945 után meginduló koncepciós perekben.
- 78 Ti. akkori hivatalos nevén Donyec-medencei Bányászati Főiskola.
- 79 Az elnevezés feltehetőleg az újságíró orosz forradalmártól, – az Ukrajna Kommunista Pártjának titkárától – Fjodor Andrejevics Szergejev-től (1883–1921) ered, akit Artyom

elvtársként ismertek és emlegettek. (Lásd a Vlagyivosztok mellett elhelyezkedő, szintén róla elnevezett Artyom bányászvárost, amelyet 1924-ben alapítottak mint bányásztelepülést, majd 1938-ban nyerte el a városi rangot.)

- 80 Vö. Petrák Katalin: *Magyarok a Szovjetunióban 1922–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 172. „Már az iparosítás kezdetén is, de különösen az első és a második ötéves terv idején számos kiváló régi szervezett munkás tovább tanulhatott: előkészítő tanfolyamra, majd egyetemre, katonai akadémiára küldték őket. Így szerzett [...] mérnöki diplomát [...] Kummer Ferenc...”
- 81 Kegyijevka (Kadiivka), Ukrajna. Óriási lágerrendszer épült ki itt a negyvenes évek közepén, amelynek központja és vasúti csomópontja, kirakodó- és elosztóállomása volt a város.
- 82 Az a bányaművelési eljárás, amelynek során nagy szélességben feltárt munkahelyen végzik a fejtést.
- 83 Szkréper (földnyeső) feladat volt a föld nyeséssel való *fejtése*, szállítása és rétegenkénti eltérítése.
- 84 Gorlovka (Horlivka), Ukrajna.
- 85 A „ZS” betű itt feltehetőleg az orosz Железо (vas) kezdőbetűje lehetett.
- 86 A szovjet politikai rendőrség, akkor OGPU (Egyesített Állami Politikai Igazgatóság). 1934 közepén NKVD (Belügyi Népbiztosság) néven szervezték újjá.
- 87 Brjanka (Bryanka), Ukrajna.
- 88 Ti. Kagyijevka-ugolj Tröszt. Magyarországon a szénbányászat 1946. évi államosítását követően bányakerületek

(összesen hat), majd 1948-tól szénbányászati ipari központok jöttek létre. Ezekből – a további központosítás érdekében – jöttek létre 1952 folyamán a szénbányászati trösztök. A bányászati trösztök országos központi irányítását 1954. október 1-ig a Bánya- és Energiaipari Minisztérium Ipari Igazgatósága, azon belül is a Szénbányászati Főosztály végezte, majd 1954-ben az önálló Bányászati Minisztérium vette át.

- 89 Tachográf, olyan sebességmérő műszer, amely az egységnyi távolság megtételéhez szükséges idő alapján méri a *sebességet*.
- 90 Ti. Zavods'ki, Ukrajna.
- 91 Lentebb Mélyfúrási Vállalatként említi Kummer.
- 92 Makejevko (Makiivka), Ukrajna.
- 93 Lazar Moiszejevics Kaganovics szovjet bolsevik politikus, 1937-től nehézipari, 1939-ben üzemanyag-ipari, majd olajipari népbiztos.
- 94 Magyarországon – átvéve a szovjet típusú tervgazdaság, illetve jogi szabályozás (alapvető) rendszerét – az 1950. évi 4. sz., a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló törvényerejű rendelet tiltott a bányákban a munkahely elhagyását. A rendelet értelmében nem csupán a normaelőírásokat teljesíteni képtelen munkások, brigádok, vállalatok vagy azok vezetői minősülhettek szabotőrnek, hanem a Legfelső Bíróság egy 1951. december 28-i – egyedi ügy elbírálásának kapcsán hozott – határozata kimondta a jogszabály alkalmazhatóságát az önkényesen kilépők és az igazolatlanul hiányzók eseteire is. Gyekiczky Tamás: A munkafegyelem jogi szabályozásának társadalmi háttere az 1952-es év Magyarországon. *Szociológiai Füzetek*, Budapest, 1986. 12–13.

- 95 A „zártkörű közigazgatási telefonrendszer”, becenevén a K-vonal, vagy K-telefon közvetlen összeköttetést biztosított a pártállam vezetői között. Magyarországon a K-vonalat 1947-ben Gerő Ernő akkori közlekedésügyi miniszter vezette be.
- 96 A Kagyijevkai 3-35. sz. bányára 1936 közepén került és 1939. októberig dolgozott itt. Ezt követően zárták ki a pártból és nem dolgozhatott hat hónapon keresztül.
- 97 Kummer ide 1940. augusztus 24-én került.
- 98 Az első világháborút követően a Weimari Köztársaságot megfosztották attól a lehetőségtől, hogy teljes mértékben kihasználja a rendelkezésére álló tudományos és mérnöki potenciált, Oroszországnak pedig nagy szüksége volt a technikai segítségre, hogy felszámolja a polgárháború pusztításának következményeit. Az ezt megvalósítani hivatott 1922-es rapallói egyezmény olyan kölcsönösen előnyös kereskedelmet jelentett Németországgal, ahonnan mezőgazdasági termékekért és ipari nyersanyagokért ipari berendezések, és szakképzett német mérnökök érkeztek Oroszországba. A gazdasági érdekek háttérében természetesen komoly titkosszolgálati munka is folyt: a német hírszerzés a harmincas évek közepétől több olyan jelentést is kapott, amelyek szerint a szovjeteknek nem érdekük a német hadiipar feltámasztása.
- 99 A visszaemlékezés itt némileg pontatlan. Szergej Mironovics Kirovot, az OK(b)P leningrádi szervezetének főtitkárát 1934. december 1-én gyilkolták meg Szmolnijban. A minden bizonnyal Sztálin által megrendelt gyilkosság nagyszabású, milliókat érintő tisztogatásokat indított el, majd ez vezettet Kamenyev, Zinovjev és további 14 vezető kommunista letartóztatásához és kivégzéséhez 1936-ban.

- 100 Alekszej Grigorjevics Sztahanov szovjet bányász, élmunkás, a szocialista munkaverseny névadója.
- 101 Ekkor már a területi NKVD-parancsnokság.
- 102 Ruth Fischer (1895–1961) osztrák származású, és Arkadi Maslow (1891–1941) ukrán származású német kommunista, 1921-ben – Rákosi Mátyás javaslatára – került be az NKP Központi Bizottságába, majd 1924-től a párt vezetői lettek. Elítélték a párt bolsevizálódását, így trockizmussal vádolva a Komintern hamarosan kritika alá vette személyüket. 1925. novemberben felfüggesztették párttagságukat, majd 1926. augusztusban kizárták őket.
- 103 Ma már kideríthetetlen, hogy Kummer milyen igazolványra gondolhatott.
- 104 Itt a szöveg egy része olvashatatlan.
- 105 Ebben az időszakban, 1939 áprilisában vették őrizetbe az 1936 és 1939 között zajlott moszkvai perek végjátékaként a letartóztatásokban tevékeny szerepet játszó Nyikolaj Ivanovics Jezsovot, az NKVD kegyvesztett vezetőjét. Ennek a korábbi politikai és katonai elitet megtizedelő bizalmatlansági, tisztogatási hullámnak lehetett Kummer is az áldozata.
- 106 Az 1937–1938-as nagy tisztogatás során azokat a tudományos köröket is meghurcolták, akik, ha távolról is, de kapcsolatban álltak a politikával, gazdasággal vagy honvédelemmel. Ekkor, 1937. októberben tartóztatták le a repülőgépgyártó-ipar legtekintélyesebb tudósait is, köztük Andrej Nyikolajevics Tupoljev orosz gépészmérnököt, repülőgép-tervezőt.

- 107 Nyikolaj Ivanovics Jezsov, az NKVD vezetője 1936 és 1938 között.
- 108 Tupoljevet még a Jezsov vezette NKVD tartóztatta le és csukatta börtönben kémkedés és szabotázs vádjával. Az időközben kegyvesztett Jezsov helyére 1938-ban Lavrentyij Pavlovics Berija került. Sztálin hamarosan szembesült azzal a ténnyel, hogy a repülőgépipar fejlődése gyakorlatilag megállt, így – átszervezte a börtönöket – a specialistákat egy helyre gyűjtötték, és a repülőgép-tervezők számára 1939-ben a Moszkvához közeli Bolsevóban létrehozták az NKVD által felügyelt CKB-29 tervezőirodát, melynek Tupoljev lett a vezetője. 1940. május 28-án Tupoljevet azonban a Legfelsőbb Bíróság – tárgyalás nélkül meghozott – ítéletében 15 év javító-nevelő munkával sújtotta. A második világháború kitörésével Tupoljev 1941. július 9-én mégis kegyelmet kapott és szabadon engedték.
- 109 A tröszt által kiadott, Kummer Ferencnek a bányáiparban eltöltött szolgálati idejét megállapító igazolás szerint erre 1940. augusztus 24-én került sor.
- 110 1941. június 22-én Hitler elindította hadosztályait a Szovjetunió ellen (Barbarossa-terv), amelynek célja a szovjet-orosz állam megsemmisítése, a „keleti német életér” kialakítása volt, egészen az Urál vonaláig.
- 111 A második világháború kitörésekor azokat a magyar emigránsokat, akik szovjet állampolgárok voltak, nagyrészt behívták a Vörös Hadseregbe harcolni. Amikor a németek megtámadták a Szovjetuniót, – az ott élő németek kollektív deportálási akcióján túl – a területen élő több tízezernyi szovjet állampolgárságú, de német származású

katonát és tisztet „vontak ki” a Vörös Hadsereg egységeiből, elküldték a „Munka Hadseregbe” és fegyvertelen munkaszolgálatra osztották be őket. Kummer német származása miatt került deportálásra. Ezekben a büntetőzászlóaljokban alig voltak jobbak a munkakörülmények és így a túlélés esélyei, mint a Gulag-táborokban. Petrák Katalin: *Emberi sorsok a 20. században*. Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között. Napvilág Kiadó–Politikatörténeti Intézet, Budapest, 2012. 217., *A kommunizmus feketekönyve. Büntény, terror, megtorlás*. Szerkesztette Stéphane Courtois. Budapest, Nagyvilág, 2000. 225–226.

- 112 Turinsk, Oroszország.
- 113 Feltehetőleg Bogoslovskii, Oroszország.
- 114 Az 1945 után odahurcolt magyar hadifoglyok visszaemlékezése egy „Balaton nagyságú” víztározóról tesz említést, amelyet a Tura folyóból alakítottak ki. Dupka György: *„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941–1955) nyomában*. Ungvár–Budapest, Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet – Intermix Kiadó. 88.
- 115 Az 1939. évi népszámlálás szerint 1 427 000 német élt a Szovjetunióban, amelynek nagy része azoktól a német telepesektől származott, akiket még II. Katalin hívott be a XVIII. század második felében, Dél-Oroszország még lakatlan területeire. A közösség 1918-ban vált önállóvá, saját minisztériummal, majd 1924-től, mint Oroszország autonóm köztársasága, Volgai Német Autonóm Szovjet Szövetségi Köztársaság néven alakult meg. Miután Németország megtámadta a Szovjetuniót, 1941. augusztus

28-án a Legfelső Tanács Elnöksége a „kollektív bűnösség” jegyében rendeletet hozott a németek kollektív deportálásáról. Ennek értelmében Kazahsztánba és Szibériába kellett deportálni volgai német lakosságot Szaratov, valamint Sztálingrád területéről és környékéről. (Az elkövetkező hetekben hasonló akciók voltak több nagyvárosban, így Moszkva, Gorkij, Rosztov stb. területén is.) Összességében, a szovjet területen szétszórta élő németek közel 82%-át deportálták. *A kommunizmus feketekönyve. Bűntény, terror, megtorlás.* Szerkesztette Stéphane Courtois. Budapest, Nagyvilág, 2000. 224–226.

- 116 Andrej Vlaszov tábornok, a szovjet II. hadereg parancsnoka, 1942. júliusban német fogságba esett. A Sztálin-ellenes meggyőződésű tábornok beleegyezett, hogy együttműködik a németekkel a bolsevik diktatúra felszámolása érdekében. Az így felállított „Orosz Felszabadító Hadsereg” (ROA) tagjait (vlaszovecek) Németország veresége után a szövetségesek kiadták a szovjeteknek, akik Vlaszov tábornokot és tisztjei kivégezték, hadseregének tagjait pedig deportálták a Gulag különböző munkatáborába. Arra vonatkozóan, hogy az átállást követően, már 1943-ban is visszatértek volna vlaszovecek a szovjetekhez, egyelőre nem találtam adatot.
- 117 Almazna, Ukrajna.
- 118 Kummernek 3000 km-t kellett megtennie ahhoz, hogy eljusson Moszkvába.
- 119 Ma Szamara, Oroszország. 1935–1991 között volt Kujbisev a neve.
- 120 Alchevs’k-ből (Ukrajna) nagyjából 25 km-t kellett megtennie, hogy elérjen az észak-nyugatra fekvő Almaznát.

- 121 Itt nem pontos a visszaemlékezés. Szénbányászati trösztök 1952 folyamán, a szénbányászati ipari központokból alakultak. Kummer itt az 1948 októberében felállított, előbb az Iparügyi, majd a Nehézipari Minisztérium egyik főosztályaként működő Szénbányászati Ipari Igazgatóságra (1949 októberétől Bányászati Főosztály) utalhatott, aminek vezetője Osztrovszky György vegyészmérnök volt. Az ebben a szervezeti keretben működő Műszaki Osztály helyettese volt Kummer Ferenc.
- 122 Alberttelep, borsodi szénmedence.
- 123 Loy Árpád (1906–1987) az alberttelepi szénbánya sztahanovista frontmestere. 12 évesen kezdett dolgozni a Felsőzsilvölgyi Kőszénbányában (Rotter-bánya), miután édesapja meghalt. 1942-től az alberttelepi szénbányába került, miután családját kitelepítették Erdélyből. 1951-ben az ő brigádja volt az első, amelyik frontfejtésre vállalkozott, jelentősen megkönnyítve ezzel a termelést. A nevéhez fűződő „Termelj ma többet, mint tegnap!” versenymozgalomhoz – amelynek lényege a műszak minden percének kihasználása volt – 1952-től több bánya is csatlakozott. Loy 1952-ben Kossuth-díjat kapott, 1953-ban pedig a Szocialista Munka Hőse aranycsillagát vehette át.
- 124 Leszálláskor a bányászok ún. baliga-táblára tették fel a kis alumíniumérmére vésett számukat, távozáskor pedig levették. Ha a műszak végén valaki lent maradt és menteni kellett, akkor azt érmeje jelezte a falon.
- 125 A Loy Árpádról szóló hírekben nem említették meg Kummer szerepét, de önéletrajzából és a *Szabad Nép* egyik 1952. márciusi cikkéből kiderül, hogy fontos szerepe volt Loy sztahanovista „karrierjében”: „1949 őszén

november 7. megünneplésére készülődtek az alberttelepi kommunisták, de nem lehet azt állítani, hogy a legjobb hangulatban. A virágzásnak indult ország egyre több szemet követelt, s ők nem tudtak eleget tenni ennek a jogos, sürgető követelésnek. A legöntudatosabb munkások egy Szovjetuniót járt mérnök tanácsai alapján elhatározták, hogy új, termelékenyebb módszerre térnek át: a frontfejtésre. A műszaki vezetők azonban hallani sem akartak róla. Kijelentették, hogy »lehetetlen egy olyan elmaradott bányában, mint Alberttelep, átültetni a szovjet módszereket«. Paprikás volt a hangulat. Érezni lehetett a feszültséget. »Valami lesz, mert a vájárok nem engednek.« Végre november 4-én éjjel átszakadt a gát. Andréi elvtárs csapata 3065 mázsa szemet termelt, csaknem háromszorosan túlteljesítette a régi normát. Mikor Loy elvtárs meghaltotta ezt, olyan nyugtalan lett, mint az eleven tűz. Örült a diadalnak, de rögtön arra gondolt: »Lemaradtam! Nem hagyom magam!« Loy Árpád élete. *Szabad Nép*, 1952. március 23. 7.

- 126 Az 1947. június 1-jével életre hívott Országos Tervhivatal a magyar gazdaság szovjet mintára történő átalakítását, majd tervgazdaságként való működését irányította. Első elnöke a szociáldemokrata Vajda Imre lett, őt 1949-ben Vas Zoltán követte, aki 1953-ig állt a szervezet élén.
- 127 Vas Zoltánt megelőzve, Kummer Ferencet a pártvezetés 1952. márciusban a Mecseki Szénbányászati Tröszt-höz helyezte, s kinevezték a Komlói Szénbányák igazgatóhelyettesévé.
- 128 Komló akkori igazgatója, Kubinyi István – a róla 1952-ben nyitott dosszié szerint – ekkor már az ÁVH látókörében volt, így Kummer kinevezése az igazgató leváltását készítette elő. Kubinyi eredeti foglalkozása kovács volt.

1945. januárban jelentkezett az Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályára, ahol májusig teljesített szolgálatot, majd az MKP instruktora lett az északi iparvidéken. 1946-ban került a Bányatervező Vállalathoz, itt főosztályvezető, majd kereskedelmi ügyvezető igazgató volt. 1951-ben a Komlói Szénbányászati Tröszt-höz helyezték, ahonnan 1952-ben elbocsátották, és júniusban a pártból is kizárták.

- 129 A helyes dátum 1952.
- 130 Kubinyi Istvánt 1952. július 15-én tartóztatta le az ÁVH az ún. szocdem-ügyek egyik epizódjaként. Ítélet nélkül, 1953. április 18-án engedte szabadon a Vizsgálati Osztály az ÁVH Szabotázselhárító Osztályával egyetértésben, feltehetőleg operatív megbízatással. A vizsgálati anyagban neve mellett rendszeresen felbukkan a „hálózati” kifejezés, valamint többször felmerül, hogy vallomásaival óvatosan bánjanak, mert az nincs kellően dokumentálva. HU-ÁB-TL 3.1.9. V-103453. 159–160. Jelentés, 1953. április 24.
- 131 A Szénbányászati Minisztériumot 1955. május 1-vel szervezték meg, a tárgyalt időszakban Bánya- és Energiaügyi Minisztérium volt.
- 132 Az 1950-ben alapított Bányászati Kutató Intézet (BKI) tevékenysége döntően a szén, az ércek és az egyéb szilárd ásványi haszonanyagok földalatti és külszíni kitermelésével, valamint feldolgozásával kapcsolatos bányaművelési, bányabiztonsági, robbantás technikai, ásvány-előkészítési, környezetvédelmi, üzemgazdasági és bányászattörténeti tématerületek alkalmazott kutatásaira és fejlesztésére terjedt ki. Az intézet alapító igazgatója Ajtay Zoltán, utóda Martos Ferenc volt. Róluk a későbbiekben még bővebben szólok.

- 133 Horn János kutatása és közlése szerint Kummert 1952. július 1-jével nevezték ki Bányászati Kutató Intézet Bányaművelési Osztályának helyettes vezetőjévé. Horn János: Több, mint könyvismertetés – Kibányászott „lignitbűnök”. *Bányamunkás*, 2. sz. 6. Ez az időpont beleillik a visszaemlékezés kronológiájába is.
- 134 A visszaemlékezés itt kicsit előreszalad az időben, hiszen Vas Zoltánt 1953 februárjában váltották le az Országos Tervhivatal éléről, és vidékre küldték, ahol a Komlói Szénbányászati Tröszt igazgatója lett.
- 135 A félreállított Vas Zoltán egy évet töltött Komlón, majd – Nagy Imre miniszterelnökségének köszönhetően – 1954. február 22-étől a Minisztertanács Titkárságán belül életre hívott anyag- és termékgazdálkodási titkárság szervezője, majd vezetője volt. Április 27-én a miniszterelnök kinevezte saját közvetlen munkatársává, a Minisztertanács Titkárságának a vezetőjévé. A Nagy Imre bukását előidéző 1955. januári PB-ülést követően a külkereskedelmi tárca miniszterhelyettesi posztját bízták rá, majd 1956 júniusában leváltották, és a Szövetkezetek Országos Szövetsége elnökévé tették meg.
- 136 Lukács Lajos Kálmán (1893) bányamérnök.
- 137 Tihanyi Kamill (1895–1965) hadnagy, mérnök.
- 138 Stubnya Viktor (1891–1957) bányamérnök 1945 után több fontosabb beosztásban dolgozott, így a Magyar Állami Szénbányászati Rt-nél, az Ércbányászati Vállalatnál és a Bányászati Kutató Intézetben.
- 139 Dr. Konrád Ödön (1904–1986) bányamérnök 1949-től a Bányászati Kutató Intézetben tudományos kutatóként

dolgozott. 1952-ben megszervezte a Nehézipari Minisztériumban a Bányamérés Országos Felügyeletének szervezetét, aminek első vezetője volt.

- 140 Személyéről lásd fentebb.
- 141 Kummer életrajzában többször felmerül Tornáry Mária neve. Kezdetben, az 1950-es évek első felében a Bányászati Kutató Intézetben volt Kummer titkárnője, majd – Dzsida László kézírata szerint – élettársa is abban az időszakban, amikor felesége visszatért a Szovjetunióba és már hosszabb ideje külön élt Kummertől.
- 142 A Rákosi Titkárság iratai között eddig egy olyan levél került elő, amelyet Kummer személyesen Rákosinak címzett, és amelyben hosszasan kitér a letartóztatott bányamérnökökre, felhívva a figyelmet annak indokolatlanságára és elhúzódására. Ebben is megemlíti Ajtay felelősségét, felhívva a figyelmet arra, hogy amennyiben valóban bűnösök a vizsgálati fogságban lévő bányamérnökök, okulásként hozzák azt nyilvánosságra, ha viszont nem, rehabilitálják őket és vonják felelősségre a rágalmazót. HU-MNL OL 50667. sz. mikrofilm (HU-MNL OL M-KS 276. f. 65. cs.) 262. ő. e. 60–66. Kummer Ferenc beadványa Rákosi Mátyáshoz, 1953. július 2.
- 143 A közel két éven keresztül tartó vizsgálatot összesen háromszor adta át az Ügyészségnek az ÁVH, ahonnan további bizonyítékok beszerzése, illetve a vád hiányos megalapozása miatt került további nyomozásra vissza. Tényleges tárgyalás az ügyben csak egyszer, 1952. november végére lett kitűzve, - előre megszabott ítéletek, megbízható ügyészek és bírák, az ÁVH javasolta védők, a megfélemlítésre szolgáló nyilvános tárgyalás és sajtóbeszámolók – azonban

Gerő Ernő feljegyzésében Péter Gáborral egyetértve azt javasolta Rákosinak, hogy egészítse ki a vizsgálati eredményeket az ÁVH, és szerezzen be tárgyi bizonyítékokat. A tárgyalás így elmaradt, a nyomozás tovább folytatódott.

- 144 Erre vonatkozóan nem találtam konkrét adatot, de Hansági Imre egyik vallomásáról készül feljegyzésben utal arra, hogy Kummernek „van egy Államvédelmi Hatóság tiszt ismerőse, kit még régenről [sic!] ismer és majd önála is utána fog érdeklődni az őrizetbe vettek után.” HU-ÁB-TL 3.1.9. V-110208/26. Feljegyzés Hansági Imre vallomásáról, 1953. március 30. 40.
- 145 Kummer ekkor csak szovjet állampolgár volt, 1961-ben, az Elnöki Tanács 289/1961. sz. határozatával kapott viszhonosítást és lett ismét magyar állampolgár.
- 146 A letartóztatások és a vizsgálat megkezdése előtt, az adatgyűjtések időszakában Az ÁVH I/4. (Szabotázselhárító) Osztályának vezetője, Hidasi Mihály áv. őrnagy 1951. június 5-én utasítást adott többek közt Kummer Ferenc leveleinek, sajtóküldeményeinek, csomagjainak (különös tekintettel a külföldről érkező küldemények) ellenőrzésére is. HU-ÁBTL 3.1.9. V-110208/1. 192. Hidasi Mihály utasítása, 1951. június 5.
- 147 Nem tudni pontosan, hogy kire gondolt Kummer.
- 148 A vádemeléseket követően 1954. március 25-én tartották meg a tárgyalásokat Dzsida László, Heinrich Henrik és Mohi Rezső bányamérnökök esetében. A Budapesti Fővárosi Bíróságon minden személy ügyét külön tárgyalta, a vádat a Legfőbb Ügyészség részéről Gáspár Gyula ügyész képviselte, a tárgyalásokon tanúként hallgatták ki többek között Hansági Imrét és Vargha Bélát is. Az ítéletek

meghozatalát követően Dzsídát és Mohit valóban szabadon engedték, azonban Heinrich Henrik csak később, az Elnöki Tanács 1955. április 20-án kelt határozatával szabadult, próbaidővel. Hansági Imrét, dr. Káposztás Pált, Krupár Gézát és dr. Vitális Sándort 1954. április 5-én szabadlábra helyezte a Legfőbb Ügyészség, miután mindegyikükkel titoktartási nyilatkozatot íratott alá. Schmidt Sándor a vizsgálati fogság ideje alatt életét vesztette a Mosonyi utcai rabkórházban. Vargha Béla ügyében külön, 1954. április 3-ára zárt tárgyaláson hoztak ítéletet, ahol a bíróság a „hütlenségben és népellenes büntettségben bűnösnek talált vádlottat” 4 évi börtönre ítélte.

- 149 Az évszám itt nem olvasható ki, de helyesen 1954 lehet.
- 150 Vargha Bélát 1954. szeptember 27-én az Elnöki Tanács kegyelemben részesítette, és szabadon engedte.
- 151 Bakos Pál államvédelmi ezredes, ügyész 1951-ben az ÁVH Ellenőrzési Osztályának volt a vezetője. 1953. július 31-től a BM Ellenőrzési Főosztály helyettes vezetője lett, majd az 1953. augusztus 27-i parancssal felmentették beosztásából, és jogfolytonossággal a Legfelsőbb Államügyészség kötelékébe engedték át, ahol az úgynevezett Különleges Ügyek Osztályán a Vizsgálati Alosztályt irányította.
- 152 Káposztás Pál 1957. szeptember 4-én halt meg Budapesten.
- 153 Kummer az 1950-es évek elejétől az V. kerület Akadémia utca 9. szám alatt lakott.
- 154 Dr. Kassai Ferenc bányamérnök, ekkor a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium miniszterhelyettese.

- 155 Ajtay Zoltánt már korábban, 1955. július 1-én kinevezték a Bányászati Kutató Intézet élére. Ezt megelőzően, az Intézet első igazgatóját, Vajk Artúrt 1953-ban dr. Zámbó János bányamérnök, egyetemi tanár (MTA tagja) váltotta.
- 156 Ti. 1956 után az addig MDP-tagoknak a jogutód pártba, az MSZMP-be történő felvétele, átigazolása.
- 157 Kassai Ferenc miniszterhelyettes 1956. november 2-án, mint a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Ideiglenes Forradalmi Bizottságának az elnöke, a bányászokhoz intézett felhívásában minden ágazatbeli dolgozót a munka megkezdésére kért.
- 158 Az 1952 és 1954 között zajlott bányamérnökpert elindító feljelentés eddig nem került elő, azonban utalást erre vonatkozóan több, egymástól független iratban is olvashatunk. Így Vargha Béla és társai vizsgálati anyaga, valamint Kummer Ferenc önéletírása mellett az egykor a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt.-ben dolgozókról nevét kapó „Rimások” c. operatív dossziében is. HU-ÁB-TL 3.1.5. O-10130.
- 159 Kummer visszaemlékezésében ezt az időpontot 1957. elejére, Hruscsov első magyarországi látogatására teszi, amikor is 1957. január 1-je és 4-e között háromnapos csúcsértekezletet tartottak Budapesten a kelet-európai kommunista vezetők. (Az esemény fontos szerepet játszott a Kádár-kormányzat táboron belüli elfogadásában.) Kummer egykori kollégája és barátja, Tasnádi Tamás okleveles bányamérnök ezt a találkozást Hruscsov második látogatására teszi, de feltehetőleg ugyanarról az alkalomról van szó: „Különleges élménye volt, hogy Hruscsov második magyarországi látogatása során a Parlament előtti kordon első sorában állt, és amikor Hruscsov (akit Kádár János

fogadott) kiszállt a kocsijából, akkor hangosan kiabálta a szovjet főtitkár keresztnevét, aki azt meghallotta és a hang irányába nézve megismerte régi kedves barátját. Azonnal odament és bevittette magával a fogadásra. Sőt, akkor az Intézetben egy gép (HKV-1000) fejlesztésén dolgozott, a pénz hiánya miatt akadozott a munka, de miután ezt a fogadáson Kádárnak elmondta, az Intézet részére ezen munkára azonnal 1,0 millió forintot utaltatott át.” Horn János: Több mint könyvismertetés – Kibányászott „lignitbűnök”. *Bányamunkás*, 2. sz. 6. Budapest, 2014.

- 160 Kummer a Magyar Tudományos Akadémián „Gépesített fejtési vándorbiztosítással végzett kísérletek” címen védte meg kandidátusi értekezését, témája már korábban bejegyzett találmánya, a magyar hidraulikus fejtési önjáró biztosítóberendezés, a – fentebb már említett – HKV-1000 volt. *Magyar Tudomány*, 1962. 6–7. sz. 447.
- 161 Akkoriban ez átszámítva 1007 Ft, illetve 1560 Ft-volt, azaz jócskán elmaradt a Magyarországon folyósított összegtől.
- 162 Kummer Ferenc és felesége az Odesszai Területen lévő Izmailba (Izmajil) költözött.
- 163 Kummer nyugdíját ekkor emelték fel az ukrán polgári maximumra, azaz 120 Rubelre.
- 164 A VI. kerületi Veterán Szociális Otthon, ma Vázsonyi Vilmos Idősek Otthona.
- 165 1952. január 30-án Czottner Sándor, a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium akkor vezetője is feljegyzést írt Rákosi-nak a komlói szénbányáról. Ebben utal arra, hogy Komlón még kisipari jellegű bányaművelés folyik, a feltárások

lassúak, a frontfejtési technológiák elmaradottak. 1952. év folyamán számolt a miniszter az újabb bányászati technológiai eljárások bevezetésével, amely lehetővé teszi a nagyüzemű bányaművelés bevezetését. El kellett ismernie azt is, hogy a bánya így jócskán el van maradva a legkorszerűbb kivitelezés mellett működtetett, annak szénszükségletét biztosító Sztálini Vasműhöz képest. MNL OL 50667. sz. mikrofilm (M-KS 276. f. 65. cs.) 262. ó. e. 2–3. Feljegyzés, 1952. január 30.

- 166 Bánya- és Energiaügyi Minisztérium.
- 167 Nem világos, hogy Kummer itt pontosan mire gondolt. Jámbor Miklós bányamérnök 1950 nyarán került Petőfi-bányára, mint üzemvezető főmérnök, Dzsida László utódjaként, akit 1950 májusában letartóztattak egy, a bányában történt frontbeomlás miatt. Dzsidát három hét után ugyan szabadon engedték, sőt, újításának köszönhetően a bányában alkalmazott kétszárnyú frontfejtés is biztonságossá vált, – lehetővé téve ezzel a művelés folytatását – vissza már nem került. Jámbor Miklós 1951. augusztusi jelentésében az újítás következtében keletkezett, több mint fél millió forintos nyereségről számolt be, elismerve ezzel az 1953-ban ismét letartóztatott Dzsida László munkáját. Dzsida László hagyatéka. Dzsida-féle faidomgyűrű gazdasági utókalkulációja, 1951. augusztus 22.
- 168 1950. február 28-án, a Magyar–Szovjet Hajózási Rt. tulajdonában lévő pécsbányatelepi Széchenyi aknában két halálos áldozatot követelő baleset történt, az ÁVH azonban szabotázszt vélte a háttérben felfedezni, és kiterjesztette a vizsgálatot a korábbi évekre is. 1950 közepén négy személyt vettek őrizetbe: Wietorisz Róbert, Lugosi György és dr. Rihmer László bányamérnököket, valamint

Mosonyi Sándor bányamestert. A vizsgálatot az ÁVH Bányamesteri Osztályának akkori vezetője, Komlós János áv. százados folytatta le, nem válogatva az eszközökben. A koncepciók eljártás során 1950. december 8-án zárt tárgyaláson elítélt szakemberekkel Piros László, az akkori ÁVH megbízott vezetője szabadulásukkor közölte, hogy „a szabotázs, a felülvizsgálat megállapítása szerint meg sem történt, az elítéltek teljes kegyelembé részesülnek és mentesülnek minden hátrányos jogkövetkezmény alól”.

- 169 Jurij Ivanovics Umnov, a MESZHART Pécsi Szénbányavállalat akkori szovjet igazgatója.
- 170 Az „alapszén” fogalma nem használatos a szénbányászatban, az 1950-es években mégis rendszeresen ezt használják a jó minőségű, magas kalóriatartalmú szének megnevezéseként. Akadémia Bányászati Főbizottsága ugyanis 1951-ben létrehozta az úgynevezett Alapszén Bizottságot, amelynek tagjai a jó minőségű „alapszén” fejtését sürgették a „gyengébb minőségű” lignit kitermelésével szemben.
- 171 A vizsgálat során maga Vargha Béla – a fogdai magatartásáról készült 1954. február 27-i hálózati jelentés szerint – is többször utalt arra, hogy ő a szénvagyonnal való gazdálkodásban egy újabb irányra kívánta felhívni a figyelmet, amelynek lényege a különféle szénfajták kitermelésének és felhasználásának arányosítása volt. Álláspontja szerint már a háború előtt is túlnyomórészt igénybe vett jó minőségű és nagy kalóriaértékű szének további fokozott kitermelése a szénvagyon idő előtti kimerüléséhez vezethet. Úgy vélte, a tervgazdálkodás bevezetése, így az állandóan növekvő szénszükséglet, indokoltá teszi, hogy szempont legyen a szénvagyon és a fogyasztás egyensúlyban tartása, amelyek elősegíthetők azzal, hogy például az újabb ka-

zánok építésénél a gyengébb minőségű szeneket vegyék alapul, illetve hogy a kitermelésnél csak a szénkészlet minőségének arányában állítsák be a termelést, továbbá új energiaforrások felkutatását is szorgalmazta. ÁBTL 3.1.9. V-110208/8. 277–278. Jelentés Vargha Béla fogdai magatartásáról, 1954. február 27.

- 172 Azaz Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Nagykovácsi, Solymár.
- 173 Ajtay Zoltán a Pilisszentiváni Kőszénbánya Rt. 1941-ben megnyitott egyik bányájának résztulajdonosa volt egészen az 1946. évi államosításig. Ezt követően először, mint főmérnök, a pilisi szénbányák körzetének vezetőjeként, majd 1948-tól a dorogi szénbányák vezérigazgatójaként lobbizott a pilisi szénmedence fejlesztése mellett.
- 174 Az 1946-os államosítást követően a pilisi szénmedence bányái a dorogi állami szénbányákhoz kerültek, majd 1950 és 1951 között Pilisi Szénbányák Nemzeti Vállalat néven önállósodott. 1952-ben ismét Doroghoz, a Dorogi Szénbányászati Tröszt-höz csatolták. A pilisi medencében termelt szén minősége nem volt a legjobb, elég magas volt a kéntartalma és rendkívül sok pirites koncentráció fordult elő benne, fokozva a bányatüzek veszélyét. Az itt termelt szenet egyrészt hőerőművi, míg a valamivel jobb minőségű szenet elsősorban lakossági felhasználásra termelték és értékesítették.
- 175 A Mátravidéki Erőmű biztosította villamosenergia-szolgáltatás 1949-ben indult be, és 1954-re Magyarország akkori legnagyobb Erőműveként működött. A létesítmény a Mátra délnyugati területeinek lignitjére települt, így vált szükségessé a Pernyepusztai Petőfi-altáró, későbbi nevén Petőfibánya fejlesztése is.

- 176 Az 1949-es magyar és csehszlovák államközi megállapodás keretében megépült November 7. Hőerőmű – későbbi nevén Inotai Hőerőmű – 1951. november 7-én kezdte meg a próbaüzemét, majd ugyanezen év december 6-tól kapcsolódott az országos távvezeték hálózatra. A létesítmény működését kezdetben jelentős nehézségek hátráltatták, Kummer ezekre utalhatott levelében: folyamatosak voltak a belső berendezések, a kazán és turbina meghibásodások, amelyeket a csehszlovák féllel kellett kijavíttatni. Kevésnek bizonyult a beérkező szén mennyisége is, a szomszédos bányatelken üzemelő várpalotai szénbánya képtelen volt a megfelelő mennyiségű szén biztosítani az erőműnek, ezért távolabbi bányákból vasúton kellett beszállítani a kellő mennyiségű fűtőanyagot.
- 177 A Kummer által említett bizottság nagy valószínűséggel az az ÁVH által „felkért” (egyik) szakbizottság volt, amelyik 1953. januárban készítette el jelentést a letartóztatott bányamérnökök ügyében: Vas László, Székely Lajos és Hegybíró Béla bányamérnökök, valamint Kertai György geológus. A szakvéleményt a vizsgálat során megmutatták a Vargha Bélának, Vitális Sándornak, Káposztás Pálnak és Krupár Gézának is, akik nem fogadták el, mert az nem az 1946-os viszonyokat figyelembe véve íródott, hanem az 1953-as szempontokból vizsgálata a helyzetet. Ugyanezen a véleményen volt a második, az 1953. augusztusi felülvizsgálat során felállított újabb szakbizottság, mondván az előző jelentés nem volt tárgyilagos, a megfogalmazott kritikák pedig nem voltak kellően alátámasztva.
- 178 Az 1947. augusztus 1-én megindult első hároméves terv sikeres megvalósítása, a széntermelés fejlesztésének biztosítása érdekében határozták el új külszíni ipari koncentrációk létesítését. A salgó-rónai koncentráció a nógrádi szénbányák termelésének egy helyen történő osztályozását szolgálta.

- 179 A második világháborút követően, majd a hároméves terv által meghirdetett erőteljes és gyors iparosítás érdekében, a Sajó-völgye jó közlekedési és földrajzi adottságait kihasználó ipari koncentrációt (hőerőmű, szénosztályozó, bányagépjavító, kokszoló üzem, műtrágyagyár építése, újabb bányák megnyitása) hajtottak végre, amelynek eredményeképpen egy új várost kellett építeni. 1947-ben közigazgatásilag összevonták Sajókazincot és Barcikát, majd az így született település kapta a Kazincbarcika nevet.
- 180 Védpillér, azaz védőpillér egyes terület között kijelölt közzettest, amely biztosítja, hogy a bányaműveletek hatására létrejövő kőzet- és talajmozgások a védett létesítményt, illetve területet ne veszélyeztessék.
- 181 Ti. Reök Pál bányamérnök.
- 182 *Népszava*, 1978. április 29. 12., *Népszabadság*, 1978. április 29. 8.
- 183 Osváth István okl. bányamérnök.
- 184 Ti. Vargha Béla.
- 185 Engedi László, akkor államvédelmi alhadnagyként a BM Vizsgálati Főosztályának állományában dolgozott, mint vizsgálótiszt. ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték 11927.
- 186 Tornáry Mária Baján tanárnőként dolgozott.
- 187 A megjegyzés Kummer Ferenc fotójára vonatkozik, ami a kötet elején található.

TARTALOM

Bevezetés	5
Kummer Ferenc	39
Függelék	165
Jelentés Rákosi elvtárs részére	166
Kummer Ferenc levele Hidas Istvánnak	171
Dzsida László levele Hansági Imrének	190
Dzsida László levele Hansági Imrének	193
Hansági Imre levele Dzsida Lászlónak	197
Tornáry Mária levele Dzsida Lászlónak	201
Felhasznált irodalom	203
Jegyzetek	206

A kiadásért felel a kiadó ügyvezető igazgatója.

Felelős szerkesztő:

Szepessy Kata

Műszaki szerkesztő:

Bencze Zsolt

Készült a Prime Rate Nyomdában, 2025-ben.

Felelős vezető:

Dr. Tomcsányi Péter

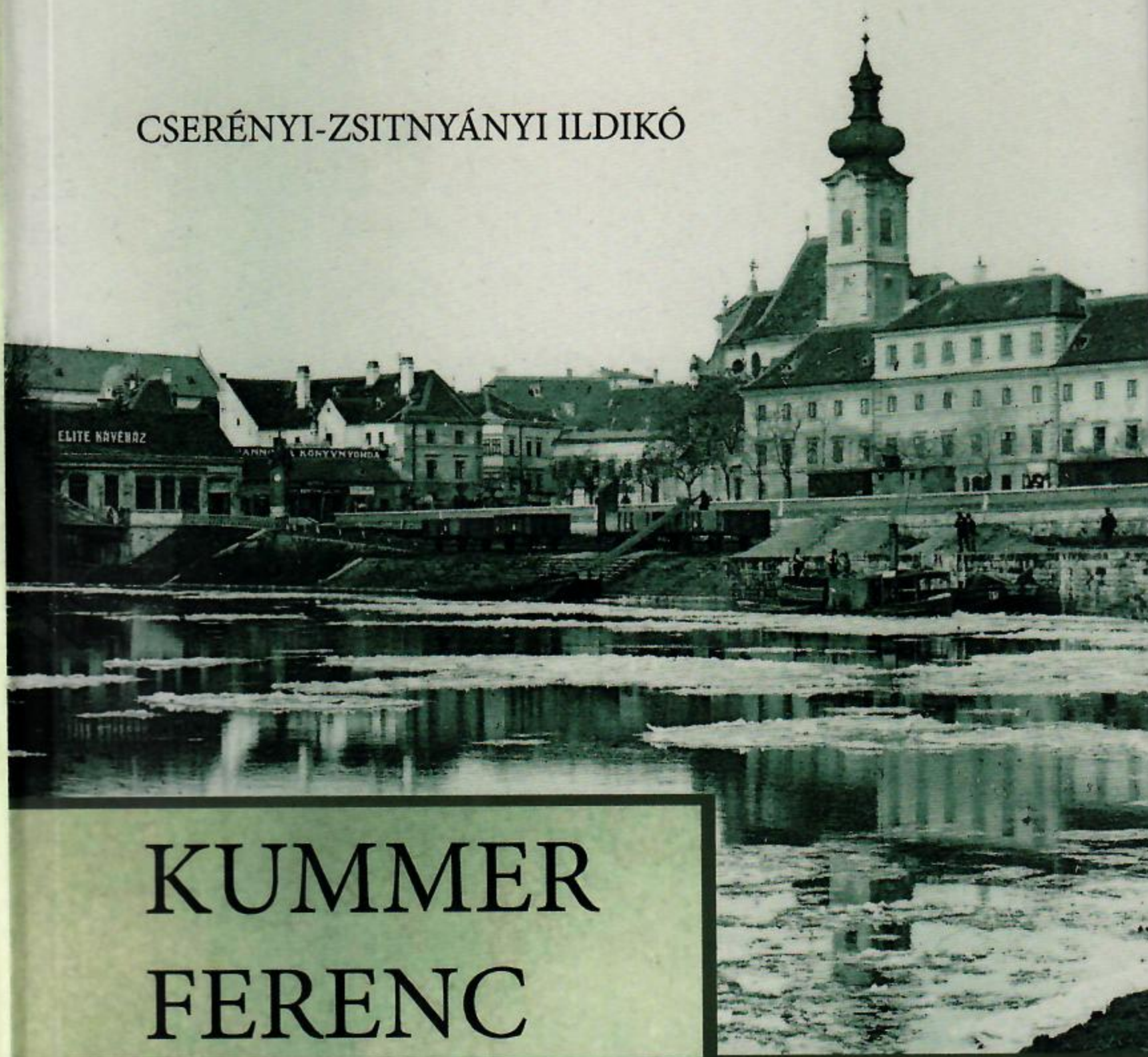
ISBN: 978 615 6502 66 7

KUMMER FERENC – A LAKATOSBÓL LETT BÁNYAMÉRNÖK

CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI ILDIKÓ

CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI ILDIKÓ

KUMMER FERENC

A LAKATOSBÓL LETT
BÁNYAMÉRNÖK

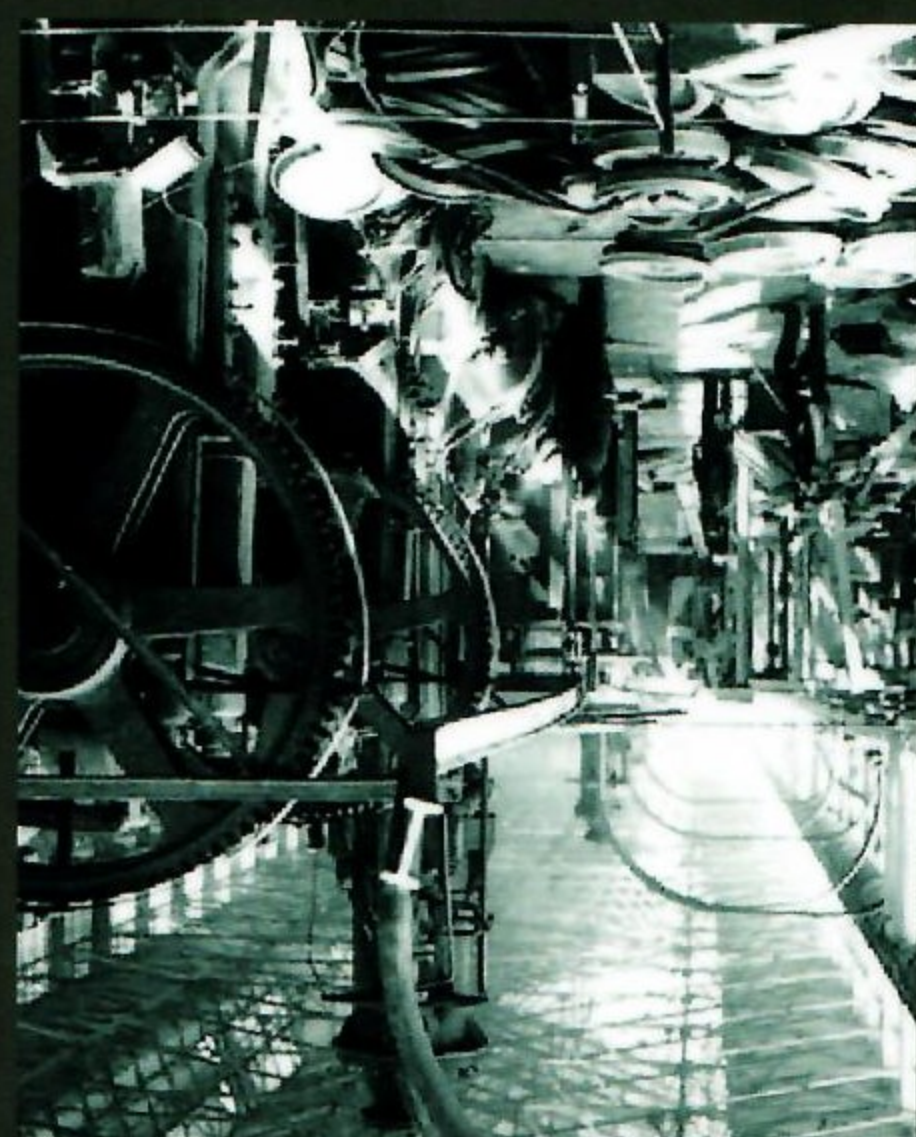
Пролетарі всіх країн, єднайтеся
**ЧОРНОМОРСЬКІ
КОМУНО**

ОРГАН ОДЕСЬКОГО ОБКОМУ І МІСЬККОМУ КПС
ТА ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ

 ERDÉLYI
SZALON
KÖNYVKIADÓ

**ДОСТОЙНО ЗУСТІГТИ
НОВИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ РІК**

Kummer Ferenc Bécsben született a Mo-
narchia idején, Szombathelyen és Győrben
dolgozott lakatosként, 1919-ben ifjúkom-
munistaként Kun Bélák mellett harcolt, a
román betörés után azonban menekülnie
kellott a Rongyos Gárda elől. Szerbián át
Bécsbe került Gerő Ernő, Hamburger Jenő
mellett, vagyis a bécsi kommunista emigrá-
ció fogadta be körébe, innen szervezkedtek
Budapest ellen, végül 1923-ban Moszkváig
menekült. Bolsevik lett, doneycki bányák-
ban dolgozott, mígnem a nagy sztálini tisz-
togatás elért Donbasszba is, Kummert pedig
felreállították.

Kummer Ferencről a történettudomány eddig semmit, de még szűkebb szakmája, a bányászat is csak nagyon keveset tudott. A korabeli sajtó több helyen beszámol ugyan a Szovjetuniót megjárta bányamérnök kitüntetéseiről, a Bányászati és Kohászati lapokban olvashatunk tanulmányairól, ám halálhíre is csak egy pár soros gyászjelentés volt a napilapok hasábjain.

*

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának iratai jócskán árnyalják ezt a képet. Ezek szerint Kummer Ferenc bányamérnök minden követ megmozgatott az 1952 és 1954 között letartóztatott bányaműszaki szakemberek ártatlanságának bizonyításáért, kiszabadításukért.

www.erdelyisalon.hu

Az 1941-es német támadás után besorozták, majd Szibériába rendelték táborépítésre. 1948-ban Gerő elvtárs hazahívja, Borsodban lesz bányász, később Komlón bányavezető... Az 1952-es bányaperek idején szembefordul Rákosiékkal, 1956 után ismét a Szovjetunióban találjuk, kitelepül, végül újra hazatér... Örült karnevál Kummer élete, emlékirata hihetetlen adalékokkal szolgál a magyar és szovjet kommunizmusról, a kisember sorsáról, illetve a kádervilág életveszélyes kulisszatitkairól.